

Редакційна колегія:

д.е.н. Скидан О. В.
(головний редактор)
д.с.-г.н. Романчук Л. Д.
д.е.н. Ходаківський Є. І.
(заступники головного редактора)
к.с.-г.н. Тимошук Т. М.
к.е.н. Куровська Н. О.
(відповідальні секретарі)
д.вет.н. Борисевич Б. В.
д.с.-г.н. Басаргін В. А.
д.т.н. Братішко В. В.
д.с.-г.н. Веремеєнко С. І.
д.вет.н. Галатюк О. Є.
д.т.н. Грабар І. Г.
д.т.н. Голуб Г. А.
д.вет.н. Горальський Л. П.
д.с.-г.н. Гузій А. І.
д.с.-г.н. Дідора В. Г.
д.вет.н. Довгій Ю. Ю.
д.т.н. Друкований М. Ф.
д.т.н. Запольський А. К.
д.е.н. Зіновчук В. В.
д.е.н. Зінчук Т. О.
д.вет.н. Ільницький М. Г.
д.вет.н. Калиновський Г. М.
д.с.-г.н. Ковальов В. Б.
д.с.-г.н. Куян В. Г.
д.т.н. Кухарець С. М.
д.е.н. Малиновський А. С.
д.е.н. Масловська Л. Ц.
д.е.н. Микитюк В. М.
д.с.-г.н. Мойсієнко В. В.
д.с.-г.н. Надточій П. П.
д.т.н. Паламарчук І. П.
д.с.-г.н. Пелехатий М. С.
д.с.-г.н. Савченко Ю. І.
д.т.н. Сидорчук О. В.
д.с.-г.н. Славов В. П.
д.е.н. Цаль-Цалко Ю. С.

Editorial board:

O. V. Skidan, Dr. of Ec. Sc.
(editor-in-chief)
L. D. Romanchuk, Dr. of Agr. Sc.
Ye. I. Hodakivsky, Dr. of Ec. Sc.
(deputies editor-in-chief)
T. M. Tymoshchuk, Cand. of Agr. Sc.
N. O. Kurovska, Cand. of Ec. Sc.
(executive secretaries)
B. V. Borysevych, Dr. of Vt. Sc.
V. A. Basargin, Dr. of Agr. Sc.
V.V. Bratishko, Dr. of Eng. Sc.
S. I. Veremeyenko, Dr. of Agr. Sc.
O. Ye. Galatyuk, Dr. of Vt. Sc.
I. G. Grabar, Dr. of Eng. Sc.
G. A. Golub, Dr. of Eng. Sc.
L. P. Goralsky, Dr. of Vt. Sc.
A. I. Guziy, Dr. of Agr. Sc.
V. G. Didora, Dr. of Agr. Sc.
Y. Y. Dovgiy, Dr. of Vt. Sc.
M. F. Drukovan, Dr. of Eng. Sc.
A. K. Zapolsky, Dr. of Eng. Sc.
V. V. Zinovchuk, Dr. of Ec. Sc.
T. O. Zinchuk, Dr. of Ec. Sc.
M. G. Ilnytsky, Dr. of Vt. Sc.
G. M. Kalynovsky, Dr. of Vt. Sc.
V. B. Kovaliov, Dr. of Agr. Sc.
V. G. Kuyan, Dr. of Agr. Sc.
S. M. Kuharets, Dr. of Eng. Sc.
A. S. Malynovsky, Dr. of Ec. Sc.
L. Ts. Maslovska, Dr. of Ec. Sc.
V. M. Mykytyuk, Dr. of Ec. Sc.
V. V. Moiseyenko, Dr. of Ec. Sc.
P. P. Nadtochiy, Dr. of Agr. Sc.
I. P. Palamarchuk, Dr. of Eng. Sc.
M. S. Pelehaty, Dr. of Agr. Sc.
Y. I. Savchenko, Dr. of Agr. Sc.
O. V. Sydorchuk, Dr. of Eng. Sc.
V. P. Slavov, Dr. of Agr. Sc.
Yu. S. Tsal-Tsalko, Dr. of Ec. Sc.

**Засновник, редакція,
видавець –**

**ЖИТОМИРСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КВ № 23134-12974 ПР
від 19.02.2018 р.

Науковий журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з сільськогосподарських, ветеринарних (наказ МОН України № 261 від 06.03.2015 р.), економічних (наказ МОН України № 528 від 12.05.2015 р.) та технічних наук (наказ МОН України № 1021 від 07.10.2015 р.)

Відбір статей до друку проводиться редакційною колегією згідно з вимогами, що друкуються у науковому журналі, та шляхом додаткового рецензування і надання відповідної рекомендації.

Головний редактор
О. В. Скидан

Відповідальні за випуск
Є. І. Ходаківський, Н. О. Куровська

Науковий редактор
Є. І. Ходаківський

Редагування англomовних текстів
Г. О. Хант, С. В. Кубрак

Редактор
Л. В. Якубовська

Редагування бібліографічних списків:
О. І. Касянюк, Н. Г. Яремчук

Комп'ютерний набір та верстка
О. М. В'юнцова

Макетування
О. М. В'юнцова

**Друкується за рішенням
Вченої ради ЖНАЕУ
протокол № 11 від 26.06.2018 р.**

Підписано до друку 26.06.2018 р.
Формат 210x297.

Ум. друк. арк. 5,75

Наклад 300 пр. Зам. № 399

**Адреса редакції видавця
та виготовлювача:**

10008, м. Житомир,
бульвар Старий, 7, ЖНАЕУ.

Контактні телефони:
(0412) 22–85–97, (0412) 22–04–17

Факс: (0412) 22–04–17

Свідоцтво суб'єкта
про державну реєстрацію
ДК № 3402 від 23.02.2009 р.

Address of the publishers:

Zhytomyr National
Agroecological University
Stary Boulevard, 7
10008, Zhytomyr, Ukraine

Telephone number:

(0412) 22–85–97, (0412) 22–04–17

Fax: (0412) 22–04–17

e-mail: skydanolegv@ukr.net

© Житомирський національний
агроєкологічний університет, 2018

УДК 338.43

ВІД СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДО ЦИВІЛІЗОВАНОЇ (ЛЮДСЬКОЇ) ІДЕЇ СТАНОВЛЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

П. Т. Саблук

e-mail: prezid@naas.gov.ua

Національна академія аграрних наук України
01010, Київ, вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 9

Виявлено проблеми та обґрунтовано основні напрями цивілізованої ідеї становлення аграрної сфери. Проаналізовано сучасний стан виробництва та виокремлено в ньому причини і зв'язки, що визначають вплив на нинішню ситуацію. Окреслено напрями використання ресурсів виробництва з метою досягнення його ефективності, в тому числі і на соціально-економічні проблеми сільського розвитку. Розроблено постіндустріальну модель розвитку економіки держави шляхом об'єднання капіталу землі з капіталом індустрії і забезпечення функціонування його (об'єднаного капіталу) на високоприбутковому рівні завдяки застосуванню прогресивних та інформаційних технологій за участю знань і науки й вирішення на цій основі питань соціуму і розвитку сільських територій.

Обґрунтовано негативний вплив недосконалого ціноутворення на формування мотивації у сільгосптоваровиробників. З'ясовано, що нині ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не забезпечує прибутковості авансованого капіталу, адекватної середньому рівню в національній економіці, а критерій норми прибутку ще не став регулятором економічних відносин на всіх рівнях управління державою і суб'єктами господарської діяльності. Акцентовано увагу на необхідності переходу до формування дохідності галузі на основі методології ціни виробництва і норми прибутку на авансований капітал. Встановлено напрями впровадження внутрішньогосподарських організаційно-економічних механізмів забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств, у центрі яких має бути саме інтерес селянина. Визначено основні принципи побудови внутрішньогосподарських економічних відносин у сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: аграрна сфера, ціноутворення, норма прибутку, капітал, ресурсний потенціал, внутрішньогосподарські економічні відносини, сільський розвиток.

Постановка проблеми

За весь період розбудови суспільства людство завжди вишуквало можливість отримання від природи матеріальних благ при збереженні і примноженні навколишнього середовища для якомога повного задоволення своїх потреб. При цьому, воно формувало різні школи, які, в той чи інший спосіб, могли б задовольнити потреби людини. Здавалось би, що кращого способу життя, як втілення у практику соціалістичної ідеї, і придумати було важко. Його лозунг полягав у тому, що все – в ім'я людини, все – для її благ. Але сталося зовсім по-іншому. Під цей лозунг заховалися ті, хто зумів підпорядкувати створені суспільством блага, в першу чергу, собі, а вже потім іншим. І так будувалися взаємовідносини по всій ієрархічній ланці управління народним господарством. Чим вищу посаду займав той чи інший керівник, тим більша в нього була можливість підпорядкувати створені матеріальні блага на свою користь, при цьому, не турбуючись про розвиток суспільного виробництва. Так відбувалося до тих пір, поки цих матеріальних благ ставало все менше, апетит їх присвоєння працював активно. Саме в цьому

полягала ідея соціалізму, в якій людство згодом виявило абсурдність.

Якраз причиною цього було прийняття рішення про відмову від таких реалій життя і прийти до цілком зрозумілого – мати можливість виробляти самостійно і розпоряджатися одержаними досягненнями цивілізовано. Ця ідея превалює в умах людей і вони готові стати на шлях втілення її в життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми цивілізованої ідеї становлення аграрної сфери останнім часом привертають увагу багатьох вчених-економістів, зокрема Е. М. Лібанової [8], Б. М. Данилишина [9], В. Я. Месель-Веселяка [1], М. Й. Маліка [5], О.М. Шпичака [3], М. Ф. Кропивка [10], М. К. Орлатого [6], О. І. Павлова [2], І. В. Прокопи [7], В. П. Рябокони [4] та інших.

При цьому, ці вчені концентрують свою увагу на «традиційних» шляхах вирішення проблеми удосконалення економічних методів розвитку села, зокрема, як підвищити урожайність землі та продуктивність худоби, зниження витрат ресурсів для цього, пошуку шляхів кращої, з точки зору вигоди для

господарств, реалізації продукції тощо. В цілому їх пропозиції зводилися до пошуку внутрішніх резервів покращення справ у сільськогосподарському виробництві і зовсім мало уваги приділялося зовнішнім факторам впливу на кінцеві результати. Так, з їх боку недостатня увага зверталася на показник впливу витрат на ресурси, податки, кредити і таке інше, тобто, на зовнішні чинники впливу на кінцеві результати діяльності суб'єктів господарювання. В результаті виявлено односторонній рух оцінки досягнутих показників діяльності і, як наслідок, неправильна оцінку їх впливу. Це особливо є характерним для сільськогосподарського виробництва, де від одного фактора залежить дія всіх інших.

Мета, завдання та методика дослідження

Мета статті – обґрунтувати ідею становлення аграрної сфери України від соціалістичної до цивілізованої (людської). Для реалізації поставленої мети намічені такі завдання: проаналізувати сучасний стан виробництва, виділивши в ньому ті причини і зв'язки, що визначають їх вплив на нинішню ситуацію і окреслюють напрями використання ресурсів виробництва з метою досягнення його ефективності, в тому числі й на соціально-економічні проблеми розвитку села.

Результати дослідження

Оцінка проблеми наводить на висновок, що в сільському господарстві економічний аналіз слід розпочинати «зверху донизу», зосередивши увагу аналітиків на умовах, які створені на місцях для оцінки результатів діяльності виробництва, що вони хочуть отримати своєю працею від результатів господарювання. В першу чергу, треба звернути увагу, чи достатньо зосередив працівник різноманітних ресурсів для отримання очікуваних результатів.

В одержанні суб'єктами господарювання доходів вирішальну роль відіграють створювані державою умови економічної діяльності. Передусім це утвердження національної ідеї. На наш погляд, її сенсом є освоєння постіндустріальної моделі розвитку економіки держави шляхом об'єднання капіталу землі з капіталом індустрії і забезпечення функціонування його (об'єднаного капіталу) на високоприбутковому рівні завдяки застосуванню прогресивних та інформаційних технологій за

участю знань і науки й вирішення на цій основі питань соціуму і розвитку сільських територій (схема 1).

Схема 1

Постіндустріальна модель розвитку економіки України (Проект)   • Об'єднання капіталу землі з капіталом індустрії.   • Зосередження зусиль на застосуванні досягнень науки у сфері прогресивних та інформаційних технологій з метою забезпечення високоприбуткового функціонування об'єднаного капіталу.   • Спрямування переважної маси отриманого прибутку на вирішення проблем соціуму і сільського розвитку.

Для реалізації цієї ідеї в державі мають бути створені однакові стартові умови ефективного функціонування всіх галузей і сфер економічної діяльності. Стосовно аграрного сектора економіки, то цього не можна досягти без капіталізації землі й урахування її в системі ціноутворення для економічного регулювання міжгалузевих відносин.

Нині ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не забезпечує прибутковості авансованого капіталу, адекватної середньому рівню в національній економіці, а критерій норми прибутку ще не став регулятором економічних відносин на всіх рівнях управління державою і суб'єктами господарської діяльності.

Недоліки ціноутворення негативно позначаються на мотивації сільгосптоваровиробників. Нині аграрна галузь неспроможна ефективно функціонувати як високодохідне виробництво без підтримки держави, а рівень економічного інтересу товаровиробників низький. Про це свідчать низькі ціни попиту, відсутність механізму забезпечення виробникам доходів на рівні встановленої ціни пропозиції. Одночасно монополізовані підприємства промислових і переробних галузей продовжують реалізувати політику зростання власних прибутків за рахунок перерозподілу вартостей.

Недостатня купівельна спроможність вітчизняних споживачів залишає ціни на сільськогосподарську продукцію низькими. Розв'язання цього питання потребує переходу до формування дохідності галузі на основі методології ціни виробництва і норми прибутку на авансований капітал (схема 2).

Схема 2

Економічний механізм регулювання виробництва продукції

$$I. C_{\text{в}} + C_{\text{с}} = \frac{НП \times K}{100}$$

де $C_{\text{в}}$ – ціна виробництва;

$C_{\text{с}}$ – середньогалузева собівартість продукції;

$НП$ – норма прибутку в економіці держави;

K – капітал галузі.

II. Ціна продукції визначається ринком.

III. Різниця між ринковою ціною продукції, і ціною виробництва визначає поведінку виробника продукції та держави в доцільності виробництва (підтримки) того чи того виду продукції.

Через відсутність еквівалентності міжгалузевого обміну сільське господарство втрачає свої активи, різко знижуються можливості не тільки розширеного, а й простого відтворення виробництва. Ця тенденція заслуговує на увагу й оцінку з огляду на необхідність негайного втручання на державному рівні. Слід визначити види продукції, які формують продовольчу безпеку країни, та передбачити державну підтримку їх виробництва; сформувати організований аграрний ринок з кожного виду продукції і його законодавче забезпечення; ввести в систему ціноутворення показник норми прибутку. Це дасть змогу запровадити цивілізовані економічні правила гри. Зокрема, з'явиться можливість, як і в усіх галузях економіки, розробляти кошториси витрат за видами діяльності також у розрізі виробничих ділянок, на основі цього визначати гарантовані максимальні і мінімальні ціни, заходи державної підтримки, фінансових і товарних інтервенцій, кредитування, діяльності бірж, управління аграрними ризиками, розвитку ринку землі.

Досягнення фінансової стабільності, створення умов для розширеного відтворення виробництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції та продовольчої безпеки країни, нарощування експортного потенціалу окремих груп товарів – ось основні

завдання державної підтримки сільськогосподарських виробників.

У контексті вирішення проблем цінової та бюджетної підтримки має бути визначена раціональна структура виробництва. Перевагу слід віддавати тим сферам діяльності, які в конкретних умовах є найбільш високоприбутковими. При цьому, кожний продукт повинен бути в основі створення навколо нього професійних (міжпрофесійних) інтегрованих об'єднань товаровиробників за галузевою ознакою.

Реалізація мети й основних завдань державної підтримки на основі концентрації коштів на пріоритетних напрямках передбачає вдосконалення чинної нормативно-правової бази. На державному рівні мають виконуватися середньострокові та довгострокові програми субсидування аграрного сектора, які б передбачали розв'язання першочергових проблем сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери, з переорієнтацією державної підтримки на користь соціальних програм, що не обмежуються вимогами СОТ.

Врахування дії зовнішніх чинників та адекватне реагування на них дозволить суттєво підвищити дохідність сільськогосподарського виробництва, покращити фінансовий стан підприємств галузі, збільшити їхні фінансові можливості для здійснення розширеного відтворення.

Практика потребує наукового обґрунтування організаційної структури підприємств, удосконалення внутрішньогосподарських економічних механізмів, побудованих на принципах самоокупності структурних підрозділів. Одним із таких шляхів є впровадження внутрішньогосподарських організаційно-економічних механізмів забезпечення прибутковості сільськогосподарських підприємств, у центрі яких має бути інтерес селянина.

Основними принципами побудови внутрішньогосподарських економічних відносин у сільськогосподарських підприємствах є максимальне наближення статусу підрозділу підприємства до реального статусу оператора аграрного ринку та максимальне наближення системи оцінних показників діяльності підрозділів до показників прибутку і рентабельності як головних, що визначають

успіх підприємства як суб'єкта ринкових відносин.

У результаті земельної реформи в Україні змінився суб'єкт права власності на землю, права привласнення земельної ренти.

Власниками земельних ділянок нині є громадяни-члени сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання та особистих селянських господарств. Частину створюваної земельної ренти громадяни отримують у вигляді орендної плати, решта ж перерозподіляється посередниками із сільського господарства в інші галузі або привласнюється ними. Щоб запобігти цьому, потрібно визнати землю капіталом і включити її вартість в економічний обіг. Такий захід сприятиме підвищенню доходності суб'єктів господарювання і забезпеченню розширеного відтворення в аграрній сфері нарівні з іншими галузями національної економіки через норму прибутку. Включення в ринкове середовище капіталу землі відкриває шлях іпотечному кредитуванню. Дослідження вищезазначених проблем зумовлює зосередити особливу увагу на розробці механізмів соціально-економічного регулювання податкових надходжень до місцевих бюджетів на основі становлення раціональної рівноваги власних і делегованих повноважень держави в місцевому і регіональному самоврядуванні, виходячи зі стандартів і норм надання послуг. Поки що в державі таких стандартів і норм не існує. Тому необхідно в найближчі роки опрацювати й упровадити безпосередньо в практику формування міжбюджетних відносин соціальні стандарти і нормативи (з розрахунку на одного жителя). Ці стандарти і нормативи повинні базуватися на єдиній методиці, бути стабільними

і прозорими протягом п'яти-десяти років.

Вирішальними тут можуть стати напрацювання наших попередників, які однозначно заявляли, що «труд – батько багатства, а земля – його мати» (Вільям Петті). Якщо в нас нині є вартість землі, то приведенням до неї такої ж суми вартості уречевленої праці (1:1) і вартості оборотних фондів (20% за визначеними технологіями) отримаємо загальну вартість вкладених ресурсів для виробництва продукції.

Проілюструємо сказане конкретними прикладами (табл. 1). Вартість землі по Україні оцінюється в сумі 1033 млрд грн (рядок разом, гр. 4). На таку ж суму земля вимагає уречевленої праці (рядок разом, гр. 5) і оборотних фондів (20%) вартості землі – 517 млрд грн. Загальна сумарна вартість ресурсного потенціалу по Україні становитиме 2,6 трильйона грн (рядок разом, гр. 7).

Ці цифри свідчать про те, що якщо будуть витримані дані пропорції, то ресурсний потенціал знаходиться в тих рамках, які вимагають технології сучасного дня. Всякі відхилення призводять до недоотримання бажаного результату, що ми насправді й маємо. Якщо розрахунками доведено, що матеріально-технічна база повинна становити 1033 млрд грн, а фактично є в наявності біля 300 млрд грн, то треба знайти можливість поновлювати матеріальну базу на недостаючу суму (700 млрд грн). Це і буде перша причина недоотримання запланованих показників (табл. 2). Тобто, в розрізі суб'єктів господарювання (областей, районів, громад, окремих виконавців) слід аналізувати комплектацію матеріально-технічної бази і знайти для цього кошти.

Таблиця 1. Розрахунок ресурсного потенціалу областей України з урахуванням вартості ресурсів
«Земля», «Основні засоби», «Оборотні засоби»

Адміністративні області	Сільськогосподарськi угіддя всього, тис. га	Нормативна грошова оцінка 1 га с.-г. угідь, грн	Вартість угідь, млн грн. (гр. 2х гр. 3)	Розрахункова вартість		Розрахункові показники			Фактичні показники	Відхилення фактичного прибутку від розрахункового (+,-)
				основні засоби, млн грн. (гр. 4)	оборотні засоби, млн грн. (0,5хгр. 5)	ресурсний потенціал, млн грн. (4+5+6)	прибуток, млн грн. (15% від гр. 7)	прибуток на 1 га, тис. грн	прибуток на 1 га, тис. грн	
Вінницька	2014,2	31418,5	63282,2	63282,2	31641,1	158205,5	23730,8	11,8	2,3	-9,5
Волинська	1047,6	23923,4	25062,2	25062,2	12531,1	62655,5	9398,3	9,0	4,9	-4,1
Дніпропетровська	2512,9	28830,0	72445,2	72445,2	36222,6	181113	27166,9	10,8	4,8	-6
Донецька	1844,8	30612,1	56474,1	56474,1	28237,0	141185,2	21177,8	11,5	3,3	-8,2
Житомирська	1510,1	19397,4	29292,0	29292,0	14646,0	73229,9	10984,5	7,3	3,6	-3,7
Закарпатська	451,0	17861,7	8055,6	8055,6	4027,8	20139,0	3020,9	6,7	5,0	-1,7
Запорізька	2241,6	30051,6	67364,1	67364,1	33682,1	168410,4	25261,6	п,з	3,6	-7,7
Івано-Франківська	630,3	20493,0	12917,3	12917,3	6458,7	32293,3	4844,0	7,7	8,3	0,6
Київська	1658,9	30286,3	50241,9	50241,9	25121,0	125604,8	18840,7	11,4	6,3	-5,1
Кіровоградська	2032,2	28690,0	58302,4	58302,4	29151,2	145756,0	21863,4	10,8	6,4	-4,4
Луганська	1402,0	21008,4	29453,9	29453,9	14727,0	73634,8	11045,2	7,9	2,8	-5,1
Львівська	1258,3	19197,0	24155,6	24155,6	12077,8	60389,0	9058,3	7,2	5,0	-2,2
Миколаївська	2006,0	23811,7	47766,0	47766,0	23883,0	119415,0	17912,3	8,9	4,2	-4,7
Одеська	2591,7	25530,7	66168,8	66168,8	33084,4	165422,1	24813,3	9,6	2,8	-6,8
Полтавська	2165,4	30317,8	65649,6	65649,6	32824,8	164123,9	24618,6	П,4	9,8	-1,6
Рівненська	926,2	25765,2	23864,2	23864,2	11932,1	59660,6	8949,1	9,7	4,7	-5,0
Сумська	1698,0	23730,4	40295,1	40295,1	20147,6	100737,8	15110,7	8,9	5,9	-3,0
Тернопільська	1046,1	26126,2	27331,8	27331,8	13665,9	68329,4	10249,4	9,8	5,5	-4,3
Харківська	2411,2	28372,5	68411,8	68411,8	34205,9	171029,4	25654,4	10,6	4,9	-5,7
Херсонська	1969,4	32281,7	63575,7	63575,7	31787,8	158939,1	23840,9	12,1	4,9	-7,2
Хмельницька	1566,2	30437,0	47670,3	47670,3	23835,2	119175,8	17876,4	11,4	5,4	-6,1
Черкаська	1450,8	36993,5	53671,0	53671,0	26835,5	134177,5	20126,6	13,9	7,2	-6,7
Чернівецька	469,7	30224,3	14196,3	14196,3	7098,2	35490,8	5323,6	11,3	4,7	-6,6
Чернігівська	2067,5	20036,5	41425,5	41425,5	20712,7	103563,7	15534,5	7,5	3,2	-4,3
Україна *	38972,2	27123,8	1057073,7	1057073,7	528536,9	2642684,3	396402,6	10,2	5,2	-4,9

* Площа сільськогосподарських угідь України без АР Крим та міст Києва і Севастополя

Таблиця 2. Розрахунок ресурсного потенціалу Житомирської області
з урахування вартості ресурсів „Земля”, „Основні засоби”, „Оборотні засоби”

Адміністративні райони	Сільськогосподарські угіддя всього, тис.га	Нормативна грошова оцінка 1 га с.-г. угідь, грн	Вартість угідь, млн грн (гр.2 x гр.3)	Розрахункова вартість		Розрахункові показники			Фактичні показники	Відхилення фактичного
				основні засоби, млн грн. (гр. 4)	Оборотні засоби, млн грн. (0,5 x гр.5)	ресурсний потенціал, млн грн. гр. (4+5+6)	прибуток, млн грн. (15% від гр. 7)	прибуток на 1 га, тис. грн	прибуток на 1 га, тис. грн	прибуток від розрахункового (+, -)
Андрушівський	76,1	29378	2235,7	2235,7	1117,8	5589,2	838,4	11,0	1,7	-9,3
Баранівський	53,3	13852	738,3	738,3	369,2	1845,8	276,9	5,2	4,4	-0,8
Бердичівський	65,6	31498	2066,3	2066,3	1033,1	5165,7	774,9	11,8	6,3	-5,5
Брусилівський	52,8	17902	945,2	945,2	472,6	2363,0	354,5	6,7	2,2	-4,5
Вол.-Волинський	53,1	9359	497,0	497,0	248,5	1242,5	186,4	3,5	U	-2,4
Ємільчинський	90,4	8943	808,4	808,4	404,2	2021,1	303,2	3,4	0,1	-3,3
Житомирський	72,3	21614	1562,7	1562,7	781,4	3906,8	586,0	8,1	5,9	-2,2
Коростенський	84,2	8828	743,4	743,4	371,7	1858,4	278,8	3,3	0,3	-3,0
Коростишівський	50,8	17230	875,3	875,3	437,6	2188,2	328,2	6,5	1,8	-4,7
Лугинський	33,9	9869	334,6	334,6	167,3	836,4	125,5	3,7	2,2	-1,5
Любарський	63,8	30733	1960,8	1960,8	980,4	4901,9	735,3	11,5	6,0	-5,5
Малинський	63,8	8637	551,0	551,0	275,5	1377,6	206,6	3,2	1,6	-1,6
Народицький	28	14246	398,9	398,9	199,4	997,2	149,6	5,3	2,7	-2,6
Нов.-Волинський	110,4	19385	2140,2	2140,2	1070,1	5350,4	802,6	7,3	4,1	-3,2
Овруцький	72,5	16906	1225,7	1225,7	612,9	3064,3	459,6	6,3	4,4	-1,9
Олевський	47,4	ПОЗО	522,8	522,8	261,4	1307,0	196,1	4,1	-0,1	-4,2
Попільнянський	80,4	31085	2499,2	2499,2	1249,6	6248,1	937,2	11,7	6,6	-5,1
Радомишльський	73,2	15570	1139,7	1139,7	569,8	2849,2	427,4	5,8	-0,3	-6,1
Романівський	52,8	14706	776,5	776,5	388,2	1941,2	291,2	5,5	2,3	-3,2
Ружинський	83	33694	2796,6	2796,6	1398,3	6991,5	1048,7	12,6	2,3	-10,3
Червоноармійський	57,5	10641	611,8	611,8	305,9	1529,6	229,4	4,0	To	-2,1
Черняхівський	66,1	14949	988,1	988,1	494,1	2470,3	370,6	5,6	8,5	2,9
Чудинівський	78,7	30983	2438,3	2438,3	1219,2	6095,8	914,4	11,6	-0,04	-11,7
По області	1510,1	19397	29292,0	29292,0	14646,0	73229,9	10984,5	7,3	3,6	-3,7

При цьому черговість комплектації визначається конкретними обставинами (удосконалення структури виробництва, будівництво приміщень, придбання техніки, соціально-культурні об'єкти тощо). Все це здійснюється на основі детальних розрахунків після уважного обстеження і прийняття рішення.

В кожній статті витрат повинні бути

виважені рішення з включенням всіх резервів, як не може бути до прикладу ситуація, коли оплата праці в сільському господарстві становить лише 60–70% загальнодержавного рівня.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Такі розрахунки слід здійснити по всіх

областях, а в області – по районах (громадах), а в їх розрізі – по об'єктах господарювання на конкретних об'єктах господарювання. Кожний власник господарюючих суб'єктів повинен володіти ситуацією і контролювати здійснення запропонованих заходів. Це буде обов'язковою умовою їх виконання. Для даної роботи приурочені направлені Рекомендації з розроблення дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрного району, де показано заходи по соціально-культурних заходах, їх структура і напрями втілення в життя, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

References

1. Mesel-Veseliak, V. Ia. (2005). Rozvytok silskykh terytorii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi stabilnosti derzhavy [Development of rural areas in the context of provision economic stability of the state]. *Ekonomika APK*, 3, 68 [in Ukrainian].
2. Pavlov, O. I. (2008). Silskyi rozvytok v Ukraini: teoriia, praktyka, polityka, upravlinnia [Rural Development in Ukraine: Theory, Practice, Politics, Governance]. Odesa : Astroprynt [in Ukrainian].
3. Shpychak, O. M. & Svyynous, I. V. (2008). Realizatsiia produktsii osobystym selianskym hospodarstvom – vytraty, tsyny, efektyvnist [Realization of production by the personal peasant economy - costs, prices, efficiency]. Kyiv : NNTs IAE [in Ukrainian].
4. Riabokon, V. P. (2015). Problemy formuvannia sotsialno-ekonomichnykh umov rozvytku ukrainskoho sela [Problems of formation of socio-economic conditions of development Ukrainian village]. *Ekonomika APK*, 9, 68 [in Ukrainian].
5. Malik, M. Y. (Ed.). (2017). Rozvytok selianskykh hospodarstv v umovakh transformatsii aharnoho sektoru ekonomiky [Development of peasant farms in the conditions of transformation of the agrarian sector of the economy]. Kyiv : NNTs «IAE» [in Ukrainian].
6. Orlaty, M. K. (2015). Metodolohichni pidkhody shchodo sotsialno-infrastrukturnoho potentsialu terytorialnykh hromad sela [Methodological approaches to social and infrastructural potential territorial communities of the village]. *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, 27, 125–132 [in Ukrainian].
7. Borodina, O. M. & Prokopa, I. V. (Eds.). (2010). Teoriia, polityka ta praktyka liudskoho rozvytku [Theory, politics and practice of human development]. Kyiv : NAN Ukrainy ;In-t ekon. ta prohnozuv [in Ukrainian].
8. Libanova, E. M. (Ed.). (2012). Metodyka vymyruvannia rehionalnoho liudskoho rozvytku [Method of measuring regional human development]. Kyiv : In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzen imeni M.V. Ptukhy [in Ukrainian].
9. Danylyshyn, B. M. (2009). Sotsialni priorytety ekonomichnoho rozvytku [Social priorities of economic development]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*, 2009, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_1 7 [in Ukrainian].
10. Sabluk, P. T. & Kropyvko, M. F. (Eds.). (2011). Upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i silskykh terytorii [Management of integrated development of agricultural production and rural areas]. Kyiv : NNTs IAE [in Ukrainian].
11. Heiets, V. M. (2015). Podolannia kvazirynkovosti - shliakh do investytsiino oriietovanoi modeli ekonomichnoho zrostantia [Overcoming quasi-market - the path to an investment-oriented model economic growth]. *Ekonomika Ukrainy*, 6, 4–17 [in Ukrainian].

FROM SOCIALIST TO CIVILIZED (HUMAN) IDEA OF AGRARIAN AREA ESTABLISHMENT IN UKRAINE

P. Sabluk

e-mail: prezid@naas.gov.ua

The National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine
01010, Kyiv,

Mikhail Omelyanovich-Pavlenko Str, 9

The article determines the problems and the main directions of civilized idea in the agrarian area establishment. The present production status has been analyzed and its causal effect on the current situation has been observed. The directions in the use of production resources on the purpose to achieve efficiency including efficiency for social-economic problems of rural development have been specified. The post-industrial state economic development model has been created through the pooling of land and industry capital which can function at high-profit level due to the application of progressive and information technologies with the involvement of knowledge and science in order to

solve the problems of the society and rural areas development. The negative impact of imperfect pricing on agricultural producers' motivation has been proved. It has been noted that nowadays agricultural production pricing does not provide advanced capital profitability adequate to average level in national economy and the criterion of profit rate is not the regulator for economic relations at all levels of state and business entities management. The author emphasizes the necessity to form the profitability of the sector on the basis of methodology for production cost and profit rate for advanced capital. The directions for the implementation of internal economic and organizational machinery with a farmer's interest as the core part for providing agricultural enterprise profitability have been determined. The main principles to develop internal economic relations in agricultural enterprises have been investigated.

Keywords: agrarian area, pricing, profit rate, capital, resource potential, internal economic relations, rural development.

ОТ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ К ЦИВИЛИЗОВАННОЙ (ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ) ИДЕЕ СТАНОВЛЕНИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ УКРАИНЫ

П. Т. Саблук

e-mail: prezid@naas.gov.ua

Национальная академия аграрных наук Украины
01010, Киев,

ул. Михаила Емельяновича-Павленко, 9

Определены проблемы и обоснованы основные направления цивилизованной идеи становления аграрной сферы. Проанализировано современное состояние производства и выделены причины и связи, определяющие влияние на нынешнюю ситуацию. Определены направления использования ресурсов производства с целью достижения его эффективности, в том числе и на социально-экономические проблемы сельского развития.

Разработана постиндустриальная модель развития экономики государства путем объединения капитала земли с капиталом индустрии и обеспечения функционирования его (объединенного капитала) на высокодоходном уровне благодаря применению прогрессивных и информационных технологий с участием знаний и науки и решения на этой основе вопросов социума и развития сельских территорий.

Обосновано негативное влияние несовершенного ценообразования на формирование мотивации у сельхозтоваропроизводителей. Выяснено, что нынешнее ценообразование на сельскохозяйственную продукцию не обеспечивает доходности авансированного капитала, адекватной среднему уровню в национальной экономике, а критерий нормы прибыли еще не стал регулятором экономических отношений на всех уровнях управления государством и субъектами хозяйственной деятельности. Акцентировано внимание на необходимости перехода к формированию доходности отрасли на основе методологии цены производства и нормы прибыли на авансированный капитал. Вызначено направление внедрения внутрихозяйственных организационно-экономических механизмов обеспечения доходности сельскохозяйственных предприятий, в центре которых должен быть именно интерес крестьянина. Определены основные принципы построения внутрихозяйственных экономических отношений в сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: аграрная сфера, общество, потребности человека, окружающая среда, ресурсный потенциал, внутрихозяйственные экономические отношения, сельское развитие.

УДК 63:330.3 (1-22)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

М. М. Тимошенко

e-mail: info@zhatk.zt.ua

Житомирський агротехнічний коледж,
вул. Покровська, 96, Житомир, 10031, Україна

Визначено роль трансформаційних процесів, що відбуваються в країні та постійно вимагають удосконалення й активного пошуку нових шляхів забезпечення стабільного, економічно обґрунтованого зростання і досягнення на цій основі сталого розвитку. Розкрито теоретичні засади концепції багатофункціональності як перспективної моделі сільського розвитку України на сучасному етапі. Обґрунтовано значення сільських територій та показано взаємозв'язок між основними їх функціями.

Акцентовано увагу на специфіці сільського господарства, що визначається його багатофункціональністю та потребує принципово нового підходу до забезпечення розвитку сільських територій на основі складної та багатогранної соціо-еколого-економічної системи. Доведено, що стратегічною метою економічної та соціальної політики на селі має стати забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, за якого зростає їх роль як просторової бази для сільськогосподарського виробництва, а також сприятливого й екологічно безпечного середовища проживання населення. Сформульовано складові сільських територій, обґрунтовано їх функції і взаємозв'язок між ними.

Встановлено, що надзвичайно важливо розробити програму відродження селянина як господаря землі, носія моралі та національної культури. Відтак, формування відповідного організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку має супроводжуватися моніторингом потреб сільських жителів та наявної виробничо-ресурсної бази, людського потенціалу, фінансової самодостатності, інноваційно-інвестиційних можливостей, галузевої спрямованості та поселенської мережі з позиції багатофункціонального сільського розвитку.

Ключові слова: багатофункціональний сільський розвиток, екологічно безпечне середовище, розвиток сільських територій, сталий розвиток, економічне зростання.

Постановка проблеми

В аграрному секторі економіки України впродовж двадцяти останніх років відбуваються трансформаційні процеси, які постійно вимагають як удосконалення, так і активного пошуку нових шляхів забезпечення стабільного, економічно обґрунтованого зростання і досягнення на цій основі сталого розвитку. Особливості вітчизняної історії та сучасні умови функціонування сільських територій ставлять нові завдання щодо пошуку шляхів забезпечення прогресу в розвитку українського села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий внесок у дослідження розвитку сільських територій зробили вітчизняні та зарубіжні автори: В. М. Баулін, О. М. Бородіна, О. Г. Булавка, Г. М. Газізов, Т. О. Зінчук, С. І. Мельник, Н. В. Морозюк, О. І. Павлов, І. В. Прокопа, В. П. Рябоконь, Х. М. Семенишин, М. І. Стегней, М. П. Талавири, В. К. Терещенко, В. В. Юрчишин та інші. Однак, незважаючи на багатовекторність наукових досліджень, окремі

питання, пов'язані з багатофункціональністю розвитку сільських територій на сучасному етапі, залишаються недостатньо вивченими.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад концепції багатофункціональності як перспективної моделі сільського розвитку України.

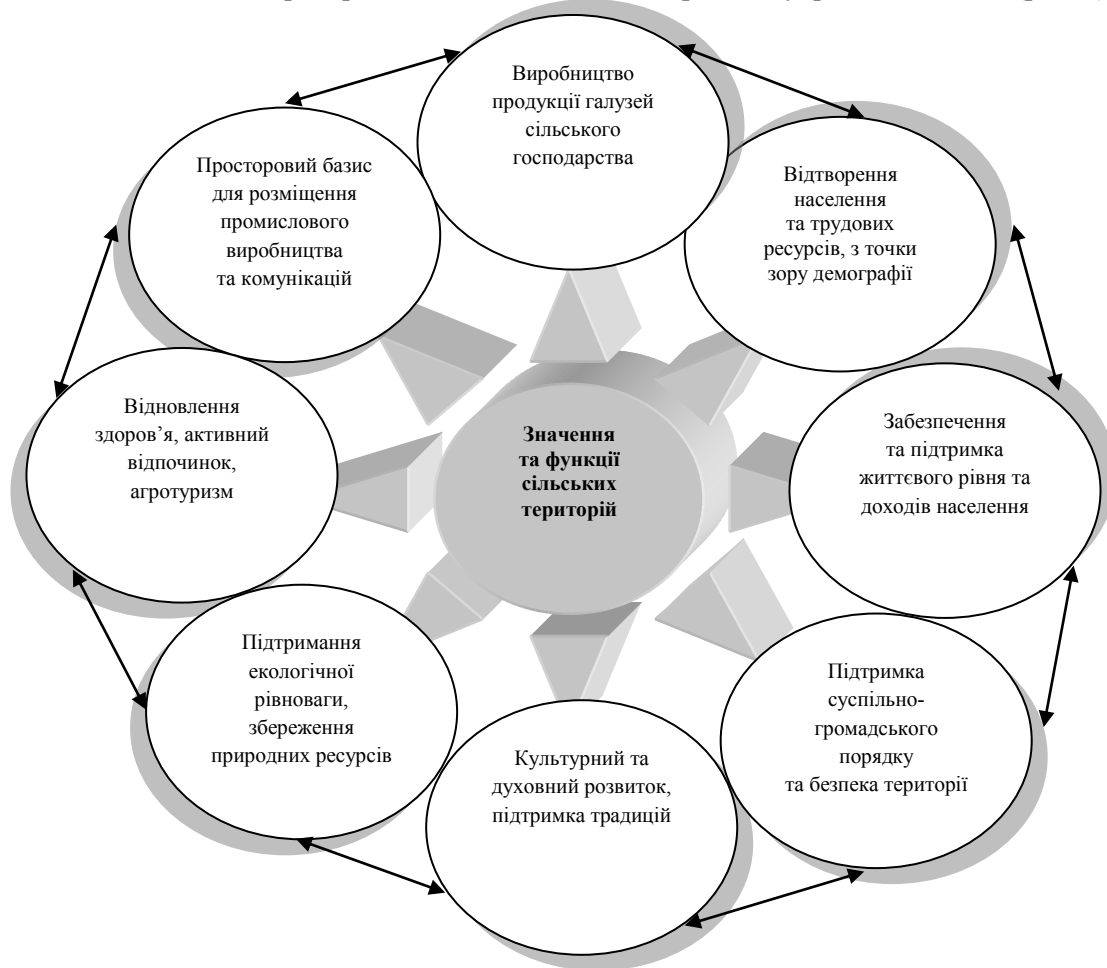
Для досягнення мети намічено вирішити такі завдання: обґрунтувати значення сільських територій та встановити взаємозв'язок між їх основними функціями; визначити основні напрями концепції багатофункціональності сільського господарства; сформулювати складові сільських територій та обґрунтувати їх функції і взаємозв'язок між ними. У процесі вирішення завдань застосовано такі методи дослідження: теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний, графічний тощо.

Результати досліджень

Концепція багатофункціональності сільського розвитку враховує необхідність

системного розгляду питань продовольчої безпеки, соціальної й економічної ролі сільських територій, стану навколишнього середовища. В контексті даного дослідження варто наголосити на значенні сільських територій для життєвого

рівня їх жителів, оскільки нині дедалі більшого розвитку набувають процеси, пов'язані з формуванням суспільного усвідомлення об'єктивної необхідності соціоекономічної модернізації українського села (рис. 1).

Рис. 1. Значення сільських територій та взаємозв'язок між їх основними функціями
Джерело: авторська розробка.

На нашу думку, особливість і цінність багатофункціонального підходу для дослідження сільського розвитку полягає в тому, що сільські території розглядаються як складна і багатогранна соціо-еколого-економічна система, що характеризується сукупністю ознак та елементів: площею земельних ресурсів (всього території та землі сільськогосподарського призначення); чисельністю населення, яке там мешкає (всього та за видами діяльності); природно-екологічними ресурсами (грунтові та водні ресурси, рослинний і тваринний світ тощо); обсягами та структурою виробництва; об'єктами соціальної інфраструктури; органами

місцевого самоврядування та іншими супутніми складовими.

Нині в Україні сформувалася та реалізується концепція багатофункціональності сільського господарства, суть якої полягає в тому, що сільське виробництво – це не просто виробництво сільгосппродукції, а поєднання трьох ключових суспільних сфер: економіки, соціальної сфери й екології. В економічній площині сільське господарство формує доходи для значної частини населення, що проживає у селах, забезпечує місцеву торгівлю і розвиток місцевих ринків. У соціальній сфері створює здорові продукти харчування, забезпечуючи здоров'я нації, забезпечує соціальний розвиток

сільських територій. В екологічній – сприяє збереженню ґрунтів, водних і лісових ресурсів, біорізноманіття й клімату.

Аналізуючи інституціональні засади трансформації аграрного сектора, Лопатинський О. М. відмічає, що аграрний сегмент економіки особливий, оскільки специфіка сільського господарства у саме його багатофункціональності, що визначає роль аграрного сектора у піраміді галузей національної економіки як фактора продовольчої безпеки, з одного боку, та джерела доходів, сфери зайнятості й середовища проживання селян – з іншого [3, с. 48–49]. В контексті даного дослідження Скидан О. В. зазначає, що концепція багатофункціональності розглядає сільське господарство як основу економіки, соціальної і природоохоронної сфер сільських територій [6, с. 36–38]. Він вважає, що в умовах України вона повинна стати основою для обґрунтування необхідності більш активної аграрної політики. Досліджуючи концепцію, механізми та ефективність державної підтримки сільського господарства, Бородіна О.М. наголошує, що світова спільнота визнає багатофункціональну природу сільського господарства, яка породжує нову його загальнонаціональну значимість і вимагає принципово новий підхід до забезпечення сільського розвитку на сталій основі [1]. В статті 33.2 Угоди про створення Європейського Співтовариства зазначено, що, при розробці спільної аграрної політики (САП ЄС), необхідно брати до уваги особливу природу сільськогосподарської діяльності, яка визначається її багатофункціональністю [8]. Проте, сільські території виконують набагато більше функцій, ніж власне сільське господарство.

Концепція багатофункціональності враховує необхідність системного розгляду питань продовольчої безпеки, соціальної й економічної ролі сільського господарства, стану навколишнього середовища. Дослідження сільських територій, з точки зору їх багатофункціональності, дозволить створити відповідні організаційно-економічні, нормативно-правові, фінансові, соціально-демографічні та інші умови для реалізації концепції багатофункціональності сільського розвитку в Україні.

До складу функцій, які виконують сільські території, вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки» відносять:

- виробничу (задоволення потреб переробної промисловості в сировині);
- соціально-демографічну (відтворення сільського населення та трудових ресурсів аграрного сектора);
- природоохоронну (підтримання екологічної рівноваги в агробіоценозах, охорона природних ландшафтів, утримання заповідних територій);
- рекреаційну (створення умов для зміцнення здоров'я міського та сільського населення);
- культурну (створення та збереження сільським населенням національно-культурних та духовних цінностей і традицій, збереження історичних та культурних пам'яток тощо);
- просторово-комунікаційну (надання просторового базису та обслуговування комунікацій: транспорту, зв'язку, трубопроводів тощо);
- соціального контролю над територією (підтримання суспільно-громадського порядку, охорона природних урочищ та ресурсів, флори та фауни), [5, с. 6].

Вважаємо, що наведений перелік не є вичерпним, вказані функції можуть бути доповнені продовольчо-споживчою, фіскальною, екологічною, організаційною, інноваційно-технологічною та іншими, оскільки концепція багатофункціональності розглядає агросферу як основу економіки, соціальної і природоохоронної сфер сільських територій. Слід відмітити, що вищевказана концепція означає необхідність системного підходу до гармонізації виробничого, природного, соціально-економічного, культурно-релігійного середовища, враховуючи традиції українського селянства.

З огляду на вище вказане, доцільно сформулювати наступні складові сільських територій, які виконують відповідні, притаманні лише їм функції (рис. 2). При цьому, зазначені функції не можна розглядати окремо одна від одної, вони взаємопов'язані та взаємозалежні й описують сільські території як складну поліфункціональну категорію, побудовану на організаційно-економічних, правових, соціально-демографічних та екологічних засадах.

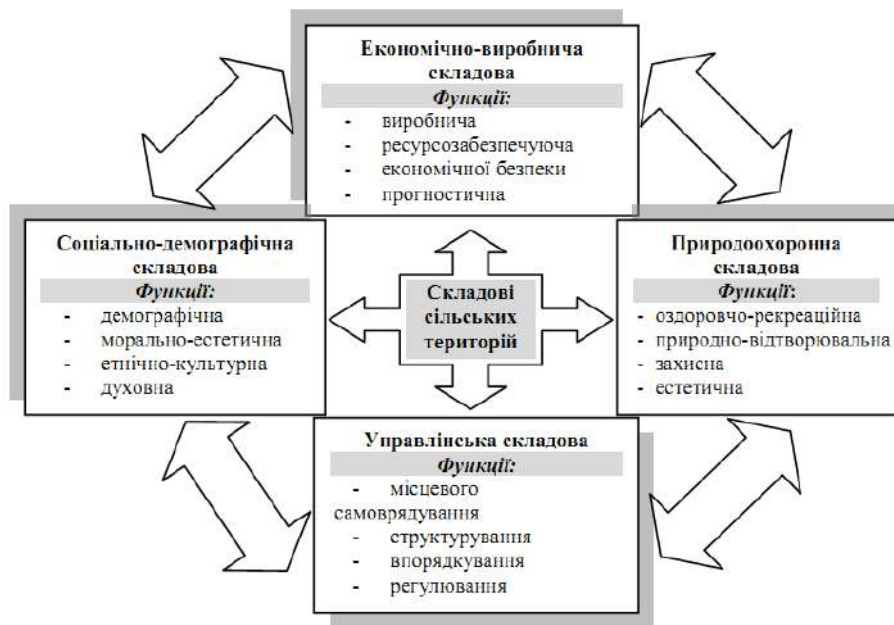

Рис. 2. Складові сільських територій, їх функції та взаємозв'язок між ними

Джерело: складено автором на основі [2, с. 28–30; 4; 5, с. 6].

Тому стратегічною метою економічної і соціальної політики на селі має стати забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, за якого зростає їх роль як просторової бази не лише сільськогосподарського виробництва, а й несільськогосподарських видів діяльності, а також сприятливого середовища проживання. У зв'язку з цим, надзвичайно важливо розробити програму відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Всебічне консолідоване поєднання багатофункціональної структури сільських територій із забезпеченням системного розвитку розглядається як одна із найважливіших основ її ефективного функціонування [4, с. 158]. З огляду на вищевказане, вчені ННЦ «Інститут аграрної економіки» визначають *розвиток сільських територій* як процес, що спрямований для стабільного і збалансованого забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва, сільської поселенської мережі та сільських територій на основі модернізованої системи соціально-економічної розбудови, формування належного екологічнобезпечного середовища як гарантії надійності та привабливості проживання, праці й відпочинку населення [7, с. 7].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Встановлено, що будь-яка сільська територія містить середовище розміщення виробничих і рекреаційних ресурсів на ній, необхідних для забезпечення життєдіяльності сільського населення та сільськогосподарської діяльності й характеризується багатофункціональністю. За будовою сільські території є складним поліфункціональним утворенням, різнорівневим та багаторізнovidним об'єктом управління. Це пояснюється тим, що формування відповідного організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку як конкретної сільської територіальної громади, так і сільських територій України в цілому, повинен супроводжуватися, перш за все, моніторингом потреб сільських жителів, а також аналізом наявного виробничо-ресурсної бази, людського потенціалу, фінансової самодостатності, інноваційно-інвестиційних можливостей, галузевої спрямованості та поселенської мережі з позиції багатофункціонального сільського розвитку, що буде перспективним напрямом подальших досліджень.

References

1. Borodina, O. V. (2006). Derzhavna pidtrymka sil's'koghho ghospodarstva: koncepcija, mekhanizmy, efektyvnistj [State support of agriculture: concept, mechanisms, efficiency]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 1, 109–125 [in Ukrainian].
2. Zalisko, V. D. (2014). Sil's'jki terytoriji Ukrajinj : strategichni priorytety rozvytku v konteksti zmicnennja ekonomichnoji bezpeky [Rural areas of Ukraine: strategic priorities for development in the context of strengthening economic security]. Irpinj : NUDPSU [in Ukrainian].
3. Lopatynskyj, Ju. M. (2006). Transformacija aghrarnogho sektora: instytucionalni zasady [Transformation of the agrarian sector: institutional foundations]. Chernivci : Ruta [in Ukrainian].
4. Malik M. J. & Pulim V. A. (2010). Konceptualjni zasady rozvytku sil's'jkykh terytorij [Conceptual Principles of Development of Rural Areas] Retrieved from <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/8/156.pdf> [in Ukrainian].
5. Kovalenko, Ju. S., Okhrimenko, I. V. & Demchenko O. V. (2009). Metodychni rekomendaciji z pidvyshhennja ekonomichnoji efektyvnosti aghrarnykh pidpryjemstv [Methodical recommendations for improving the economic efficiency of agrarian enterprises]. Kyiv : NNC IAE [in Ukrainian].
6. Skydan, O. V. (2008). Aghrarna polityka Ukrajinj v period rynkovoji transformaciji [Agrarian Policy of Ukraine in the Period of Market Transformation]. Zhytomyr : Zhytomys'kij nacional'nyj aghroekologichnyj universytet [in Ukrainian].
7. Lupenko, Ju. O. & Bulavka, O. Gh. (Eds.). (2013). Strategichni naprjamy stalogho rozvytku sil's'jkykh terytorij na period do 2020 roku [Strategic Directions of Sustainable Development of Rural Areas for the Period until 2020]. Kyiv : NNC IAE [in Ukrainian].
8. Preparations for the 1999 Ministerial Conference: Negotiations on Agriculture. Communication from Japan to the General Council. WT/GC/W/220, June 1999.

THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF MULTIFUNCTIONAL RURAL DEVELOPMENT

M. Tymoshenko

e-mail: info@zhatk.zt.ua

Zhytomyr Agrotechnical College,

Pokrovskaya str, 96, Zhytomyr, 10031, Ukraine

The article describes the role of transformation processes that take place in the country, constantly require improvement and active search for new ways to ensure stable, economically sound growth and achieve sustainable development on this basis. It also reveals the theoretical basis of the multifunctional concept as a promising model of rural development of Ukraine at the present stage. The author substantiates the importance of rural areas and shows the relationship between their main functions.

The article focuses on the specifics of agriculture. It is multifunctional and requires a fundamentally new approach to the development of rural areas on the basis of a complex and multifaceted socio-ecological and economic system. The author proved that the strategic goal of economic and social rural policy should be to ensure a comprehensive, multi-functional development of rural areas. It provides for the growth of the role of rural areas as a spatial base for agricultural production, as well as a favorable and environmentally safe environment for the population. The article describes the elements of rural areas, justifies their functions and the relationship between them.

The author described the importance of the program of revival of the peasant as the owner of the earth, the carrier of morality and national culture. He also showed the process of formation of an appropriate organizational and economic mechanism for the implementation of the strategy of sustainable development. It should be accompanied by monitoring of the needs of rural residents and the existing production and resource base, human potential, financial self-sufficiency, innovation and investment opportunities, industry orientation and settlement network from the perspective of multifunctional rural development.

Keywords: multifunctional rural development, ecologically safe environment, rural development, sustainable development, economic growth.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ
МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНОГО
СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ**

Н. М. Тимошенко

e-mail: info@zhatk.zt.ua

Житомирский агротехнический колледж,
ул. Покровская, 96, Житомир, 10031, Украина

Определена роль трансформационных процессов, происходящих в стране, что постоянно требует усовершенствования и активного поиска новых путей обеспечения стабильного, экономически обоснованного роста и достижения на этой основе устойчивого развития. Раскрыты теоретические основы концепции многофункциональности как перспективной модели сельского развития Украины на современном этапе. Обосновано значение сельских территорий и показана взаимосвязь между основными их функциями.

Акцентируется внимание на специфике сельского хозяйства, что определяется его многофункциональностью и требует принципиально нового подхода к обеспечению развития сельских территорий на основе сложной и многогранной социо-эколого-экономической системы. Доказано, что стратегической целью экономической и социальной политики на селе должно стать обеспечение комплексного, многофункционального развития сельских территорий, при котором возросла бы их роль как пространственной базы для сельскохозяйственного производства, а также

благоприятной и безопасной среды проживания населения. Сформулированы составляющие сельских территорий, обоснованы их функции и взаимосвязь между ними.

Установлено, что чрезвычайно важно разработать программу возрождения крестьянина как хозяина земли, носителя морали и национальной культуры. Следовательно, формирование соответствующего организационно-экономического механизма реализации стратегии устойчивого развития должно сопровождаться мониторингом потребностей сельских жителей и имеющейся производственно-ресурсной базы, человеческого потенциала, финансовой самодостаточности, инновационно-инвестиционных возможностей, отраслевой направленности и поселенческой сети с позиции многофункционального сельского развития.

Ключевые слова: многофункциональное сельское развитие, экологически безопасная среда, развитие сельских территорий, устойчивое развитие, экономический рост.

УДК 338.43

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Н. І. Кравчук, О. С. Кільницька, В. М. Ходеківський

e-mail: faulbeere@ukr.net, kilnyskaya.lena@gmail.com, xxxx-vova@mail.ru

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, Житомир, 10008, Україна

Розглядаються дефініції понять «сільська місцевість», «сільські території», «сільський розвиток» та «сільська економіка». Вивчено зарубіжний досвід методики ідентифікації сільських територій. Здійснено огляд критеріїв класифікації сільських територій та визначено основні підходи: демографічний, географічний, економіко-географічний та статистичний. Розглянуто політику ЄС щодо розвитку сільських територій та окреслено головні вектори сільського розвитку країн-членів, зокрема: конкурентоспроможність, навколишнє середовище, менеджмент земельних ресурсів, економічна диверсифікація та якість життя сільського населення. Окреслено пріоритети, структуру та процес реалізації програм розвитку сільських територій ЄС. Ідентифіковано детермінанти розвитку сільської економіки, головними з яких є такі: природно-ресурсний потенціал, еколого-економічна рівновага, багатофункціональність економіки, економіко-географічне положення, демографічна ситуація та соціально-культурний розвиток. Встановлено, що сільська економіка має бути диверсифікованою та багатофункціональною, забезпечувати зростання ефективності використання ресурсного потенціалу, високий рівень зайнятості та доходності сільського населення, комфортні умови проживання, сприяти розвитку соціальної інфраструктури. Визначено такі головні проблеми кризового стану сільської економіки в Україні: агроцентрична модель сільського розвитку, низький рівень зайнятості, високий рівень смертності і знелюднення сільських територій, зруйнована соціальна інфраструктура. Окреслено основні переваги розвитку сільської економіки, головними з яких є наступні: задоволення потреб сільського населення у товарах і послугах, залучення їх до продуктивної зайнятості, забезпечення соціального захисту вразливих верств населення, нагромадження соціального капіталу, підвищення економічної стійкості сільських громад, гармонізація еколого-економічного розвитку сільських територій, підвищення ефективності господарської діяльності, розвиток альтернативних сфер бізнесу.

Ключові слова: сільські території, сільський розвиток, сільська економіка, детермінанти.

Постановка проблеми

Сталий розвиток сільських територій є прерогативою економічної, соціальної та екологічної життєздатності нації, викорінювання бідності, зменшення поляризації соціально-економічного розвитку між містом та селом. Він став другим вектором та однією з основних цілей Спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу (European Union's Common Agricultural Policy), [1]. Сільські території в Європейському Союзі налічують близько 113 млн жителів, які забезпечують виробництво продовольчих товарів, промислової сировини, робочі місця та широкий спектр екологічних товарів та послуг, таких як культурні ландшафти, біорізноманіття, збереження якості води та ґрунту. На противагу в Україні відбувається занепад сільських територій, а його рівень визначається як критичний, тому велику цінність представляє координація ініціатив та об'єднання зусиль на глобальному, національному, регіональному та місцевому рівнях щодо розвитку їх продуктивних сил.

Важливим базисом розвитку сільських територій є здорова та динамічна сільська економіка, що породжує міцні зв'язки з іншими секторами господарської діяльності, їх синергійну ефективність. Її відродження залежить, насамперед, від активної участі сільських громад в управлінні власними соціальними, економічними та екологічними ресурсами шляхом надання можливостей інтеграції різних галузей економіки, формування продуктивної зайнятості, розширення можливостей та сприяння збереженню кваліфікованої праці, переважно молоді. Існує значний потенціал для створення робочих місць у сільській місцевості не тільки в галузі сільського господарства, але й у промисловості, сфері послуг, розбудові інфраструктури, управлінні природними ресурсами, насамперед земельними, мінерально-сировинними, водними та рекреаційними. Високоєфективна розвинута сільська економіка дозволить акумулювати та направити інвестиції в охорону навколишнього середовища, здоров'я, освіти, що є критично важливими для забезпечення сталого розвитку

сільських територій та покращення рівня добробуту їх мешканців. Крім задоволення основних потреб, інвестиції повинні бути пов'язані з потенціалом для підвищення ресурсної продуктивності та доходності сільського бізнесу. З огляду на зазначене, проведення даного дослідження є важливим та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання інтерпретації сільської економіки все ще викликає розмаїття думок, незважаючи на великий обсяг літератури, що стосується сільського розвитку. До витоків теоретико-методологічних засад розвитку сільської економіки можна віднести працю Ise J.(1920) [2], в якій автор наводить дискурс сільської економіки, базуючись на результатах досліджень таких відомих економістів-класиків: Тейлор, Маршалл, Тюнен. Він доводить необхідність розмежування понять «сільське господарство», «економіка сільського господарства», «сільськогосподарська економіка» та «сільська економіка».

Зі зростанням чисельності населення, підвищенням цін на продукти харчування, погіршенням якості довкілля сільська економіка привернула ще більшу увагу вітчизняних вчених-економістів, зокрема аграріїв: О. Бородіної, Т. Зінчук, П. Киризюк, М. Хорунжого та інших [3–7]. Водночас, з огляду на кумулятивізм трактування поняття «сільська економіка», вичерпність його емпіричної інтерпретації виникає необхідність конструкту соціально-економічних категорій та врахування відповідних теоретичних контекстів і науково-теоретичної завантаженості пізнавального досвіду сільського розвитку.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є обґрунтування сутності і значення сільської економіки та уточнення детермінантів її розвитку як прерогативи відродження сільських територій. Об'єктом дослідження є процес формування теоретико-методичних засад сільської економіки в умовах процесів глобалізації та інтеграції в світовому економічному просторі. Основою дослідження є діалектичний та системний підходи до вивчення концепцій та поглядів науковців щодо соціально-економічних явищ та процесів, що відбуваються на сільських

територіях. Методологічною базою слугує кумулятивізм, що дозволив прослідкувати еволюцію сутності сільської економіки. У процесі дослідження використано такі наукові методи: абстрактно-логічний, зокрема прийоми індукції та дедукції, аналогії та співставлення, аналізу і синтезу, наукового абстрагування, експлікації понять для наукової інтерпретації змісту сільської економіки. Для наочного зображення результатів дослідження використано статистичні методи, зокрема графічний прийом. Логічним звершенням дослідження є застосування методу узагальнення для здійснення аргументованих висновків.

Результати досліджень

Сільська економіка розглядається як система галузей та соціально-економічних відносин, що складаються з приводу виробництва та споживання матеріальних благ і послуг на сільських територіях. Одночасно варто розуміти формування та співвідношення понять «сільська місцевість», «сільські території», «сільський розвиток» та «сільська економіка».

До сільської місцевості варто відносити райони з переважним розвитком сільського та лісового господарства, низькою концентрацією промислових та інших галузей, низькою чисельністю населення. Такі критерії лежать в основі визначення сільських районів у країнах-членах ЄС: Австрія, Франція, Португалія [8]. В США для визначення сільських територій (rural areas) використовується критерій чисельності населення. Демографічний підхід, що базується на критеріях чисельності та густоти населення, використовується в Канаді, Греції, Ірландії. В розвинутих країнах світу в якості більш детальної класифікації використовують також показники: структура економічної діяльності, віддаленість від міських центрів.

У Фінляндії в основу класифікації покладено економіко-географічний підхід, де розглядається не лише віддаленість від міста, але й рівень доходності таких територій (економічно інтегровані, проміжні та віддалені сільські райони). Відповідно до вищезгаданої класифікації: чим далі від міста, тим більша орієнтація економіки на сільське господарство та суміжні з ним галузі; нижчий рівень доходів; нижчий рівень розвитку інфраструктури; старіюче населення; невисокий рівень кваліфікації працівників.

Окрім зазначеної класифікації, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виокремлює: переважно сільські регіони, де проживає більше 50 % сільського населення; значною мірою сільські райони, в яких мешкає від 15 до 50 % сільського населення; переважно міські регіони, в яких сконцентровано до 15 % сільського населення [9]. Демографічний підхід використовує Євростат та виділяє: щільно населені зони з кількістю населення не менше 50 тис. жителів та щільністю населення не менше 500 осіб на 1 км²; проміжні зони – з щільністю не менше 100 осіб на км² із загальною чисельністю 50 тис. Всі інші території належать до малонаселених зон [10].

Можливий також статистичний підхід, що визначає індекс належності території до сільської (rurality index) та поєднує систему показників [11]. Це, зокрема таке: щільність населення та його міграція, відстань до міського центра, структура зайнятості, динаміка чисельності населення. Водночас, така методика не враховує специфіку сільської діяльності, тому не знайшла широкого застосування на практиці.

В цілому сільський район або сільська місцевість – це певна територія, що характеризується низькою щільністю населення, розосередженістю населених пунктів, відносною віддаленістю від великих міських центрів, невисокою концентрацією промислових об'єктів, залежністю господарської діяльності від

природно-кліматичних, біологічних та географічних факторів.

Сільські регіони охоплюють 52 % території ЄС, міські – лише 9,8 %. Сільська місцевість навіть у розвинутих країнах займає переважачу площу. Так, в США близько 80 % усіх земель займають сільські території, а сільське населення складає 20 %. В країнах-членах ЄС приблизно та ж статистика [12]. В Росії сільська територія становить 90 % [13]. Проте не варто виокремлювати сільські райони (території) лише за територіальним критерієм. Адже це система суспільних відносин, що визначається взаємодією економічних, екологічних, культурних, демографічних, географічних та інших факторів.

З економічної точки зору, сільські території не обмежуються виключним використанням земельних та лісових ресурсів, переважним розвитком сільського господарства та відносно низьким рівнем доходів населення. В залежності від рівня розвитку продуктивних сил сільська економіка може бути диверсифікованою, високоефективною, конкурентоспроможною. Так, у країнах-членах ЄС Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських районів (European Agricultural Fund for Rural Development – EAFRD) розробляє систему програм, фінансування, моніторингу та аудиту, що направлені на досягнення головних векторів сільського розвитку (рис. 1).

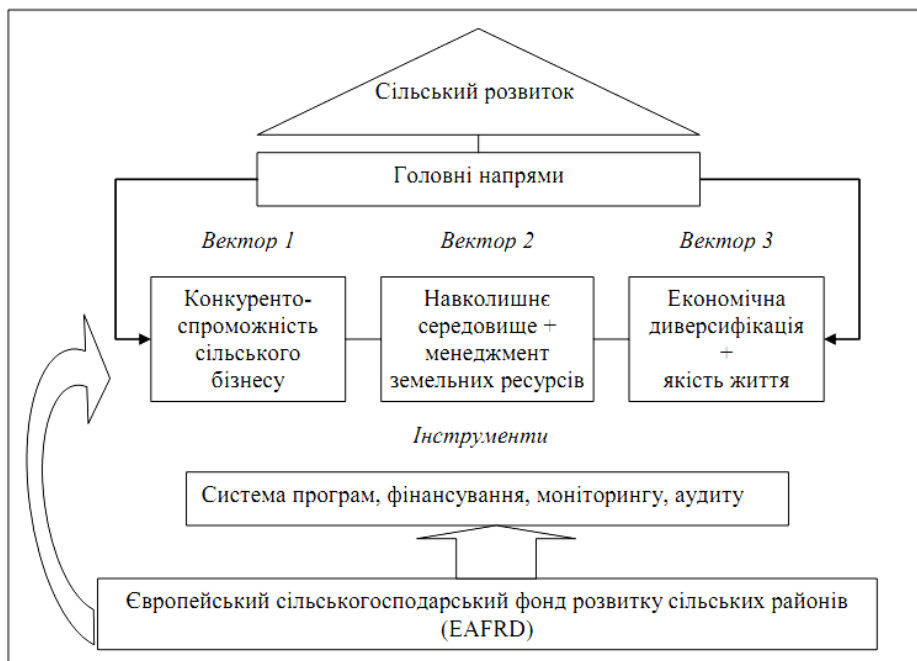

Рис. 1. Політика розвитку сільських територій ЄС

Джерело: побудовано авторами на основі [14].

Політика сільського розвитку ЄС допомагає в сільських районах вирішити широкий спектр економічних, екологічних та соціальних проблем 21-ого століття. Їх називають «другим стовпом» Спільної аграрної політики (CAP). Вона доповнює систему прямих виплат фермерам та заходів щодо управління сільськогосподарськими ринками (так званий «перший стовп»). Політика розвитку сільських територій має низку цілей з іншими європейськими структурними та інвестиційними фондами (ESIF) [15]. Фінансування здійснюється EAFRD на суму

150 млрд євро на період 2014–2020 рр., причому кожна країна ЄС отримує кошти на 7-річний період. У цьому періоді існує 118 різних програм розвитку сільської місцевості

(RDP) у 28 державах-членах, з 20-а окремими національними програмами та 8-а державами-членами, які обирають дві або більше (регіональні) програми.

Країни-члени та регіони складають свої програми розвитку сільських територій на основі їх потреб та розглядають щонайменше чотири із шести спільних пріоритетів ЄС (рис. 2).

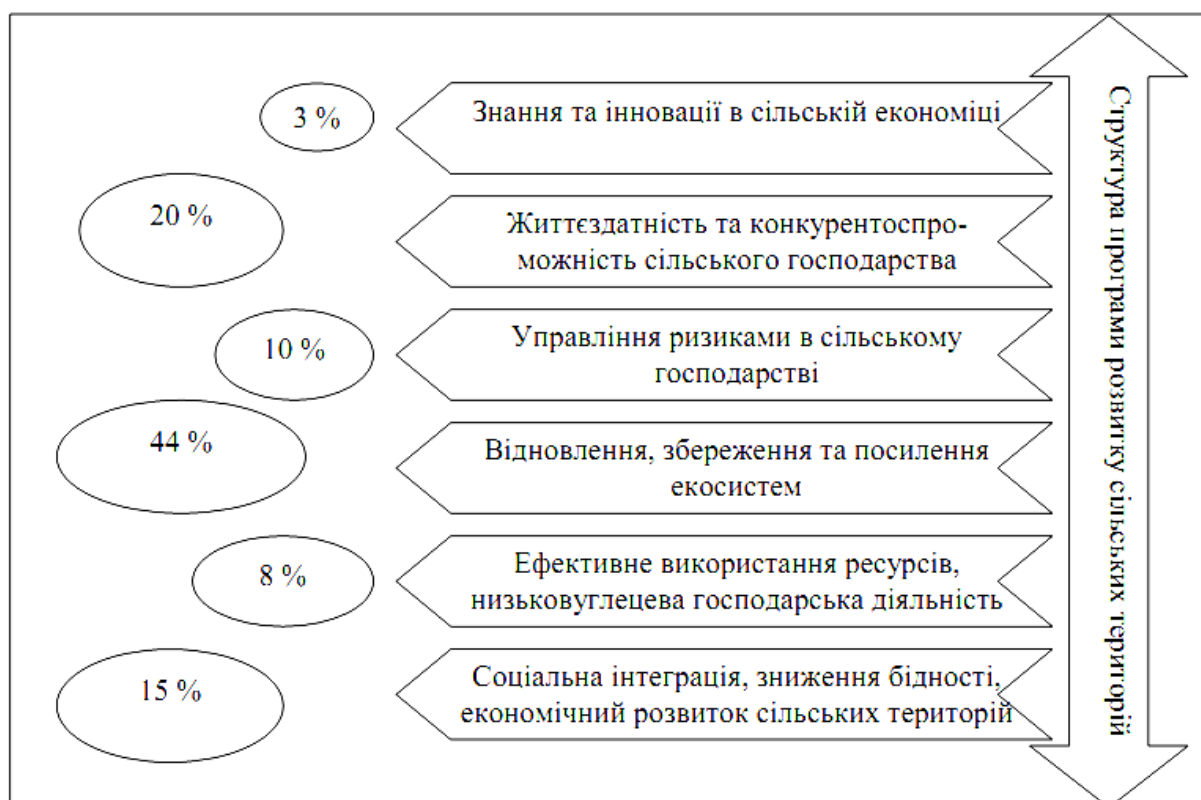

Рис. 2. Пріоритети та структура Програми розвитку сільських територій країн-членів ЄС
Джерело: побудовано авторами за даними [16].

Кожен з напрямів має свої пріоритети розвитку сільських територій, так звані «зони уваги». Наприклад, пріоритетність ефективності використання ресурсів включає в себе скорочення викидів парникових газів та аміаку від сільського господарства, сприяння зниженню та консервації вуглецю в сільському та лісовому господарстві.

У межах своїх програм розвитку, країни-члени або регіони встановлюють кількісні показники для цільових програм галузей. Потім визначають заходи досягнення цих цілей, і обсяг фінансування. У таблиці 1 наведено процес реалізації європейського фонду та освоєння фінансування обсягом 150 млрд євро для розвитку сільських територій.

Таблиця 1. Процес реалізації європейського сільськогосподарського фонду для розвитку сільських територій країн-членів ЄС, станом на грудень 2017 р.

Напрямок фінансування	Од. виміру	Заплановано	Реалізовано
Консультаційні послуги для фермерів	тис. од.	1402	42
Диверсифікація сільського господарства	од.	56914	575
Інвестиції в сільське господарство	тис. од.	332	36
Інвестиції в сільське господарство	млн євро	17039	580
Інвестиції в сільську економіку	млн євро	4761	63
Органічне землеробство	млн га	10	7
Енергоефективність	млн євро	2861	93
Відновлювана енергетика	млн євро	2663	59

Джерело: побудовано авторами за даними [17].

Серед пріоритетних напрямів передбачено інвестування в сільське господарство у розмірі 17039 млн євро, а також енергоефективність та відновлювану енергетику на суму 2861 та 2663 млн євро, відповідно. Наведені дані свідчать про досить низький рівень реалізації програм за три роки (станом на грудень 2017 р.).

Політика ЄС щодо розвитку сільських територій включає заходи, спрямовані на заохочення виробництва та використання відновлюваної енергії. Завдяки програмам розвитку сільських територій країни ЄС можуть здійснювати інвестиції у виробництво або

споживання відновлюваної енергії та підвищення енергоефективності.

Отже, відносно велика частина коштів EAFRD спрямована на заходи, пов'язані з сільськогосподарськими ланцюгами вартості. Водночас не менш важливими є цільові заходи, пов'язані з розвитком економічної діяльності поза межами сільського господарства, а також надання базових послуг.

На рисунку 3 наведено кількість суб'єктів господарювання на сільських територіях в країнах-членах ЄС, що не займаються сільськогосподарським виробництвом.

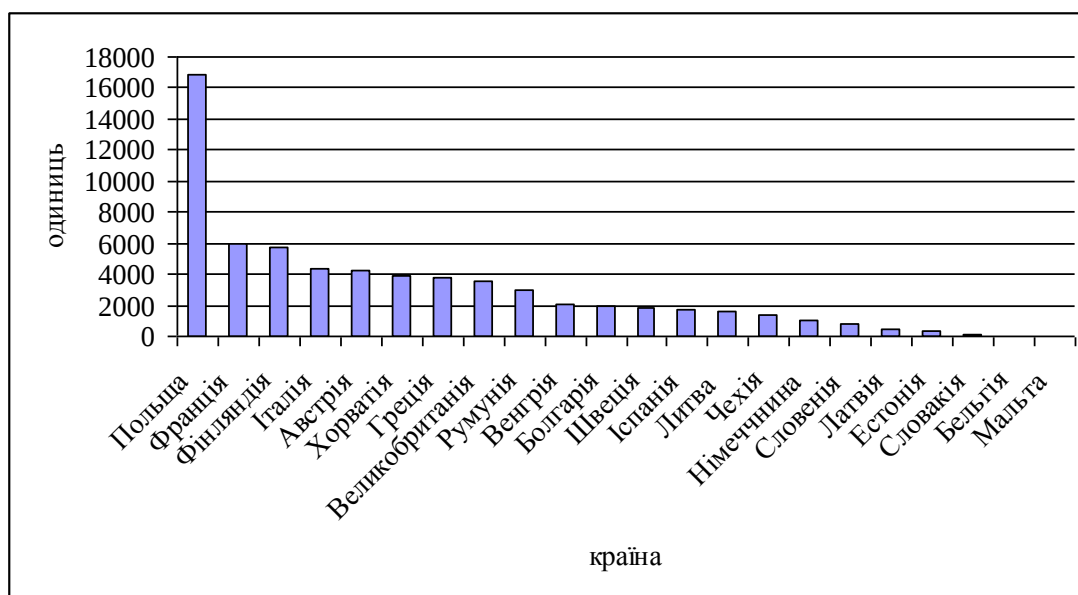

Рис. 3. Кількість холдингів, малих та середніх промислових підприємств, які підтримуються Програмою розвитку сільських територій ЄС для створення бізнесу в сільській місцевості у 2017 р.

Джерело: побудовано авторами за даними [16].

Відтак, економічні взаємовідносини на сільських територіях визначають співвідношення факторів виробництва, особливості їх розподілу, специфіку продуктивних сил тощо та

визначаються як сільська економіка. Вона поєднує сільськогосподарську та несільськогосподарську діяльність, економічне зростання та розвиток сільських територій, розмір та просторове розміщення суб'єктів сільського бізнесу, міжрегіональну торгівлю, землекористування, інфраструктуру. Сільська економіка має забезпечувати як ефективність господарської діяльності, так і екологічну рівновагу, оскільки тісно пов'язана з природними, біологічними та кліматичними ресурсами. Це особливо актуалізується в умовах вітчизняної сільської економіки, яка й досі функціонує переважно на основі використання природних ресурсів.

Не менш важливими залишаються географічні та демографічні фактори сільської економіки та сільського розвитку. Особливості географічного положення й досі визначають розвиток продуктивних сил та виробничих

відносин. Специфіка головних демографічних характеристик, таких як народжуваність, смертність, статеві-вікова структура, старіння, міграція, досить сильно впливають на рівень розвитку сільської економіки.

Іншими детермінантами сільської економіки є соціальне та культурне середовище, що впливає на спосіб життя, цінності та орієнтації, умови проживання, поведінку сільських мешканців (рис. 4).

Сільська економіка характеризується динамічністю вищезазначених факторів у напрямку зростання рівня та якості життя сільського населення. Вона має сприяти зростанню рівня доходів, покращенню умов проживання, збереженню та примноженню культурних цінностей, національних традицій, зростанню економічної ефективності, забезпеченню сталого розвитку сільських територій тощо.

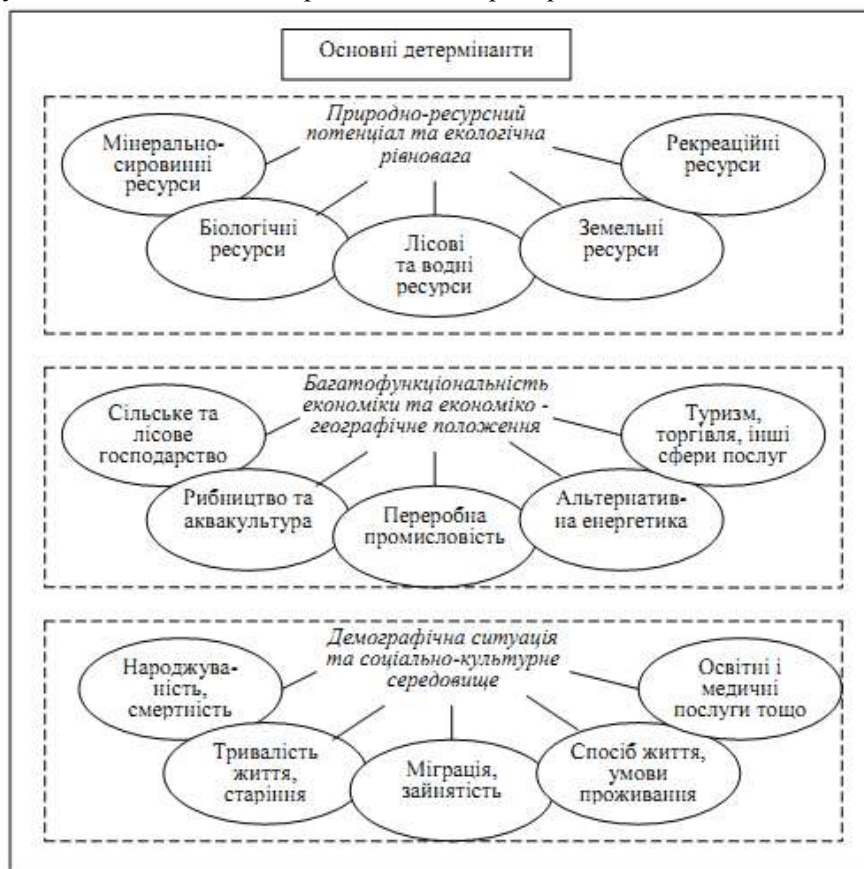

Рис. 4. Детермінанти розвитку сільської економіки

Джерело: власні дослідження.

Економіка сільських територій в Україні нині має загострений стан, що пов'язано з багатьма негативними факторами. З демографічної точки зору, гальмівними детермінантами є процеси депопуляції, старіння, зниження народжуваності, підвищення рівня смертності та знелюднення багатьох населених пунктів. Так, за даними Державної служби

статистики України, за останні 27 років чисельність населення зменшилась на 9,4 млн осіб, в т. ч. сільського – на 4 млн осіб, міського – на 5,4 млн осіб (рис. 5). Темп скорочення населення України становить 350 тис. осіб в рік, в т.ч. сільського населення 148 тис. осіб, міського – 202 тис. осіб.

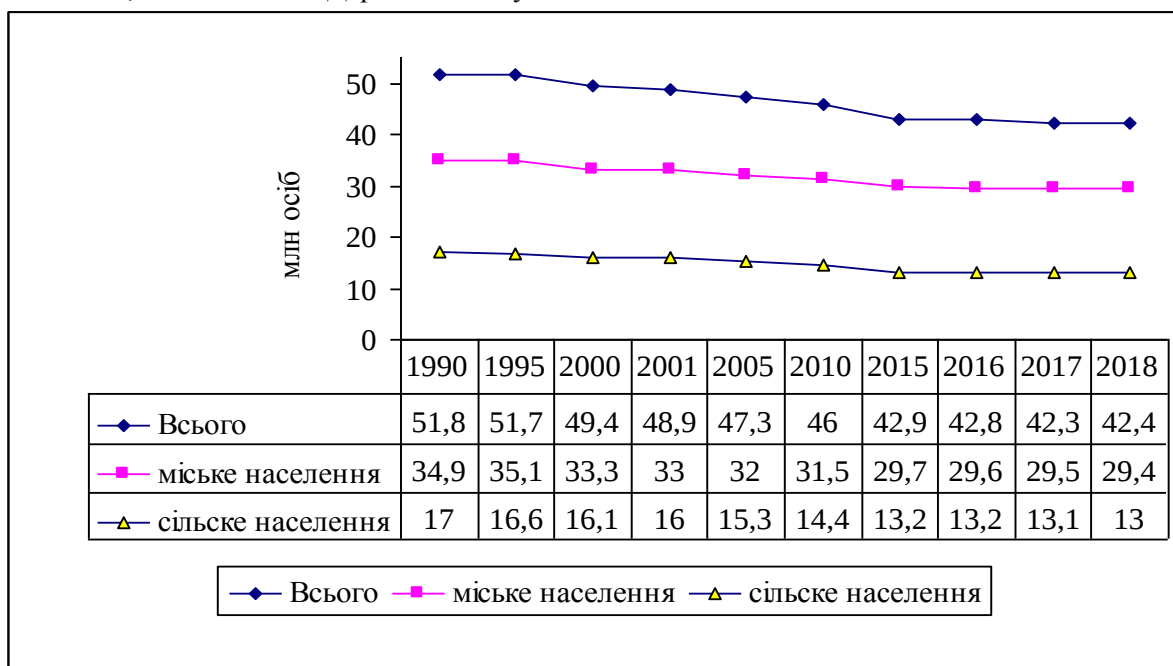

Рис. 5. Динаміка чисельності населення України у містах та сільській місцевості у 1990–2018 рр. (станом на 1 січня відповідного року), млн осіб.

Примітка: починаючи з 2015 р. дані наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [18].

За офіційними матеріалами веб-сайту Верховної Ради України за останні 27 років припинило своє існування 867 населених пунктів, у тому числі селищ міського типу 4,7 % та сільських населених пунктів 1,5 % (табл. 2).

Таблиця 2. Кількість адміністративно-територіальних одиниць в Україні (станом на 1 січня відповідного року)

Адміністративно-територіальна одиниця	Рік							2018 р. у % до 1990 р.
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	
Райони	479	489	490	490	490	490	490	102,3
Об'єднані територіальні громади	-	-	-	-	-	-	458	-
Міста	436	445	448	456	459	460	461	105,7
Селища міського типу	927	909	894	886	885	885	883	95,3
Сільські ради	8996	10097	10253	10281	10278	10279	...	-
Сільські населені пункти	28804	28864	28739	28585	28471	28388	28378	98,5

Джерело : побудовано автором на основі [19].

Спостерігається протилежна тенденція щодо кількості міст – збільшення на 25 одиниць, або 5,7 %. У 2017 р. внаслідок децентралізації з'явилося 458 об'єднаних територіальних громад. У другому півріччі 2018 р. їх кількість збільшилася до 698. Їх формування сприяє економічному розвитку сільських територій, створенню інфраструктури та доступу селян до високоякісних публічних послуг.

Об'єкти матеріального виробництва, а також сфера послуг не забезпечують достатнього рівня зайнятості сільського населення, що посилює проблему бідності та малозабезпеченості сільських сімей. Окрім того, головними джерелами доходів сільських домогосподарств залишаються заробітна плата та пенсія – 45,1 та 18,2 % відповідно у структурі загальних грошових доходів у середньому за місяць (табл. 3).

Таблиця 3. Джерела та структура грошових доходів міських та сільських домогосподарств України у III кварталі 2017 р. (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство)

Джерело доходу	У міських поселеннях		У сільській місцевості	
	грн	%	грн	%
Оплата праці	4965,8	65,1	3336,8	45,1
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	442,9	5,8	295,25	4,0
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	63,78	0,8	894,97	12,1
Доходи від власності	45,85	0,6	847,27	11,5
Пенсії	1343,4	17,6	1348	18,2
Стипендії	25,8	0,3	15,36	0,2
Допомоги, пільги, субсидії	184,21	2,4	244,67	3,3
Грошова допомога від родичів та інших осіб	445,53	5,8	289,11	3,9
Інші	113,28	1,5	121,22	1,6
Всього загальних доходів	7630,5	100,0	7392,6	100,0

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [20].

Іншим суттєвим джерелам доходів сільських мешканців залишається дохід від продажу сільськогосподарської продукції – 12,1 % та дохід від власності – 11,5 %. Дохід від підприємницької діяльності становить 4,0 %, що свідчить про недостатність розвитку інших видів економічної діяльності. В цілому розмір доходу за місяць одного сільського і міського домогосподарства відрізняється на 237,9 грн і становить 7392,6 грн та 7630,5 грн, відповідно.

В соціально-культурному середовищі теж багато стримуючих факторів: бідні інфраструктура, закриваються школи та садочки, відсутні у багатьох населених пунктах заклади медичного обслуговування, такі як фельдшерсько-акушерські пункти, аптеки, що підвищує рівень захворюваності та смертності, знижує рівень здоров'я. Так, за даними вибіркового обстеження умов проживання населення України, що проводила Державна служба статистики України у жовтні 2017 р. 43 % хворих у сільській місцевості не отримали медичної допомоги. У 74 % таких випадків опитувані пояснили це високою вартістю послуг, у 26 % – відсутністю медичного спеціаліста потрібного профілю [21].

Екологічні проблеми пов'язані з навантаженням на навколишнє природне середовище об'єктами економічної діяльності (що знижує якість повітряного та водного басейнів), погіршенням якості ґрунтів, їх деградації, а також загрожує природному біорозмаїттю.

В Україні є традиційно аграрно-промислові регіони, які мають порівняльні конкурентні переваги у формуванні сільської економіки. Такі переваги формують сприятливі природно-кліматичні умови, високоякісні чорноземи, наявність допоміжних галузей (спеціалізоване машинобудування, інфраструктура тощо). Це наприклад Центральноукраїнський, Причорноморський, Придніпровський економічні регіони. Друга модель розвитку може бути притаманна для регіонів, що мають низький рівень розвитку сільського господарства, але, водночас, унікальні рекреаційні ресурси (Карпатський економічний регіон), поклади цінних корисних копалин (Столичний регіон – граніт, лабрадорит), культурні, історичні цінності (Північно-Західний) тощо. Отже, головною детермінантою, яка визначатиме модель розвитку сільської економіки, має бути пріоритетність формування високих конкурентних переваг, що дозволять досягти

економічного зростання території за рахунок нижчих порівняно з іншими територіями витрат виробництва або формування унікальної корисності у вигляді матеріальних та культурних (духовних) цінностей.

Практика сьогодення доводить, що чим більше диверсифікована сільська економіка, тим менше вона буде розглядатися через призму сільськогосподарського виробництва. Так, у Великобританії лише близько 15 % підприємницьких структур в сільській місцевості пов'язані з сільським і лісовим господарством. В Україні незалежно від структури сільської економіки можна виділити її характерні риси: економічна активність, головним чином, зосереджена навколо відносно дешевих природних ресурсів – це земельні та лісові ресурси (сільське, лісове господарство, мисливство, рибальство, видобувна промисловість); туризм пов'язаний з природним навколишнім середовищем (регіони Західної та Південної України), переважання малого підприємництва, пов'язаного, головним чином, із самозайнятістю, торгівлею.

В розвинутих країнах світу важливою детермінантою розвитку сільської економіки є міграція населення з міст у прилеглі сільські території, головним чином, заради більшого доступу до безпечних ресурсів навколишнього природного середовища, здорового способу життя. Їх високий рівень доходу дозволяє створювати сім'ям комфортні умови проживання (розвинене житлове будівництво) та забезпечити необхідною інфраструктурою (заклади освіти, медичного обслуговування, дозвілля). В результаті таких тенденцій сільське населення зростає. На противагу в Україні, як показали проведені дослідження, відбуваються абсолютно протилежні процеси, що не сприяють розвитку сільської економіки. За відсутності належних умов проживання та забезпечення достойного рівня доходів, працездатне населення разом з сім'ями мігрує до великих міст або виїжджає за кордон.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сільська економіка – це система галузей і видів діяльності, що включає в себе сільське, лісове, рибне господарства, добувну, переробну та інші галузі промисловості, сферу послуг, інфраструктуру, що функціонують у сільській місцевості. Існує зв'язок сільської економіки з аграрною, оскільки тривалий час остання переважає в структурі економічної діяльності сільських територій. Нині ж, внаслідок

диверсифікації, відбувається планомірний процес зменшення ролі аграрного сектора. Тому, не дивлячись на важливість збереження пріоритетності сільського, лісового, рибного господарства та аквакультури суттєвими джерелами економічного зростання та зайнятості можуть бути інші галузі та сфери діяльності. Прикладом є зелений туризм, альтернативна енергетика, торгівля тощо. В результаті «агроцентрична» теорія сільського розвитку правомірно може перейти в теорію «диверсифікованого зростання сільської економіки», що передбачає багатофункціональність різних сфер діяльності.

Головними детермінантами розвитку сільської економіки є природно-ресурсний потенціал, еколого-економічна рівновага, багатофункціональність економіки, економіко-географічне положення, демографічна ситуація та соціально-культурне середовище. Як показує європейський досвід, зростанню ефективності сільської економіки сприятимуть широкомасштабні програми фінансування та розвитку сільських територій, акцентуалізація на перевагах сільського життя, за умов відновлення виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури, розвитку сільського бізнесу.

Побудова високоефективної сільської економіки дозволить наступне: зменшити бідність в сільській місцевості; задовольнити основні потреби в товарах та послугах; залучити селян до продуктивної зайнятості; забезпечити соціальний захист вразливих верств сільського населення, зокрема людей похилого віку, людей з обмеженими можливостями та безробітних; нагромадити соціальний капітал та підвищити стійкість сільських громад; розширити доступ до кредитних та інших ресурсів для сільського господарства; підвищити ефективність управління ризиками, в умовах господарювання на сільських територіях, включаючи ціну, погоду, клімат, дефіцит води, деградацію земель, стихійні лиха, шляхом надання допомоги та сприяння розвитку ринків сільськогосподарського страхування.

Перспективами подальших досліджень є розробка механізму імплементації зарубіжного досвіду становлення та розвитку сільської економіки на теренах України.

References

1. European Commission (2013). Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2013. Retrieved from

https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/rural-development/2013/full-text_en.pdf

2. Ise, J. (1920). What is Rural Economics? *The Quarterly Journal of Economics*, 34 (2), 300–312. DOI: 10.2307/1882365. https://www.jstor.org/stable/1882365?seq=1#page_scan_tab_contents

3. Borodina, O. & Prokopa, I. (2009). Silskyi rozvytok v Ukraini: problemy stanovlennia [Rural Development in Ukraine: Problems of Formation]. *Ekonomika Ukrainy*, 5 (570), 59–67 [in Ukrainian].

4. Zinchuk, T. O. (2010). Transformatsiia ahrotsentryzmu v polityku silskoi ekonomiky v umovakh vyklykiv hlobalizatsii [Transformation of agrocentrism into the policy of rural economy in the context of the challenges of globalization]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, 2 (27), 3–12 [in Ukrainian].

5. Kyryziuk, S.V. (2015). Identyfikatsiia typiv silskoi ekonomiky: klasternyi analiz [Identification of types of rural economy: cluster analysis]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*, 12 (2), 121–124 [in Ukrainian].

6. Khorunzhyi M. Y. (2010). Ekonomika sela v konteksti orhanizatsiino-ekonomichnykh transformatsii [Economy of the village in organizational and economic transformations context]. *Ekonomika APK*, 11 (193), 136–141 [in Ukrainian].

7. Iurchyshyn V. V. (2013). Suchasni aharni peretvorennia v Ukraini [Modern agrarian transformations in Ukraine]. Kyiv : NAN Ukrainy, DU «In-t ekonomiky ta prohnozuvannia NANU» [in Ukrainian].

8. OECD (1998). Agricultural Policy Reform and the rural Economy in OECD countries (pp. 22).

9. Regional, rural and urban development. OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/ruraldevelopment.htm>.

10. Statistics on rural areas in the EU. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Statistics_on_rural_areas_in_the_EU

11. Cloke P. J. (1977). An index of rurality for England and Wales. *Regional Studies*, 11 (1), 31–46. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09595237700185041>

12. Facts and figures. Rural development in the European Union. European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/agriculture/events/2016/rural-development/fact-sheet.pdf>

13. Federalnaia sluzhba hosudarstvennoi statystyky (2016). Selskye terrytoryy Rossyiskoi Federatsyy v 2016 godu [Rural territories of the Russian Federation in 2016]. Retrieved from

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/region_stat/sel-terr/sel-terr.html [in Russian].

14. European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD). What is Regional policy. European Commission. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/glossary/e/european-agricultural-fund-for-rural-development

15. Rural development 2014-2020. European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en.

16. Facts and figures. Rural development in the European Union. European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/agriculture/events/2016/rural-development/fact-sheet.pdf>.

17. European structural and Investment funds. European Commission. Retrieved from <https://cohesiondata.ec.europa.eu/funds/eafrd>.

18. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2018). Naseleattia [Population]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html [in Ukrainian].

19. Verkhovna Rada Ukrainy (2018). Killist administratyvno-terytorialnykh odyntys v Ukraini [Number of administrative-territorial units in Ukraine]. Retrieved from. <http://database.ukrcensus.gov.ua/> [in Ukrainian].

20. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018). Vytraty i resursy domohospodarstv u III kvartali 2017 roku. Statystychnyi biuletyn [Household expenditures and resources in the 3rd quarter of 2017. Statistical bulletin]. Kyiv. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publdo mogosp_u.htm [in Ukrainian].

21. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy (2018). Samootsinka naseleenniam stanu zdorovia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2017 rotsi. Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Dokhody ta umovy zhyttia [Self-assessment by the population of the health status and availability of certain types of medical care in 2017. Demographic and social statistics. Revenues and living conditions]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/virdg.htm [in Ukrainian].

DETERMINANTS OF RURAL ECONOMICS DEVELOPMENT

N. Kravchuk, O. Kilnitska, V. Khodakivskyi

e-mail: faulbeere@ukr.net,

kilnytskaya.lena@gmail.com, xxxx-vova@mail.ru

Zhytomyr National Agroecological University,
Sary Boulevard, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The article touches upon the definitions of «rural territories», «rural areas», «rural development» and «rural economics». The foreign experience of the methodology of identification of rural areas is studied. An overview of the criteria for classification of rural areas is reviewed and their main approaches are identified, such as demographic, geographic, economic and geographical and statistical. The EU policy on rural development is considered and the main vectors of rural development in the member states are outlined, in particular competitiveness, the environment, land management, economic diversification and quality of life of the rural population. The determinants of rural economy development are identified. The main ones are: natural resource potential, ecological and economic equilibrium, multifunctionality of the economy, economic and geographical situation, demographic situation and socio and cultural development. It is established that rural economy should be diversified and multifunctional, increase resource efficiency, high employment rate and profitability of rural population, and comfortable living conditions, as it is closely connected with natural, biological and climatic resources. The main problems of the crisis situation of the rural economy in Ukraine are defined, such as: agrocentric model of rural development, low employment rate, high mortality rate and social infrastructure.

The authors identify the main advantages of the development of rural economy, the main of which are: satisfaction of needs of the rural population in goods and services, their involvement in productive employment, social protection of vulnerable groups of population, accumulation of social capital, increase of economic stability of rural communities, harmonization of ecological and economic development of the village, increase of economic activity efficiency, development of alternative business spheres.

Keywords: rural territories, rural development, rural economics, determinants.

ДЕТЕРМИНАТЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКИ

Н. И. Кравчук, Е. С. Кильницкая,
В. Н. Ходаковский

e-mail: faulbeere@ukr.net,
kilnyskaya.lena@gmail.com, xxxx-vova@mail.ru

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, Житомир, 10008, Украина

Рассматриваются дефиниции понятий
«сельская местность», «сельские территории»,

«сельское развитие» и «сельская экономика». Изучен зарубежный опыт методики идентификации сельских территорий. Осуществлен обзор критериев классификации сельских территорий и определены основные подходы: демографический, географический, экономико-географический и статистический. Рассмотрена политика ЕС по развитию сельских территорий и намечены главные векторы сельского развития стран-членов, в частности конкурентоспособность, окружающая среда, менеджмент земельных ресурсов, экономическая диверсификация и качество жизни сельского населения. Определены приоритеты, структура и процесс реализации программ развития сельских территорий ЕС. Идентифицированы детерминанты развития сельской экономики, главными из которых являются: природно-ресурсный потенциал, эколого-экономическое равновесие, многофункциональность экономики, экономико-географическое положение, демографическая ситуация и социально-культурное развитие. Установлено, что сельская экономика должна быть диверсифицированной и многофункциональной, обеспечивать рост эффективности использования ресурсного потенциала, высокий уровень занятости и доходности сельского населения, комфортные условия проживания, поскольку тесно связана с природными, биологическими и климатическими ресурсами. Определены главные проблемы кризисного состояния сельской экономики в Украине, такие как: агроцентрическая модель сельского развития, низкий уровень занятости, высокий уровень смертности, миграция, разрушенная социальная инфраструктура.

Определены основные преимущества развития сельской экономики, главными из которых являются: удовлетворение потребностей сельского населения в товарах и услугах, привлечение их к продуктивной занятости, обеспечение социальной защиты уязвимых слоев населения, накопления социального капитала, повышение экономической устойчивости сельских общин, гармонизация эколого-экономического развития сельских территорий, повышения эффективности хозяйственной деятельности, развитие альтернативных сфер бизнеса.

Ключевые слова: сельские территории, сельское развитие, сельская экономика, детерминанты.

УДК 331.101.262

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, М. Ф. Плотнікова

e-mail: znau_dilovod@i.ua, valentyana.iakobchuk@gmail.com, mfplotnikova@gmail.com

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Дослідження ілюструє підходи до практичної реалізації механізмів публічного адміністрування в умовах глобалізації та децентралізації владних повноважень з метою забезпечення засад довгострокового розвитку суспільства. Встановлено, що асиметрії та диспропорції розвитку сільських територій є наслідком відсутності системного підходу в управлінні, недостатнього рівня інфраструктурного забезпечення, низького рівня активності мешканців щодо зміни ситуації та забезпечення відповідальності осіб, що проживають на території за наслідки своїх дій. Виявлено механізми забезпечення стійкості соціальних систем на основі формування соціально-економічного інтересу учасників суспільних відносин, забезпечення державно-приватного партнерства та становлення світоглядно-інформаційної роботи, що створює засади національної продовольчої та економічної безпеки в довгостроковій перспективі за одночасного відновлення та примноження природно-ресурсного потенціалу місцевості. Дослідження доводить, що активізація ролі місцевого населення як основної рушійної сили розвитку території через механізм самозайнятості та саморозвитку є інструментом забезпечення продовольчої та економічної безпеки, підвищення ефективності державного управління завдяки посиленню відповідальності учасників за процеси становлення суспільства на якісно новому свідомому рівні, посилення доступу населення до прийняття управлінських рішень щодо території проживання, в тому числі за рахунок публічного обговорення дій та забезпечення прозорої роботи управлінських структур.

Ключові слова: сільські території, публічне управління, інфраструктурне забезпечення, продовольча безпека, стійкий розвиток.

Постановка проблеми

Посилення інтересу до процесу децентралізації з боку світової спільноти спонукало до пошуку механізмів публічного управління як дієвої системи суспільно-економічного зростання окремо діючої спільноти. Ефективна реалізація публічних послуг можлива лише за умови гармонізації інтересів як окремого індивіда, так і громади в цілому, а також центру і регіонів, що забезпечується через становлення стратегії, програм, планів регіонального розвитку з урахуванням механізмів синхронізації сучасного політичного процесу. Зростання інтересу суспільства до вдосконалення процесів локального розвитку, реалізація інклюзивного розвитку, практика партисипативного управління спричиняють необхідність вдосконалення і створення сучасної інфраструктурної забезпеченості. Отже, виникає необхідність здійснення комплексних наукових досліджень функціонування системи публічного управління в умовах децентралізації. В цьому аспекті інтегрування наукового знання, вдосконалення існуючих і розробка нових методів дослідження є необхідними умовами наукового підходу

раціоналізації використання локальних ресурсів в умовах децентралізації. Цьому сприятиме підвищення відповідальності громад, розширення сфери їх впливу на управлінські рішення, що підвищить ефективність діючих реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням формування та організації механізму публічного управління присвячено численні праці як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників другої половини ХХ ст. Десмонд Кілінг започаткував термін публічне управління і висвітлив його пріоритетні складові та цільовий вектор. Джеєм М. Шавріцом розроблено концептуальні положення, які використані для написання Програми розвитку ООН. Крістофер Поллітт розширює тлумачення публічного управління до діяльності державної влади, місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін. Серед інших зарубіжних авторів також можна відмітити праці Ямото Кіюші (Yamamoto Kiyoshi), Кім Ву Джу (Kim, Woo-Joo), які ілюструють світовий досвід та азієцьку практику системи управління територіями з акцентом на державному секторі, інноваціях у громадському

секторів задоволення суспільних потреб. Численними є публікації міжнародних урядових та неурядових структур, зокрема, таких як Британська Рада в Україні, громадських організацій Асоціація міст України, Асоціація «Соціально-економічних стратегій та партнерства», Агенції місцевого розвитку тощо. Поширеною є практика ототожнення державне та публічне управління (американська наукова школа розглядає публічне управління як складову державного управління, тоді як європейські дослідники долучають до цього кола всіх учасників суспільного процесу).

Вітчизняні автори частіше висвітлюють окремі аспекти публічного управління або його цільового призначення. Питання управління економічного розвитку та економічною безпекою на регіональному рівні є предметом досліджень В. К. Євдокименка, С. А. Романюка, С. П. Стеценка, О. П. Тищенко, Г. Т. Чеховича. Автори також розкривають вітчизняну регіональну практику управління територіями (О. В. Безуглий, В. С. Кравців, Ю. О. Куц, С. І. Чернов), сталим розвитком (Л. К. Абрамов, Т. П. Галушкіна, Л. С. Гур'янова, Ю. М. Петрушенко, О. Реміга), через діяльність громадських організацій та активізацію ролі громади (О. О. Будник, О. В. Врублевський, І. Гурняк, Р. Д. Курсиєтов, Л. І. Муркович, В. М. Олуйко, Ю. М. Петрушенко, О. М. Руденко, Л. Собченко, С. В. Штурхецький, І. А. Чикаренко та інші). Дослідники також актуалізують роль місцевого самоврядування (А. Г. Артеменко, Ж. А. Белец, В. М. Віліжінський, В. В. Заблоцький, В. С. Колтун, Н. М. Мельтюхова, Л. В. Набока, П. С. Покатаєв, А. Ф. Ткачук, Н. В. Фоміцька), звертають увагу на міжнародну і, зокрема, європейську, канадську та іншу світову практику місцевого та регіонального самоврядування (Н. В. Волкова, Ю. І. Ганущак, Н. Т. Гончарук, М. Г. Дадил, О. І. Даций, Т. В. Іванова, Н. В. Камінська, Ю. С. Кіцул, І. В. Козюра, О. М. Кондрашов, В. А. Овчаренко, О. О. Петришин, М. В. Примуш, І. Л. Сазонець, В. Романова, М. Чабанна, М. А. Яценко), якості муніципальних послуг (Д. В. Сухин), аспекти інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів (О. М. Анісімова, З. В. Герасимчук, В. М. Гончаров, Е. В. Жирнова, С. О. Іщук, О. С. Картечева, Т. В. Кулініч, О. М. Кушнірчук-Ставнича, І. А. Ленцов, Т. Г. Логутова, П. С. Петренко, А. С. Пожидаєв, Е. А. Хаїрова), інституційного розвитку місцевого самоврядування (Ю. Г. Іван--

ченко, І. В. Козюра, І. В. Костенюк, А. О. Краснейчук, І. А. Островський, В. П. Решетило, Г. В. Стадник, М. П. Воронов, І. В. Дихнич, О. В. Мягкова, Н. В. Мірко, О. В. Покатаєва, Г. Ю. Кучерова та ін.), стратегічного управління та планування місцевого розвитку (О. Берданова, В. Вакуленко, С. М. Серьогін, Ю. П. Шаров, Є. Фишко), розкривають теоретико-методичні підходи до місцевого самоуправління (І. П. Сторожук), питання фінансового менеджменту на місцевому рівні (С. В. Березовська, В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, Т. А. Шаповал). Водночас, недостатньо дослідженим залишається зв'язок публічного управління з розвитком сільських територій в умовах децентралізації.

Мета, завдання та методи дослідження

Метою дослідження є розробка та поглиблення теоретико-методологічних засад посилення спроможності місцевих громад, утвердження основ прямої демократії та зростання ролі представницьких органів місцевого самоврядування через організацію механізму публічного управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації.

Методика дослідження передбачала проведення системно-синергетичного аналізу існуючої системи управління та місцевого самоврядування на сільських територіях. В ході дослідження використано структурний та системний аналіз з метою структуризації підходів в управлінні та адмініструванні, функціональний та компаративний аналіз – для визначення та формулювання концепції публічного управління на сільських територіях, логіко-історичний та метод аналогій, індукції, дедукції, порівняння та логічного узагальнення – для дослідження тенденцій та формулювання пріоритетних механізмів формування дієвої системи публічного управління як системи.

Результати досліджень

Питання оптимізації інституційного забезпечення є одним найбільш пріоритетних для України. Це зумовлено потенційною значимістю, що притаманна публічній владі та інформатизації суспільства як прогресивної парадигми розвитку та формування нової генерації політичної і управлінської еліти. Орієнтація на сталий розвиток, прозорість у системі державної служби є гарантією соціальної стабільності як локального, регіонального, так і

національного розвитку та становлення засад державно-приватного партнерства. Психосоціальні підходи в управлінні громадою як інструменти управлінських відносин публічної влади, програмно-цільові методи управління як інструменти державної політики розвитку, соціальна відповідальність публічного управління реалізуються наразі недостатньо. Це зумовлює потребу розробки механізмів узгодження та координації всіх учасників управлінського процесу. Участь громадян у процесі управління територіями, охороні навколишнього середовища, вирішення конфліктних ситуацій, формування концептуальних уявлень щодо регіональної політики в умовах децентралізації зумовлюють бачення сфери публічного управління на всіх рівнях (рис. 1) як визначальної з позиції стратегічного розвитку країни в умовах децентралізації. На перше місце, при цьому, виходять такі підходи як процесне

управління, креативні технології в управлінні та адмініструванні, механізми інноваційного розвитку з метою активізації внутрішнього потенціалу території [1, с. 120], зокрема, через практику менеджменту територіальних систем, заснованих на засадах самоврядності, діяльність яких потребує особливого вивчення. Це пов'язано з тим, що в сучасних умовах сталий розвиток, самозабезпеченість суб'єктів суспільних відносин є основою їх стійкості на довгостроковій перспективі та вимогою й соціокультурним явищем глобального масштабу. На перший план у даному випадку виступає соціально-культурна та еколого-економічна діяльність, обмін міжрегіональним досвідом та досягненнями, людське спілкування, співпраця між громадами, розвиток якої сприяє вищому рівню надання публічних послуг, туристичній діяльності, що, у свою чергу, є частиною фінансової стійкості та спроможності громад.

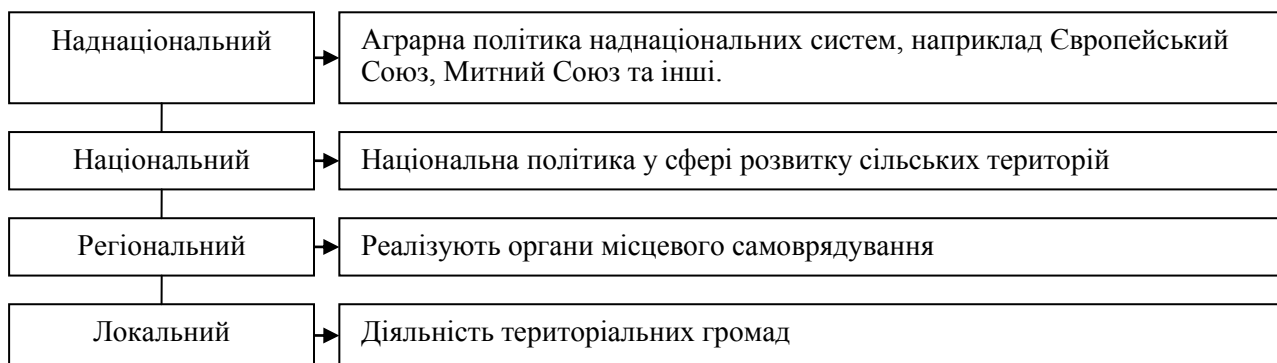

Рис. 1. Рівні управління розвитком територій

Джерело: власні дослідження.

Розвиток соціально-демографічної та економічної ситуації в умовах децентралізації сприяють розвитку виробничого, підприємницького, рекреаційного потенціалу та відповідних видів діяльності, зростає кількість людей, які можуть ними займатись. Це, відповідно, сприяє розширенню можливостей зайнятості працездатного населення і знаходить своє відображення у постійному залученні до практики публічного управління при всезростаючому потенціалі місць його рекреації. В таких умовах пошуки природних підходів до оцінки можливостей території та управління її ресурсами, з метою підвищення рівня та якості життя населення, прозорості системи публічного управління, набувають важливого значення.

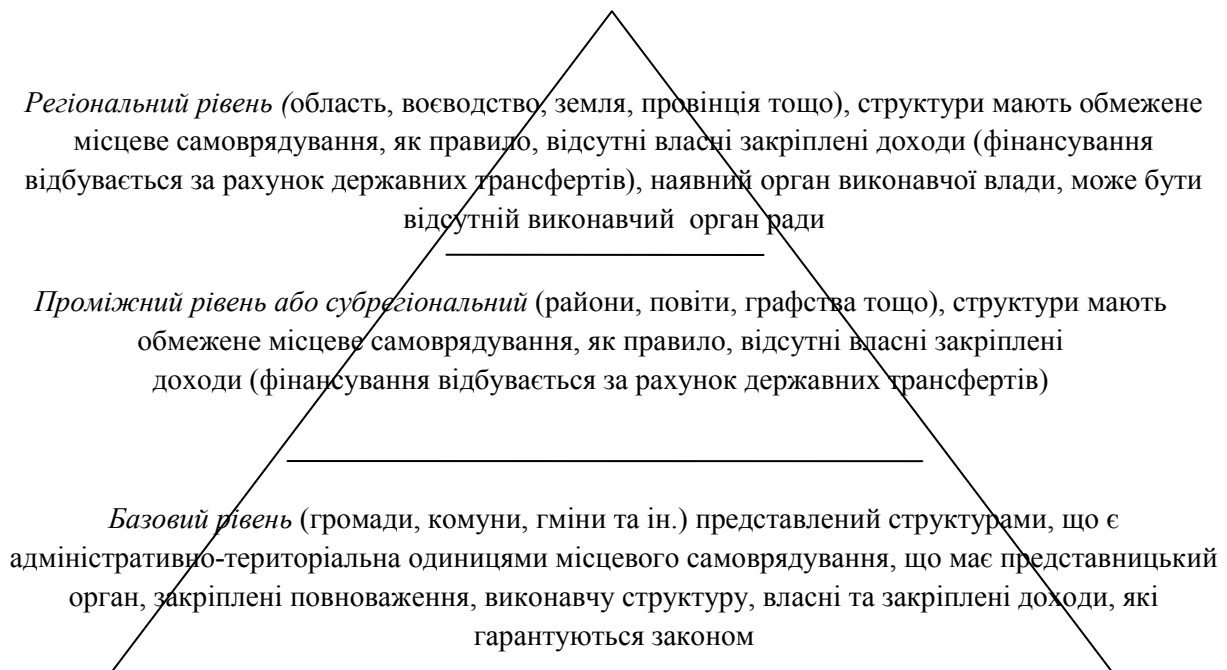
Підставами щодо активізації розвитку системи публічного управління є наявні процеси децентралізації, які знайшли своє відображення у Законах України «Про засади державної регіональної політики» (визнано пріоритетність стимулювання місцевих ініціатив та конкурентоспроможності регіонів), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (регулює порядок об'єднання), «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин», «Про внесення змін до податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» (визначено підстави підвищення доходності, бюджетної автономії та введення нових трансфертів до місцевих бюджетів), Законопроекті «Про внесення змін до Конституції України» щодо наглядових та координуючих функцій Представників

Президента, «Про місцеве самоврядування» (щодо перерозподілу повноважень між органами державної виконавчої влади і органам місцевого самоврядування за принципом субсидіарності), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства» (спрощення дозвільних і погоджувальних процедур), «Про муніципальну поліцію», «Про місцевий референдум» (щодо проведення референдумів з питань місцевого значення) тощо. Наявні асиметрії та диспропорції розвитку сільських територій як самостійних адміністративно-територіальних одиниць можливо подолати через активність місцевих громад [2, с. 78]. Затверджена постановою Уряду від 8 квітня 2015 р. Методика формування спроможних громад фактичними центрами розвитку визначає адміністративно-територіальні одиниці, що нерозривно пов'язані з іншими поселеннями, в радіусі 20–25 км і на віддалі понад 20 км від обласного центру й спроможні створити умови щодо забезпечення інституційної, організаційної й фінансової самоврядності громад та збалансованої політики управління [3]. Успішна реалізація програми саморозвитку пов'язано зі зниженням їх залежності від центрального бюджету, забезпеченням достатнього рівня соціальних видатків, посиленням фінансової спроможності місцевих бюджетів, в тому числі за рахунок формування стабільних джерел доходів та забезпечення повноважень.

Підтримуємо думку А. Ткачука щодо відсутності достатнього забезпечення непрофільних видатків об'єднаних територіальних громад (як то є утримання низки об'єктів соціальної сфери, житлово-комунального господарства, охорони навколишнього середовища, місцевої міліції тощо), наявних суперечностей щодо фінансування бюджетних установ та розпоряджання землями (у населених

пунктах – органами місцевого самоврядування, за межами населених пунктів – місцевими державним адміністраціями), що знизили інвестиційну привабливість територій внаслідок нейтралізації ресурсу для розвитку [4, с. 82]. Виходом з наявної ситуації є поширення практики публічного управління через діяльність громадських організацій, зареєстрованих на територіях громад. Пошук альтернативи демократичним підходам в управлінні суспільством, з метою забезпечення його розвитку, став причиною появи альтернативних поселень як моделі майбутньої світової спільноти. Наразі формування органів влади відбувається через різні механізми: як то є прямі та непрямі вибори, призначення тощо. Основним ідеологічним підґрунтям для активізації суспільно-економічних процесів в регіонах є наближення послуг, в тому числі публічної влади, до людини, в тому числі за рахунок передачі повноважень первинним рівням самоврядування разом з правом розпоряджатися місцевими ресурсами, що прямо відповідає номенклатурі територіальних одиниць NUTS (рис. 2).

Одним з можливих підходів до розширення спектру послуг та їх здешевлення є різні форми комунальних об'єднань (спілки, союзи, синдикати тощо), які дають змогу діяти набагато ефективніше, зокрема з позиції соціальної орієнтованості держави (здійснення відповідних виплат). Позитивним прикладом в цьому ключі вбачаємо інтеграційний підхід Словаччини, яка ілюструє поєднання цілісного підходу до розвитку країни та механізмів децентралізації, що мають місце. Підхід враховує як моделі міжрегіонального співробітництва та кооперації, зокрема. у інформаційному просторі та соціокультурному розвитку, так і регіональне управління, в основі якої громада. Механізмами реалізації завдань розвитку обрано креативну індустрію та становлення міжрегіональних економічних кластерів.

Рис. 2. Рівні адміністративно-територіального управління та їх повноваження
Джерело: сформовано на основі [2, 4].

В Україні початкові кроки у становленні такого підходу реалізує Асоціація об'єднаних територіальних громад Прикарпаття, спрямовані на консолідацію зусиль та ресурсів адміністративно-територіальних утворень, з метою саморозвитку регіону. Як пріоритетний відповідно до другого стовпа Спільної аграрної політики ЄС (The Common Agricultural Policy – CAP) є основою розвитку сільських місцевості поряд з диверсифікацією діяльності, охороною навколишнього середовища та конкурентоспроможністю [5, с. 99], які планується реалізовувати через соціальне залучення, знання та інновації [6, с. 5]. Водночас, розвиток громади починається з територіальної та локальної ідентичності – основи свідомого сприйняття мешканцями себе як спільноти, об'єднаної територією проживання, цінностями та способом життя [7, с. 36]. Паралельним є процес становлення спроможної громади як такої, що самостійно забезпечує всі види публічних послуг відповідно до потреб спільноти, що живе на її території, в тому числі освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту та житлово-комунального господарства, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування.

Відповідно до статті 5 Конституції України визнано, що саме народ України володіє

повноваженнями влади, які він може реалізовувати безпосередньо та через органи місцевого самоврядування. Децентралізація управління, що наразі проводиться в країні, покликана посилити роль як місцевих органів влади, так і розширити діяльність у сфері управління територіальних громад через активізацію діяльності соціальних груп та громадських організацій у межах практики публічного управління, з метою більш повного задоволення потреб мешканців. Це дозволяє скоротити час підготовки та надання послуги, реалізовувати рішення разом з особами, які зацікавлені в його результатах (отримують кінцеву вигоду), спростити систему підготовки і прийняття управлінського рішення та зменшити бюрократизм, здійснювати всі процеси прозоро й відкрито, підвищувати відчуття відповідальності за прийняті та реалізовані рішення, забезпечити гнучкість процесу управління. Прикладом реалізації такого підходу у Польщі, де до кола самоврядних об'єктів включено всі форми об'єднання жителів території, що діють в якості суб'єктів та надають публічні послуги [8, с. 131]. Досвід Іспанії, записаний в конституції країни, ілюструє практику місцевих автономій, коли враховано інтереси етнічних груп та досвід муніципалітетів. Аналогічною є ситуація в Італії, в якій силами комун реалізується модель

автономії, та Франції, де ставка зроблена на економічне піднесення. В цілому регулювання системи публічної влади в країнах Європи передбачене їх конституційним ладом, Європейською хартією місцевого самоврядування (1985 р.), Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво (1981 р.), Європейською хартією регіональних мов або мов меншин (1992 р.), Європейською конвенцією про участь іноземців у громадянському житті на місцевому рівні (1992 р.), Європейською хартією міст (1992 р.), Європейською хартією участі молоді в муніципальному та регіональному житті (1992 р.), Рамковою конвенцією про захист прав національних меншин (1995 р.), які ратифіковані Україною. Основи адміністративно-територіального устрою країн Європи та США, закладені ще починаючи з епохи раннього феодалізму (Велика Британія) та подальші періоди базовою одиницею вбачають місцеві громади (громади, муніципалітети, округи, комуни, гміни тощо), [9].

Відповідно до Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій» адміністративно-територіальні одиниці є нерозривними за територією, спроможною до надання повного спектру необхідних публічних послуг, що забезпечені відповідною інфраструктурою, стійкі щодо демографічних та економічних викликів. Держава як монополіст публічної влади, зокрема, у питаннях зовнішньої політики, одночасно є лише одним з носіїв функцій публічного управління, які інтегровано реалізують публічне адміністрування найбільш ефективно на кожному рівні відповідно до принципу субсидіарності. Виходячи з тенденцій, що відбуваються в суспільстві, в держструктурах, в Просторі, коли буде прийнятий Закон «Про родові садиби і родові поселення» певна частина суспільства зробить свій вільний вибір на користь реалізації цієї ідеї. Цей процес є показовим з позиції Кабінету Міністрів України (проект Концепції державної програми «Родова садиба» підтримана у 2009 р. і 2014 р. і направлена дорученнями щодо вивчення 10 міністерствам, відомствам і Національній академії аграрних наук України), [10].

Основою (фундаментом) розвитку Людини, його світогляду є спілкування з Землею, Природою, що сприяє зміцненню любові до

які відбуваються в сім'ї, суспільстві, на Землі [11]. Самодостатні, організовані, економічно сильні територіальні громади будуть слугувати запорукою міцної економічно незалежної держави [12]. Водночас, фахівцями Міністерства аграрної політики та продовольства України, Національної академії аграрних наук проведено оцінку ефективності інвестування в розвиток сільських територій через механізм реалізації ідеї «Родова садиба» встановлено безповоротний характер вкладень фізичних осіб внаслідок наявної перспективи передачі цілісного земельно-майнового комплексу своїм нащадкам. Реалізація ідеї розвитку сільських територій на принципах родової садиби дозволяє вирішити проблему деградації ґрунтів, а населення за бажанням отримує можливість вирішення життєві та творчі питання свого розвитку, в тому числі забезпечення чистою продукцією в гармонії з природою. Одним з альтернативних напрямів розвитку сільських територій через використання механізмів родової садиби є використання потужностей колишніх цукрових заводів, інфраструктура яких (будівлі, споруди, дороги, майданчики тощо) в основному збереглися. Прототипом співпраці територіальних громад на теренах Житомирської області діє представницький громадський орган родових поселень – Круг поселень. На його зібраннях розглядаються питання більш ефективного облаштування родових садиб, організації життєдіяльності родових поселень, удосконалення управління розвитком сільських територій. Пропозиції Круга поселень вносяться на розгляд місцевого самоуправління, найбільш ефективні – реалізуються на території області, що забезпечує досягнення цілей державного управління засобами залучення органів місцевого самоврядування до розвитку територій і повною мірою реалізує механізм соціально-економічного розвитку та всіх сфер суспільного життя адміністративно-територіальних утворень в інтересах спільноти, що на них проживає.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Враховуючи різноплановий характер освітньої, практичної та виробничої підготовки жителів сільських поселень, необхідно налаштовувати територіальні громади на досягнення соціально-економічних завдань через

процесу на ноосферних принципах для усіх верств населення з врахуванням вікового і освітнього цензу; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи по всіх напрямках розвитку Громади; організація багатофункціонального використання сільських територій з урахуванням конкретних географічних, демографічних, кваліфікаційних, фінансових та інших умов; застосування на території населених пунктів безвідходної життєдіяльності; використання принципів органічного землеробства; застосування останніх досягнень науки і техніки, які допомагають вирішувати екологічні, енергетичні і соціальні питання життєдіяльності населення; адміністрування через використання механізму публічного управління й активну участь громадських організацій, зареєстрованих на території. Практична реалізація вказаних підходів знайшла своє втілення у функціонуванні родових садиб та родових поселень, позитивний досвід яких доцільно поширити теренами України.

References

1. Prysiazniuk, O., Plotnikova, M., Buluy, O. (2018) Cluster approach in administration of rural areas. *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*, 40 (2), 118–127.
2. Ganushhak, Yu. (2003) Reforma terytorial'noyi organizatsiyi vlady [Energy of progress. Essays on physical savings]. Kiev : Sofia-A [in Ukrainian].
3. Uriad zatverdyy Metodyku formuvannya spromozhnykh terytorialnykh hromad. Detsentralizatsiia [The government has approved the Methodology for the formation of capable territorial communities. Decentralization]. Retrieved from <http://decentralization.gov.ua/news/item/id/243> [in Ukrainian].
4. Tkachuk, A. F. (2012). Mistsevyi ta rehionalnyi rozvytok. Uchast hromadian u mistsevomu rozvytku. Praktychnyi posibnyk dlia praktychnykh liudei [Local & regional development. Participation of citizens in local development. A practical guide for practical people]. Kyiv : ICS "Legal status" [in Ukrainian].
5. Popova, O. L. (2009). Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy [Sustainable development of agricultural sphere of

Ukraine: policy and mechanisms]. Kyiv: Institute of Economics and forecasting [in Ukrainian].

6. Yevropa-2020: YeS rozroblyaye novu ekonomichnu strategiyu [Europe 2020: the EU is developing a new economic strategy]. *EuroBulletin*, 2010, 3, 4–6 [in Ukrainian].

7. Tkachuk, A. F. (2016). Detsentralizatsiia dlia vsikh: vid zahalnoi informatsii do konkretnykh porad [Decentralization for all: from General information to specific advice]. Kyiv : IKTs «Lehalnyi status» [in Ukrainian].

8. Panejko, J. (1934) Ustroj samorządu terytorialnego w Polce. Wilno : WilnoPress [in Polish].

9. Borislav, A. M., Zaveruha, I. B., Skolik, A. M., Kurinnyi, O. V., Shkolyk, A. M. & Nikol, T. (2012). Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeyskykh krain ta perspektyvy [Decentralization of public power: European experience and prospects of Ukraine]. Kyiv : E. M. Moskalenko [in Ukrainian].

10. Grabar, I. H. (2012). Mikrorezonansni tekhnolohii ta sekrety dovolittia (Zhyty do 140 – dostupno kozhnomu!) [Scranton technologies and the secrets of longevity (Living to 140 is available to everyone!)]]. Zhytomyr : Yevenok O. O. [in Ukrainian].

11. Vernadskyi, V. I. (2004). Biosfera ta noosfera [The biosphere and the noosphere]. Moscow : Airys-pres [in Russian].

12. Blavatskaja, E. (1988). Tajnaja Doktrina. Kosmogenezis [Secret Doctrine. Cosmogenezis]. Moscow : Bigbak [in Russian].

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE PROCESS OF DECENTRALIZATION

E. Khodakovsky, V. Yakobchuk, M. Plotnikova

*e-mail: znau_dilovod@i.ua,
valentya.iakobchuk@gmail.com,
mfplotnikova@gmail.com*

Zhytomyr national agroecological university
Saryi blvd, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The study illustrates the approaches to practical implementation of mechanisms of public administration in the context of globalization and decentralization of powers to ensure the principles of long-term development of society. It is established that the asymmetries and imbalances in the development of rural territories is a consequence of the lack of a systematic approach in the management, insufficient infrastructure facilities, low level of activity of residents with respect to

changes in the situation and ensure the accountability of persons residing in the territory for the consequences of their actions. Identified mechanisms to ensure the sustainability of social systems on the basis of formation of socio-economic interest of participants of public relations, securing public-private partnerships and the formation of ideological and information work that creates a framework of national food and economic security in the long term for the simultaneous restoration and enhancement of the natural resource potential of the area. The study proves that the activation of the role of the local population as the main driving force of development of the territory through the mechanism of self-employment and self-development is a tool for ensuring food and economic security, improving the efficiency of public administration by strengthening of responsibility of participants for the formation of the society on a whole new conscious level. The tightening of access of the population to management decisions regarding the territory of residence including at the expense of public discussion of the actions and ensure transparent operation of administrative structures.

Keywords: rural areas, public administration, infrastructure provision, food security, sustainable development.

ПУБЛИЧНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В ПРОЦЕССЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Е. И. Ходаковский, В. П. Якобчук,

М. Ф. Плотникова

e-mail: znau_dilovod@i.ua,

valentyna.iakobchuk@gmail.com,

mplotnikova@gmail.com

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Проиллюстрированы подходы к практической реализации механизмов публичного администрирования в условиях глобализации и децентрализации властных полномочий с целью обеспечения принципов долгосрочного развития общества.

Установлено, что асимметрии и диспропорции развития сельских территорий является следствием отсутствия системного подхода в управлении, недостаточного уровня инфраструктурного обеспечения, низкого уровня активности жителей относительно изменения ситуации и обеспечения ответственности лиц, проживающих на территории, за последствия своих действий. Выявлены механизмы обеспечения устойчивости социальных систем на основе формирования социально-экономического интереса участников общественных отношений, обеспечения государственно-частного партнерства и становления идейно-информационной работы, что создает основы национальной продовольственной и экономической безопасности в долгосрочной перспективе при одновременном восстановлении и приумножении природно-ресурсного потенциала местности. Доказано, что активизация роли местного населения как основной движущей силы развития территории через механизм самозанятости и саморазвития является инструментом обеспечения продовольственной и экономической безопасности, повышения эффективности государственного управления за счет усиления ответственности участников на процессы становления общества на качественно новом сознательном уровне, ужесточения доступа населения к принятию управленческих решений относительно территории проживания, в том числе за счет публичного обсуждения действий и обеспечения прозрачной работы управленческих структур.

Ключевые слова: сельские территории, публичное управление, инфраструктурное обеспечение, продовольственная безопасность, устойчивое развитие.

УДК 311(075.8).657.6

СТАТИСТИЧНА І ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Ю. С. Цаль-Цалко, Ю. Ю. Мороз

e-mail: morozyu@ukr.net

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Досліджено стан розвитку бізнесу в територіальних громадах як важливого ресурсу отримання максимального економічного, соціального та екологічного ефекту, який безпосередньо впливає на якість життя населення. З'ясовано, що використання інформаційних ресурсів статистики і фінансової звітності господарюючих структур бізнесу територіальної громади в управлінні – це, відповідно, додаткові можливості до створення на території громади доданої вартості, впровадження заходів соціальної відповідальності бізнесу і покращення навколишнього середовища.

Висвітлено можливості інформаційних ресурсів, одержаних на регіональному рівні за результатами діяльності господарюючих структур бізнесу територіальних громад як нового напрямку у прийнятті ефективних управлінських рішень при оцінюванні соціально-економічних процесів. Визначено основні проблемні аспекти формування показників статистики і фінансової звітності для оцінки ефективності розвитку бізнесу в системі територіального рахівництва як основи інформаційних ресурсів громади. Окреслено коло питань, що потребують вирішення для інформаційного забезпечення управління територіальними громадами, зокрема, у побудові статистичної звітності і формування показників розвитку громади за фінансовою звітністю суб'єктів господарювання. Відзначено, що розвиток територіальної громади є об'єктом статистичної і фінансової звітності, а інформаційні ресурси для його оцінювання можливо одержати через звітні показники діяльності формалізованих структурних елементів, таких як влада, бізнес, соціальні установи, громадські організації та політичні партії.

Запропоновано організаційні моделі формування інформаційної бази для управління розвитком територіальних громад. Аргументовано, що статистика на рівні територіальних громад повинна бути невід'ємною частиною статистичних спостережень за розвитком бізнесу, які здійснюються Державною службою статистики України.

Ключові слова: територіальна громада, бізнес, управління, статистика, фінансова звітність.

Постановка проблеми

Завдяки децентралізації місцевого самоврядування та територіальної організації влади важливими суб'єктами розвитку України стають об'єднані територіальні громади. Територіальні громади мають перетворитися із об'єктів управління на суб'єкти управління і самостійно формувати свою спроможність. В процесі реформи об'єднані територіальні громади отримали повноваження, власні ресурси та державну підтримку, що дало змогу розпочати вирішення багатьох проблем поліпшення якості життя населення на сільських територіях.

Повноваження, ресурси та державна підтримка об'єднаним територіальним громадам повинні перетворитися у розумне зростання територіальних громад на принципах підходу формування smart-громад місцевої економіки, освіти, організації життєвого простору, використання ресурсів та охорони довкілля, добробуту населення. У сфері розвитку smart-

громад місцевої економіки їм необхідно віднайти свою розумну спеціалізацію в регіональній господарській діяльності, яка має базуватися на власних конкурентних перевагах і, передусім, власних ресурсах.

Інновації, ощадливість щодо використання ресурсів, залучення до підприємництва максимальної кількості громади мають стати нормою для органів місцевого самоврядування. Стратегія розвитку громади має бути максимально реальною, функціонально базованою на досягнення розумного зростання та підготовлена із залученням громади.

Важливими факторами ефективного управління соціально-економічним розвитком територіальних громад є формування підходів та вибір механізмів реалізації регіональної політики, яка наразі набуває нової якості. У таких умовах місцеві органи виконавчої влади повинні глибоко розуміти особливості динаміки місцевого економічного розвитку, володіти необхідними знаннями, інформацією, навичками

та досвідом, щоб забезпечити розвиток бізнесу, більшу конкурентоспроможність свої громад у складному світі нових реалій.

Вони нині не можуть чекати рішень «згори», а повинні самостійно розв'язувати свої питання місцевого розвитку – створення нових робочих місць, залучення інвестицій, збільшення господарюючих структур бізнесу, зростання доходів бюджетів, покращення якості життя, розвиток благоустрою та інфраструктури.

Економічні та соціальні зміни, що відбуваються в Україні, потребують якісної статистичної і фінансової оцінки, оскільки тільки за рахунок застосування статистичних спостережень і показників фінансової звітності можна повною мірою визначити та скоригувати їх у напрямку підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіонів [1, с. 128–129].

У зв'язку з цим, підвищуються вимоги до інформаційно-обліково-статистичного обґрунтування управлінських рішень, що мають забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток територіальних громад і, відповідно, якості життя населення. Реалізація цього завдання передбачає необхідність формування більш оптимального переліку показників, побудованих на інформаційних ресурсах статистики і фінансової звітності, які відображають перебіг виконання заходів організаційної, економічної і соціальної політики розвитку територіальних громад.

Відповідно до інноваційних принципів управління територіальними громадами з'являються і нові завдання, що повинні вирішуватися на рівні окремих територій.

Наразі саме територіальні громади в умовах глобальної системи мають стати точками росту регіональних і національної економіки і саме вони повинні найбільше впливати на економічний потенціал держави, саме в них має з'являтися інноваційна продукція з найбільшою доданою вартістю. Території, де економічне зростання має відбуватися швидкими темпами, повинні бути представлені територіально-господарськими кластерами.

Актуальність проблеми полягає в необхідності розробки таких організаційних та методичних підходів до створення інформаційної бази щодо територіального розвитку бізнесу, аналіз якої забезпечить можливість ефективного управління розвитком територіальної громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Варто зазначити, що теоретичним і практичним питанням формування інформаційних ресурсів щодо розвитку бізнесу територіальних громад у системі їх управління за повної відсутності нормативно-рекомендаційних положень, майже не приділяється уваги.

В діючих нормативних документах, які регламентують організаційні питання діяльності територіальних громад, зустрічаються лише загальні підходи до використання інформаційних ресурсів, які характеризують розвиток бізнесу для забезпечення їх управління.

Відносно показників статистичного обліку розвитку бізнесу на рівні територіальних громад, то їх формування передбачається здійснювати через інструменти регіональної статистики.

Вагомий вклад у розробку питань статистичного забезпечення територіального управління було внесено В. І. Колеснік [2]. До найбільш актуальних досліджень можна віднести розробки автора в галузі регіональної статистики щодо теоретико-методологічних засад статистичних досліджень розвитку регіонів, організаційних принципів статистичного вивчення соціально-економічних ситуацій, статистичного оцінювання тенденцій розвитку, методологічного забезпечення статистичного обґрунтування прийняття управлінських рішень, методологічних засад розробки управлінських рішень за результатами статистичного аналізу.

Опрацюванню питань розвитку бізнесу територіальних громад приділяється увага при розгляді проблем статистики показників розвитку розумних територій у працях І. А. Жукович [3; 4].

Щодо теоретичних досліджень науковців і практичного досвіду з питань фінансової і бюджетної звітності, то зустрічаються лише розрізнені публікації невеликої кількості авторів з окремих питань бюджетного обліку з метою управління фінансово-господарською діяльністю виконавчих комітетів територіальних громад як бюджетних установ, відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі [5].

Використання зведених показників фінансової звітності господарюючих структур бізнесу територіальної громади з метою управління розвитком соціально-економічних

процесів на окремих територіях наразі не здійснюється.

Тож, в сучасних умовах розвитку територіальних громад в Україні, існує необхідність комплексного дослідження питань інформаційного забезпечення їх управління через систему оцінювання показників фінансової звітності і статистичного спостереження, які характеризують діяльність бізнесу та їх нормативного впорядкування.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є вивчення стану системи інформаційного забезпечення управління бізнесом територіальних громад та теоретичне і практичне обґрунтування можливості використання інформаційних ресурсів фінансової звітності і статистичного обліку суб'єктів господарювання для побудови ефективної регіональної політики.

Мета дослідження обумовила постановку таких завдань:

- з'ясувати роль бізнесу у розвитку самодостатніх територіальних громад та наповненні їх бюджетів;
- визначити місце інформаційних ресурсів статистичної і фінансової звітності для прийняття управлінських рішень з організаційних і економічних питань розвитку територіальних громад;
- окреслити базові підходи до формування статистично-облікових показників для моніторингу стану і розробки моделей стратегічного розвитку потенціалу бізнесу окремих територій;
- розробити порядок формування територіальними громадами інформаційної бази для прийняття управлінських рішень щодо ефективного використання бізнесом економічного потенціалу.

Для наукового вирішення поставлених завдань використовувалися: абстрактно-логічний метод – при визначенні ролі бізнесу у розвитку територіальних громад, сутності та складових елементів інформаційної системи для потреб управління; метод порівняльного аналізу – при дослідженні механізму побудови системи показників на статистичних спостереженнях і

фінансовій звітності для оцінювання розвитку бізнесу територіальної громади; розрахунково-конструктивний метод та метод аналогії – при моделюванні показників розвитку бізнесу територіальних громад з використанням регіональних і загальнодержавних підходів до оприлюднення фінансової і статистичної звітності господарюючих структур на територіальному рівні.

Результати досліджень

Територіальна громада виступає як специфічний первинний колективний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з громадян України, іноземних громадян й осіб без громадянства, об'єднаних фактом постійного проживання на території та спільністю місцевих інтересів, який наділений гарантованим державою правом самостійно на підставі власної матеріально-фінансової основи в межах Конституції і законів України вирішувати питання місцевого значення в різноманітних формах реалізації компетентності.

Реформа системи місцевого самоврядування передбачає, що об'єднані територіальні громади, отримавши фінансові, майнові та земельні ресурси і повноваження будуть спроможні вирішувати місцеві питання власними силами. Однак майбутня самодостатність громад залежить, у першу чергу, від позитивної економічної динаміки їхнього розвитку, збільшення обсягів виробництва, активізації місцевого підприємництва, реалізації інвестиційних та інноваційних проектів.

Наразі більшість територіальних громад України, маючи право вирішувати питання місцевого значення, неспроможна їх виконувати через брак власних коштів, занепад або відсутність інфраструктури (необхідних будівель, споруд, доріг), а також відсутність кадрів відповідної кваліфікації. Механізм створення об'єднаних територіальних громад, на прикладі Житомирської області, свідчить, що він не забезпечує рівні стартові умови господарювання як, відносно, фінансування, так і їх розмірів (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика створених об'єднаних територіальних громад в Житомирській області

Об'єднані територіальні громади	Площа, кв.км	Кількість населення, чол.		Субвенція на формування інфраструктури, тис. грн	
		всього	на 1 кв.км.	всього	на 1 тис. населення
Андрушківська сільська	121,0	3723	30,8	1697,4	455,9
Баранівська міська	593,7	23189	39,1	6032,1	260,1
Барашівська сільська	329,0	4481	13,6	3104,0	692,7
Білокорівська сільська	110,1	5985	54,4	1215,6	203,1
Брониківська сільська	394,9	7447	18,9	4269,7	573,3
Брусилівська селищна	560,1	14038	25,1	5678,0	404,5
Високівська сільська	96,8	2501	25,8	1229,8	491,7
Вишевицька сільська	111,0	2939	26,5	1429,7	486,5
Вільська сільська	171,2	3196	18,7	1846,7	577,8
Глибочицька сільська	116,6	6595	56,6	2441,2	370,2
Городницька селищна	402,2	7635	19,0	2949,1	386,3
Горщиківська сільська	133,8	3001	22,4	1578,0	525,8
Довбишська селищна	146,9	6313	43,0	981,5	155,5
Дубрівська сільська	178,7	4017	22,5	2109,7	525,2
Ємільчинська селищна	1111,7	20426	18,4	10108,5	494,9
Іршанська селищна	64,2	7508	116,9	556,8	74,2
Квітнева сільська	159,6	4270	26,8	2067,2	484,1
Корнинська селищна	178,5	5080	28,5	1829,2	360,1
Коростишівська міська	383,0	29592	77,3	3255,9	110,0
Краснопільська сільська	181,0	3285	18,1	1927,2	586,7
Курненська сільська	229,1	5645	24,6	2837,7	502,7
Лугинська селищна	223,0	6953	31,2	2057,7	295,9
Любарська селищна	580,0	18559	32,0	7762,5	418,3
Мартинівська сільська	190,5	2634	13,8	1807,8	686,3
Миропільська селищна	146,5	6008	41,0	1218,9	202,9
Народицька селищна	1284,0	9446	7,4	9229,5	977,1
Новоборівська селищна	209,8	8672	41,3	2044,3	235,7
Овруцька міська	821,7	35129	42,8	9848,8	280,4
Олевська міська	2010,9	33982	16,9	17618,6	518,5
Оліївська сільська	131,3	5350	40,7	2192,8	409,9
Піщівська сільська	192,5	4084	21,2	2207,8	540,6
Попільнянська селищна	301,2	14795	49,1	4144,1	280,1
Потіївська сільська	258,5	3651	14,1	2473,6	677,5
Пулинська селищна	337,9	12005	35,5	3719,4	309,8
Радомишльська міська	418,9	25019	59,7	5183,5	207,2
Семенівська сільська	195,8	4726	24,1	2398,8	507,6
Словечанська сільська	926,7	7930	8,6	7486,0	944,0
Соколівська сільська	96,1	2301	23,9	1172,2	509,4
Станишівська сільська	185,5	13093	70,6	4580,4	349,8
Тетерівська сільська	227,3	6674	29,4	3102,9	464,9
Ушомирська сільська	314,3	6389	20,3	3529,9	552,5
Хорошівська селищна	473,6	16475	34,8	5086,7	308,8
Червоненська селищна	158,0	5772	36,5	1695,6	293,8
Чижівська сільська	297,4	4505	15,1	2927,5	649,8
Чоповицька селищна	221,5	4723	21,3	2042,6	432,5

Джерело: сформовано авторами на підставі <https://decentralization.gov.ua/areas/0412/ gromadu>.

Наведені в табл. 1 показники, що характеризують створені об'єднані територіальні громади в Житомирській області, свідчать про велику їх диференціацію. Приміром, розрив між

максимальною і мінімальною площею об'єднаних територіальних громад становить 31,3 раза, а щодо кількості населення – 15,3 раза, субвенції на 1 тис. населення – 13,2 раза. Одні громади займають цілі колишні райони, тоді як інші – тільки декілька старих сільських чи селищних рад. За таких строкатих параметрів не спрацьовує аргумент – зменшення витрат на утримання органів управління об'єднаними територіальними громадами, дещо ускладнюється комунікація мешканців з адміністративним центром громади. Тому ані про створення фінансово спроможних громад, ані про наближення необхідних базових послуг до споживачів у більшості випадків не йдеться.

Спроможна територіальна громада – це така громада, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами місцевого самоврядування інтересів жителів громади. Фінансовим підґрунтям органів місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, які забезпечують економічну самостійність місцевих органів влади, сприяють розвитку місцевої інфраструктури [6, с. 7].

Сильна, спроможна громада з достатньою економічною активністю на власній території, з ініціативними, працьовитими людьми має забезпечити гідний рівень життя населення. На рівні потужної громади повинні вирішуватися питання місцевого економічного розвитку, планування розвитку територій, утримання місцевої інфраструктури, забудови, благоустрою території, соціальної допомоги, культури, первинної ланки охорони здоров'я, середньої, дошкільної та позашкільної освіти, муніципальної поліції, пасажирських перевезень на території громади, житлово-комунальних послуг, утримання об'єктів комунальної власності.

Створення спроможних територіальних громад унаслідок передачі значних повноважень

та ресурсів від державних органів органам місцевого самоврядування є реальним кроком до територіального розвитку. Територіальні громади, не тільки у разі їх об'єднання повинні отримувати значно більший обсяг фінансових ресурсів через механізм переходу бюджету на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Водночас, на думку авторів, зовсім неправильно, коли люди, які володіють таким самим українським паспортом і народилися в Україні, мають різні права та можливості, збирають абсолютно різні податки лише тому, що вирішили створити об'єднані територіальні громади.

При цьому, децентралізація на нижчому територіальному рівні породжує централізацію на вищому територіальному рівні. Межі ефективності децентралізації і централізації поки що на теоретичному і практичному рівні необґрунтовані.

Результатом ефективно діючих механізмів регулювання територіального розвитку повинно бути, при рівних законодавчих умовах господарювання всіх територіальних громад, зростання розвитку бізнесу регіонів і реалізації на цій основі створення доданої вартості та фінансових можливостей підвищення якості життя громадян і діяльності суб'єктів інфраструктури місцевого самоврядування.

Зазначених результатів можна досягти на основі механізму формування територіально-господарських кластерів. Кластерний підхід до розвитку місцевої економіки передбачає координацію використання ресурсів, стимулювання розвитку перспективного бізнесу, інтеграцію економічних, соціальних, наукових потенціалів кожної громади.

Роль та формування потенціалу бізнесу територіальних громад відображено на рис. 1, 2.

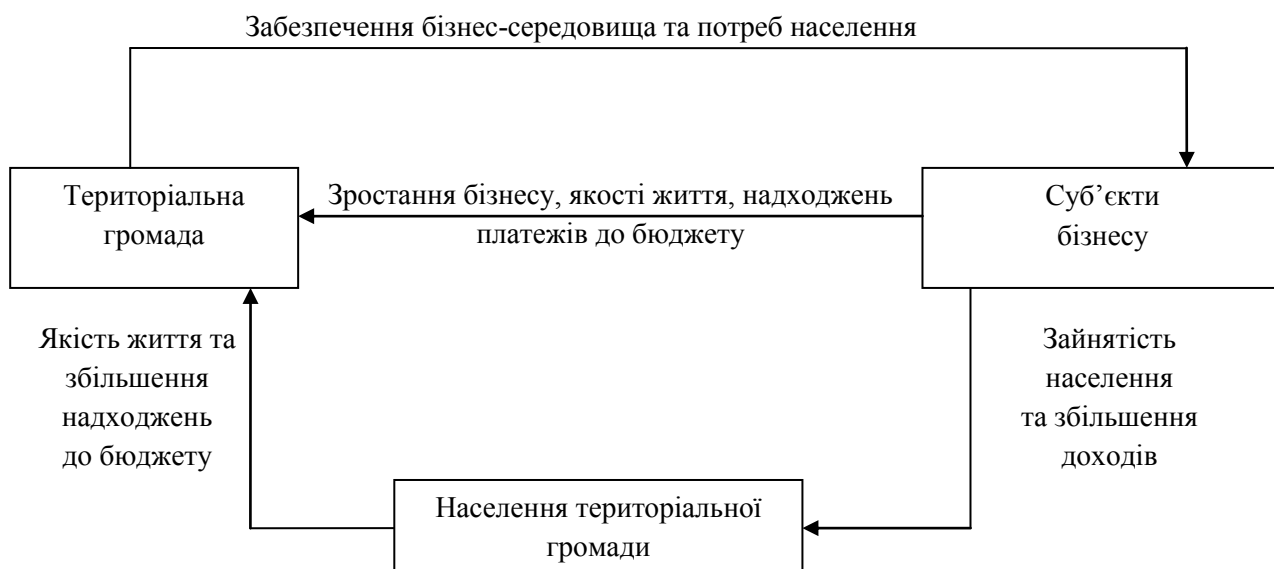

Рис. 1. Роль бізнесу в розвитку територіальних громад

Джерело: власна розробка.

Бізнес територіальної громади характеризується діяльністю господарюючих структур, що знаходяться на території громади, зокрема, підприємств, приватних, комунальних, державних та іноземних підприємств, бюджетних установ у частині надання платних послуг, домашніх господарств, фізичних осіб громадських організацій.

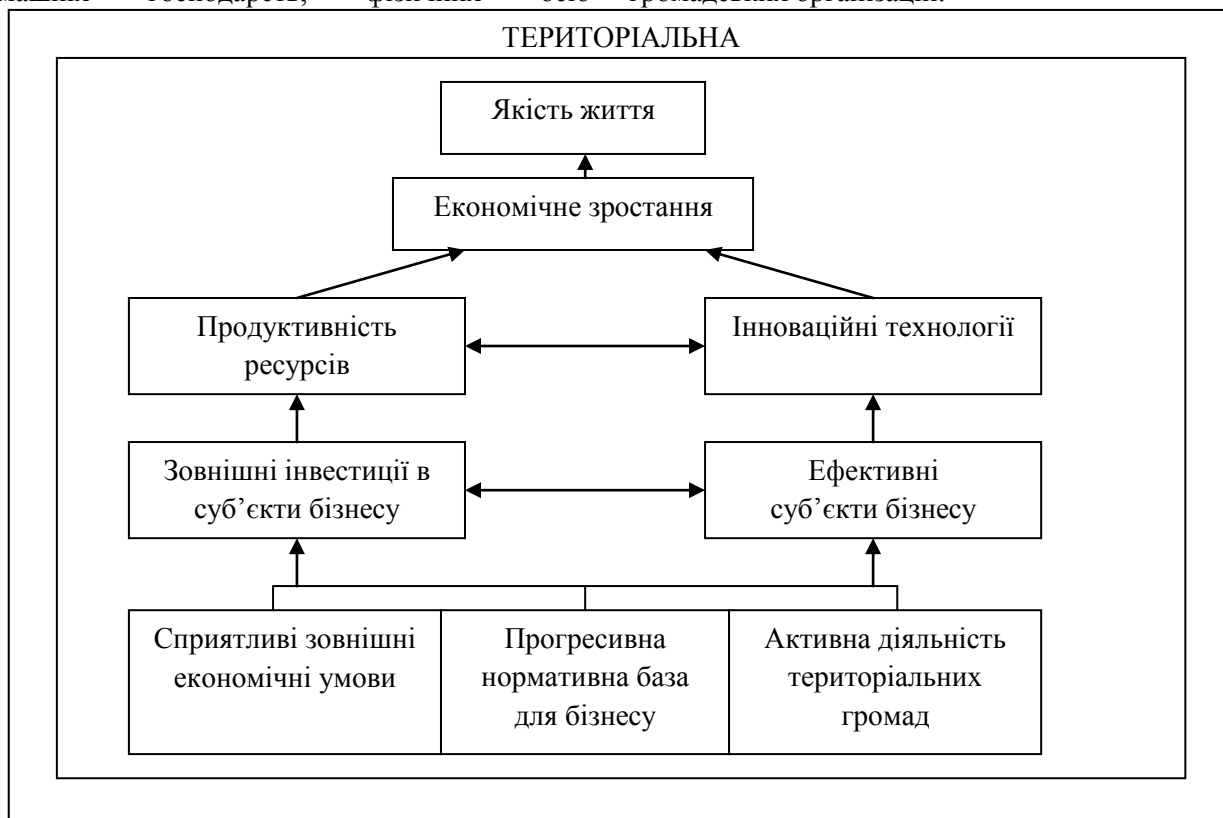

Рис. 2. Формування потенціалу бізнесу територіальної громади

Джерело: власна розробка.

Для оцінки успішності бізнесу територіальних громад необхідно використовувати наступні критерії:

1. Відповідність – наскільки діяльність бізнесу відповідає пріоритетам, функціям і планам територіальної громади.

2. Результативність – свідчить про позитивну динаміку показників щодо обсягів господарювання бізнесу та залучення ресурсів.

3. Ефективність – вказує на зменшення вартості витрачених ресурсів на одиницю результату та/або збільшення рівня прибутковості і доданої вартості.

4. Ресурсомісткість – визначає досконалість господарської діяльності за складовими трудомісткості, енергомісткості, фондомісткості і матеріаломісткості та свідчить про навантаження бізнесу на навколишнє середовище.

5. Сталість – спроможність продовження господарської діяльності в умовах територіальної громади.

Щоб оцінити, в якому стані перебуває бізнес територіальної громади, які завдання повинні бути першочерговими, як їх виконання позначиться на економіці та соціальному становищі населення, необхідні певні індикатори. Під індикатором звичайно розуміють цифровий показник економічної величини, що використовується для обґрунтування розвитку господарських процесів та оцінки їх результатів. Основними індикаторами досягнутого рівня розвитку бізнесу територіальних громад можна вважати випуск (обсяг господарської діяльності, чистий дохід), створену валову додану вартість, платежі в доходи бюджету громади, зайнятість населення, капітальні інвестиції, зовнішні інвестиції, податковий потенціал, продуктивність ресурсів, чистий прибуток, доходи від власності, благодійні внески бізнесу на утримання суб'єктів соціальної інфраструктури. Наведемо їх визначення для потреб оцінювання розвитку бізнесу територіальної громади:

• випуск – вартість створених та реалізованих товарів і послуг, що є результатом господарської діяльності структурних суб'єктів бізнесу територіальної громади, яка залежить від створених обсягів і рівня цін;

• додана вартість – відображає додаткову створену вартість господарськими одиницями, які здійснюють свою діяльність на території

громади, зокрема, це сума доходів населення до виплати, внесків на соціальні заходи, податкові платежі, амортизаційний фонд та чистий прибуток;

• платежі в доходи бюджету територіальної громади – сума податкових і неподаткових надходжень, яка акумулюється від об'єктів платежів, які використовують у господарській діяльності структурні суб'єкти бізнесу громади;

• рівень зайнятості населення в господарській діяльності територіальної громади – частка працездатного населення, яке бере участь у господарській діяльності на території громади;

• доходи населення територіальної громади – визначаються під час статистичних спостережень розвитку домогосподарств і формуються як сума грошових коштів і матеріальних благ (заробітна плата; прибуток та змішаний дохід; одержані доходи від власності; соціальні допомоги; соціальні трансферти в натурі та інші поточні трансферти), яка спрямована на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального станів людини й на задоволення її потреб;

• обсяг джерел капітальних інвестицій в об'єкти, що формують потенціал громади – сума коштів, які можуть бути використані структурними суб'єктами господарювання територіальної громади для формування об'єктів необоротних активів (бюджетні надходження, амортизаційні відрахування, прибуток, заощадження населення);

• обсяг прямих зовнішніх інвестицій у суб'єкти господарської діяльності – інвестиції, що викликають тривалий інтерес до територіальної громади від вітчизняних і закордонних суб'єктів інвестування, які діють за її межами;

• податковий потенціал територіальної громади – це загальна сума податків, яку можна мобілізувати за рахунок усіх об'єктів оподаткування платників цієї території. Він виступає одним із складників фінансового потенціалу території і характеризує її податкові можливості;

• продуктивність ресурсів – характеризується співвідношенням результатів господарської діяльності суб'єктів бізнесу до наявних (залучених) або використаних факторів

виробництва (праці, активів, землі, інвестицій) на їх створення;

- чистий прибуток – сума створеного доходу, що використовує бізнес на приріст активів з метою розвитку діяльності;

- доходи від власності – це первинні доходи, які одержують власники фінансових та нефінансових активів (землі, майнових прав тощо) від надання їх у користування інституційним одиницям. Вони включають: дивіденди, відсотки від акцій, внесків та договорів оренди земельних ділянок і майна; доходи населення від власності на землю; проценти закладами, отримані фізичними особами від банків;

- благодійні внески бізнесу на утримання суб'єктів соціальної інфраструктури – сума коштів, яка добровільно виділяється суб'єктами господарювання на покриття спільних соціальних витрат територіальної громади.

Обґрунтована система показників дає змогу визначити роль бізнесу територіальних громад в економіці, комплексно проаналізувати його розвиток та оцінити наявний потенціал при вирішенні наступних завдань:

- визначення місця бізнесу та його ролі в минулому і майбутньому (індикативному) розвитку господарського комплексу територіальної громади;

- створення підстави для однозначної оцінки ефективності господарювання територіальної громади;

- бути базою для оцінки використання факторів розвитку господарського потенціалу;

- описання стану розвитку територіальної громади у порівняльному аспекті.

Неодмінною складовою забезпечення сталого розвитку територіальних громад є комунальні підприємства. Однак наразі підприємства комунальної власності займають незначне місце в структурі матеріального і фінансового забезпечення місцевого самоврядування, для них характерна збитковість, залежність від дотацій з місцевих бюджетів, фізична і моральна зношеність основних засобів. З огляду на це, для підвищення ефективності комунальних підприємств територіальні громади повинні:

- адаптувати наявні суб'єкти бізнесу до ринкових умов господарювання з метою забезпечення життєдіяльності населення;

- забезпечити подальше встановлення комунальної власності на основі функціонального підходу як джерела економічної самодостатності громад в інтересах населення відповідної території.

Перспективними напрямками діяльності комунальних підприємств можуть бути забезпечення ефективного господарювання домашніх господарств (виробництво і переробка сільськогосподарської продукції), формування територіальних пенсійних фондів, обслуговування регіональних газових мереж, експлуатація лісових ресурсів.

Нині необхідно потурбуватися про селян, щоб вони могли здавати молоко від власних корів високої якості відповідно до ДСТУ 3662:2018. В територіальних громадах це можна зробити, облаштувавши спеціальні доїльні пункти обладнані молокопроводом, холодильною і фільтрувальною технікою та системою індивідуального обліку молока. Підраховано, що вартість обладнання такого одного пункту становить біля 200 тисяч гривень, які можливо інвестувати за рахунок дотації з бюджету громади, фінансової підтримки держави, іноземних грантів, благодійних внесків бізнесу та власних коштів населення. Поточні витрати на забезпечення діяльності таких пунктів будуть становити в межах 10 % ціни молока.

Щодо лісів, то йдеться про передачу районних структурних підрозділів комунального підприємства «Житомироблагроліс» Житомирської обласної ради до комунальної власності об'єднаних територіальних громад.

Формування комплексної інформаційної бази для управління розвитком бізнесу територіальної громади може бути вирішене шляхом використання таких джерел інформації: статистичний облік населення; статистична, фінансова та бюджетна звітність підприємств, установ, організацій; обстеження домогосподарств; адміністративна інформація.

Головними інструментами аналізу показників діяльності бізнесу територіальної громади можуть бути: розрахунок питомих показників та співвідношень; визначення тенденцій у часі (динаміці) та структури; бенчмаркінг.

Питомі показники та співвідношення – дуже зручні для аналізу результатів діяльності бізнесу в розрахунку на одну особу населення

територіальної громади та використаних ресурсів.

Аналіз тенденцій в часі (динаміка) та структурі характеризує розвиток показника щодо звітних періодів і наявних структурних зрушень його складових за економічним змістом і територією.

Найкращий результат від аналізу показників отримує громада, коли використовує метод бенчмаркінгу. Бенчмаркінг охоплює комплекс засобів, що дозволять систематично вивчати кращий досвід у практиці конкурентів, порівнювати його із вибраним еталоном та власними результатами, виявляти і використовувати для свого бізнесу те, що інші роблять краще. Цей метод аналізу допомагає органам місцевого самоврядування оцінити свою роботу у різних сферах: інституційної спроможності, прозорості, залученні громади в якості надання послуг, конкурентоспроможності, залученні інвестицій, бюджетному забезпеченні економічного, соціального та екологічного стану розвитку громади, і загалом, оцінити позиціонування своєї громади стосовно інших громад.

Забезпечення формування інформаційних ресурсів користувачам для потреб управління бізнесом територіальної громади може здійснюватися з використанням двох організаційних моделей.

Перша модель – це створення спеціалізованого відділу фахівців з питань бухгалтерського обліку, статистики, внутрішнього аудиту, фінансової і бюджетної звітності та інформаційного забезпечення управління територіальною громадою в складі її виконавчих органів. Відділ повинен виконувати безпосередньо завдання облікового і контрольного процесу бюджетних і госпрозрахункових структур, а також забезпечувати формування інформаційної бази щодо показників діяльності структурних суб'єктів бізнесу на території громади.

Друга модель – створення територіальної аутсорсингової структури з надання послуг структурним суб'єктам територіальної громади щодо ведення обліку, статистики, внутрішнього аудиту, фінансової і бюджетної звітності та інформаційного забезпечення користувачів для прийняття управлінських рішень щодо розвитку бізнесу територіальної громади.

Безперечно, ця модель організації формування інформаційних ресурсів у господарюючих структурах територіальної громади і в цілому показників її розвитку є найбільш ефективною, адже вона дозволяє зосередитися на першочергових завданнях всім учасникам громади, сприяє ефективності їх діяльності, знижує ризик припущення помилок при складанні звітності та забезпечує стабільний розвиток бізнесу і членів громади.

Комплексний підхід до об'єднання зусиль всіх господарюючих структур територіальної громади, особливо на сільських територіях, передбачає створення в ній єдиного економічного механізму господарювання за участі домашніх господарств, фізичних осіб – підприємців, кооперативів, підприємств, фермерських господарств, громадських організацій, бюджетних організацій та управлінських установ щодо ведення бізнесу та надання різноманітних послуг.

Комплексне статистичне спостереження про розвиток територіальних громад необхідно здійснювати за окремою статистичною формою звітності, показники якої мають формувати виконавчі органи громади, а узагальнювати Державна служба статистики України з поданням інформації за методом «знизу в гору».

Для об'єктивної характеристики будь-якої територіальної ситуації потрібне залучення величезного масиву різнопланової інформації та використання методів її агрегації й аналізу [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, на основі вищенаведених фактів доцільно зробити такі висновки:

– бізнес територіальних громад слід розглядати як соціально-економічну систему, дослідження розвитку якої потребує комплексного інформаційного забезпечення на основі показників фінансової звітності і статистичного обліку. Наукове та практичне значення складових бізнесу територіальних громад визначається тим, що саме воно зумовлює та забезпечує розробку основних напрямів територіальної політики;

– інформаційна база територіального управління бізнесом має свою специфіку, що відрізняє її від адміністративних регіональних інформаційних систем. Відмінність, насамперед, полягає в тому, що спостерігається та

аналізується інформаційна база господарюючих структур бізнесу, які мають спільний інтерес у результатах господарювання на окремій території. У межах територіальної інформаційної бази забезпечується побудова комплексної системи показників, яка характеризує структуру і ефективність економіки територіальної громади;

– розвиток фінансової і статистичної звітності щодо розвитку бізнесу повинен здійснюватися у контексті виконання завдань щодо задоволення потреб в інформаційному забезпеченні управління територіальними громадами. Обґрунтування завдань фінансової звітності і статистичного обліку господарюючих структур бізнесу та їх реалізація забезпечать підвищення якості показників та задоволення потреб в інформаційному забезпеченні управління територіальною громадою.

Опираючись на отримані результати, можна стверджувати, що у подальшому доцільним буде більш глибоке вивчення теоретичних і практичних аспектів статистико-фінансового аналітичного дослідження показників розвитку бізнесу smart-громади для формування максимально адаптованих управлінських рішень.

References

1. Baranik, Z. P. & Stoletova I. H. (2017). Teoretiko-metodologichni pidhodi do statistichnogo otsinyuvannya realizatsiyi strategichnih zavdan sotsialno-ekonomichnogo rozvitku regioniv [Theoretical and methodological approaches to the statistical evaluation of the implementation of strategic tasks of socio-economic development of the regions]. *Biznes Inform*, 11, 128–131 [in Ukrainian].
2. Kolesnik, V. (2007). Statistichne zabezpechennya regionalnogo upravlinnya [Statistical support of regional management]. Kyiv : DP «Inform.-analit. agentstvo» [in Ukrainian].
3. Zhukovich, I. A. (2016). Smart-misto yak noviy ob'ekt statistichnih doslidzhen : deyaki kontseptualni aspekti [Smart-city as a new object of statistical research: some conceptual aspects]. *Statistika Ukrayini*, 2, 69-73 [in Ukrainian].
4. Zhukovich, I. A. (2015). Mizhnarodniy dosvid otsinyuvannya ta porivnyannya smart-mist [International experience in evaluating and comparing smart cities]. *Statistika Ukrayini*, 2, 16-22 [in Ukrainian].
5. Horunzhak, N. M. (2013). Teoriya ta metodologiya obliku u byudzhethnih ustanovah v

umovah informatizatsiyi suspilstva [Theory and methodology of accounting in budgetary institutions in the conditions of society's informatization]. Ternopil : TNEU [in Ukrainian].

6. Bondaruk, T. H. (2013). Ekonomiko-statistichniy analiz formuvannya dohodiv mistsevih byudzhethiv [Economic-statistical analysis of the formation of local budget revenues]. *Naukoviy visnik Natsionalnoyi akademiyi statistiki, obliku ta auditu*, 4, 7-15 [in Ukrainian].

7. Vasilchenko, G., Parasyuk, I. & Eremenko, N. (2015). Planuvannya rozvitku teritorialnih gromad [Planning of territorial communities development: curriculum. manual for officials of local self-government]. Kyiv: TOV «PIDPRIEMSTVO «VI EN EY» [in Ukrainian].

STATISTICAL AND FINANCIAL REPORTING IN THE SYSTEM OF INFORMATION RESOURCES FOR ASSESSING THE DEVELOPMENT OF BUSINESS OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Yu. Tsal-Tsalko, Yu. Moroz

e-mail: morozyy@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University,
Stryk Boulevard, 7, Zhytomyr, 10002, Ukraine

The state of business development in the territorial communities as an important resource for obtaining the maximum economic, social and ecological effect, which directly influences the quality of life of the population, is explored. It is revealed that the use of information resources of statistics and financial reporting of business entities of the territorial community in management is, accordingly, an additional opportunity for the creation of added value on the territory of the community, implementation of measures of social responsibility of business and improvement of the environment.

The possibilities of the information resources received at the regional level by the results of business structures of territorial communities as a new direction in the adoption of effective managerial decisions in the assessment of socio-economic processes are highlighted. The main problematic aspects of the formation of indicators of statistics and financial reporting for assessing the effectiveness of business development in the system of territorial accounting as the basis of community information resources are determined. The range of issues that need to be resolved for informational

support of the management of territorial communities is outlined, in particular, in the creation of statistical reporting and the development of community development indicators in the financial statements of business entities. It is noted that the development of a territorial community is the subject of statistical and financial reporting, and information resources for its evaluation can be obtained through the reporting indicators of the activities of formalized structural elements such as government, business, social institutions, public organizations and political parties.

Organizational models of formation of information base for management of territorial communities development are offered. It is argued that statistics at the level of territorial communities should be an integral part of statistical observation of business development carried out by the State Statistics Service of Ukraine.

Keywords: territorial community, business, management, statistics, financial reporting

СТАТИСТИЧЕСКАЯ И ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ В СИСТЕМЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ ОЦЕНКИ РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Ю. С. Цаль-Цалко., Ю. Ю. Мороз

e-mail: morozyu@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Исследовано состояние развития бизнеса в территориальных общинах как важного ресурса получения максимального экономического, социального и экологического эффекта, который непосредственно влияет на качество жизни населения. Установлено, что использование информационных ресурсов статистики и финансовой отчетности хозяйствующих структур бизнеса территориальной общины в управлении – это, соответственно, дополнительные возможности для создания на территории общины добавленной стоимости, внедрение мер

социальной ответственности бизнеса и улучшение окружающей среды.

Освещены возможности информационных ресурсов, полученных на региональном уровне по результатам деятельности хозяйствующих структур бизнеса территориальных общин как нового направления в принятии эффективных управленческих решений при оценке социально-экономических процессов. Определены основные проблемные аспекты формирования показателей статистики и финансовой отчетности для оценки эффективности развития бизнеса в системе территориального счетоводства как основы информационных ресурсов общины. Очерчен круг вопросов, требующих решения для информационного обеспечения управления территориальными общинами, в частности, в построении статистической отчетности и формирования показателей развития общины по финансовой отчетности субъектов хозяйствования. Отмечено, что развитие территориальной общины является объектом статистической и финансовой отчетности, а информационные ресурсы для его оценки возможно получить через отчетные показатели деятельности формализованных структурных элементов, таких как, власть, бизнес, социальные учреждения, общественные организации и политические партии.

Предложены организационные модели формирования информационной базы для управления развитием территориальных общин. Аргументировано, что статистика на уровне территориальных общин должна быть неотъемлемой частью статистических наблюдений за развитием бизнеса, осуществляемых Государственной службой статистики Украины.

Ключевые слова: территориальная община, бизнес, управление, статистика, финансовая отчетность

УДК 657.421.1:664.64

ЗАПАСИ: ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ

Р. О. Савченко, Н. М. Савченко

e-mail: nataliyasavchenko2010@ukr.net, rsavchenko2002@yahoo.com

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Запаси є основою матеріальної бази суб'єктів господарювання. Ефективне управління їх рівнем у сучасних умовах господарювання можливе лише за умови організації формування оптимальної інформаційної бази на основі систем обліку і контролю з метою задоволення інформаційних потреб користувачів. Дослідження інформаційних запитів системи управління дає можливість виокремити напрямки удосконалення завдань, що ставляться перед системами обліку і контролю запасів. Зокрема, доцільним є переорієнтація вищезгаданих систем на потреби управління з метою досягнення оптимального рівня ефективності використання запасів. Визначено, що номенклатурний склад запасів прямо пропорційно залежить від галузевих особливостей підприємств. В зв'язку з цим доведена необхідність ведення трьох рахунків (субрахунків), які будуть давати змогу відокремити інформацію про запаси на складах, передані в споживання та безпосередньо про готову продукцію. Незалежно від того, чи підприємство займається виробництвом продукції, чи займається перепродажем продукції доцільною є організація точної системи обліку із використання сучасних методів автоматизації облікових процесів. Це дасть змогу забезпечувати правильність збереження запасів у заданій формі, якості та кількості.

В ході контролю запасів підприємства можуть використовувати одну із двох типів систем для ведення точних інвентаризацій - перманентну або традиційну, так звану періодичну систему. Використання перманентної інвентаризації є затратним її видом. Запровадження модифікованого виду перманентної інвентаризації забезпечить формування детальних інвентаризаційних записів про наявність та рух запасів у натуральних показниках, що дасть можливість одержати інформацію про рівень запасів в будь-який момент часу поза межами системи обліку.

Ключові слова: запаси, контроль, оцінка, облік, товари, перманентна інвентаризація, постійна інвентаризація.

Постановка проблеми

Значне збільшення запасів може бути провідним індикатором майбутнього зниження рівня прибутку. Наприклад, до світової фінансової кризи підприємства могли працювати на повну потужність, навіть за умов неповного продажу готової продукції. Менеджери суб'єктів господарювання вважали, що ринок продажів постійно зростає, а отже буде закривати цю проблему. Проте уповільнення розвитку економіки, підвищення цін на енергоресурси, зниження купівельної спроможності покупців змусили товаровиробників знизити ціни на готову продукцію або ж запровадити систему знижок, що означало відмову від значної частини прибутку. Отже, якщо темпи зростання обсягів запасів більші за темпи зростання продажів готової продукції – це є сигналом майбутнього зниження прибутку. У той же час, уповільнення темпів зростання обсягів товарно-матеріальних запасів у порівнянні з продажами є позитивним моментом. Таке відхилення говорить про те, що

підприємство має гарну позицію на ринку, може протидіяти негативним тенденціям, що виникають на внутрішньому та зовнішньому ринках шляхом поступового скорочення виробництва готової продукції [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемами обліку, контролю та інформаційного забезпечення управління виробничими запасами займалися провідні зарубіжні та вітчизняні вчені, а саме: Бейгельзімер М. Г., Безруких П. С., Білобжецький І. А., Білозерський Л. С., Бутинець Ф. Ф., Виноградов В. В., Голов С. Ф., Грунфест І. Л., Гуцайлюк З. В., Кужельний М. В., Маргуліс А. Ш., Марченко О. К., Кондраков В. Б., Ліberman Л. В., Левін В. С., Луговий В. А., Новодворський В. Д., Розенберг Н. Я., Єфіменко В. І., Кірейцев Г. Г., Лінник В. Г., Рудницький В. С., Ткаченко Н. М., Сопко В. В., Смоленюк П. С. та інші.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є виокремлення особливостей контролю запасів із врахуванням інформаційних запитів системи управління та особливостей господарської діяльності підприємств. Завданням дослідження є визначення ролі облікової системи для забезпечення потреб контролю запасів у межах суб'єктів господарювання. В ході проведеного дослідження використовувалися такі економічні методи: діалектичний метод пізнання при розгляді особливостей проведення контролю запасів підприємств різних видів галузей, індуктивний (на етапі збору, систематизації та обробки інформації) та дедуктивний (у процесі теоретичного осмислення проблеми).

Результати досліджень

Дослідження, проведені в 1991 році В. Бернардом та Дж. Ноелем [2] свідчать, що збільшення запасів роздрібної торгівлі призводить до зниження цін та розміру чистого доходу. Інтересним в їх дослідженнях є твердження: для виробників збільшення лише обсягів запасів готової продукції призведе в майбутньому до зменшення прибутку. Збільшення ж обсягів сировини та розширення виробництва сигналізують про те, що компанія формує номенклатуру запасів за для задоволення зростаючого попиту. Тому майбутні показники виручки від реалізації продукції та прибуток підприємства будуть вищими. Ці результати дослідження підкріплюють корисність вимоги GAAP для виробників, відповідно до якої суб'єкти господарювання зобов'язані розкривати свої номенклатурні компоненти у звітних формах.

Характеристика та оцінка запасів завжди знаходиться під пильною увагою як вчених економістів, так і практиків. Так, під товарними запасами слід розуміти активи, які підприємство утримує для продажу під час звичайної діяльності, або ж запаси, які воно буде використовувати (споживати) у ході процесу виробництва. Вкладення грошових коштів у запаси формують оборотні активи із найбільшою питомою вагою, особливо в підприємствах

роздрібної торгівлі та у виробничих підприємствах. Так, торговельні підприємства купують товарні запаси у формі, що придатна для продажу і суб'єкт господарювання буде звітувати про вартість непроданих товарних запасів. У фінансовій звітності відображається лише один обліковий запис щодо товарних запасів. З іншого боку, виробничі підприємства продають свою готову продукцію торговельним підприємствам.

Таким чином, товарні запаси різних підприємств відрізняються один від одного. Тому в обліку необхідно вести три рахунки (субрахунки), які будуть давати змогу відокремити інформацію про виробничі запаси на складах, передані в споживання та безпосередньо про готову продукцію. Підприємство звітує про витрати, понесені на придбання товарів або ж запасів, але які ще не передані у виробництво. Що стосується запасів у вигляді сировини і матеріалів, то їх рух можна простежити безпосередньо до формування кінцевого продукту.

В ході процесу виробництва деякі матеріали або ж сировина обробляються частково, тобто одержується напівфабрикат. Вартість сировини для напівфабрикатів, прямі витрати на оплату праці та частина виробничих накладних витрат являють собою основу собівартості готової продукції. Підприємства звітують про витрати пов'язані із завершеною, але непроданою готовою продукцією.

Підприємства, що виробляють або ж займаються продажем товарів, звітують про собівартість та вартість товарів, які реалізуються наприкінці кожного звітного періоду. Залишок товарів на початок періоду з урахуванням вартості придбаних товарів будуть становити вартість товарів, що доступні для продажу. У випадку продажу товарів формується вартість реалізованих товарів. Ті товари, що не були реалізовані протягом звітного періоду, складають залишок звітного періоду. Зазначена особливість відображення наявності та руху запасів, зокрема товарів, має враховуватися в ході використання такого методу притаманного, як обліку, так контролю – інвентаризації (рис. 1):

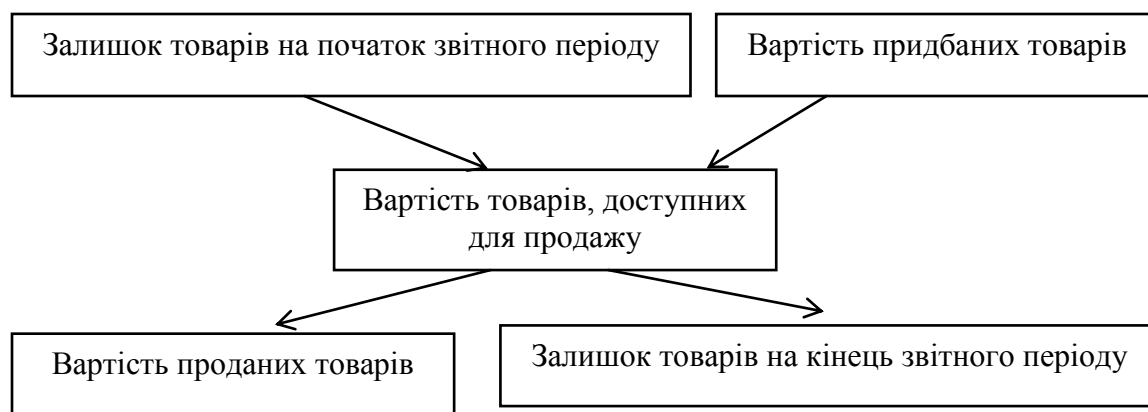

Рис. 1. Відображення руху товарів для потреб інвентаризації

Джерело: власні дослідження.

Підприємства можуть використовувати одну із двох типів систем для ведення точних інвентаризацій – перманентну або періодичну системи. Перманентна інвентаризація в постійному режимі проводить моніторинг змін в облікових записах, що стосуються запасів. Тобто системою обліку підприємства фіксуються всі факти придбання або ж реалізації запасів за допомогою рахунків товарно-матеріальних цінностей.

У системі періодичної інвентаризації підприємство визначає кількість товарів лише періодично, про що свідчить вид інвентаризації. В ході проведення періодичної інвентаризації беруться до уваги факти придбання товарів у звітному періоді, шляхом дебетування рахунків товарно-матеріальних цінностей. Ця сума буде визначати загальну вартість придбаних запасів, призначених для продажу протягом звітного періоду. Для того щоб визначити вартість реалізованих запасів, підприємство віднімає кінцевий їх залишок від вартості запасів, доступних для продажу. Зауважимо, що при використанні періодичної системи проведення інвентаризації вартість проданих запасів є залишковою сумою, яка залежить від кількісного підрахунку кінцевого залишку. Суб'єкти господарювання, які використовують періодичну систему, проводять підрахунок із застосуванням натуральних вимірників не рідше одного разу на рік.

З різних причин управлінський персонал підприємства заінтересований у плануванні та контролі запасів. Незалежно від того, чи підприємство займається виробництвом продукції, чи займається перепродажем

продукції, необхідною є організація точної системи обліку із використання сучасних методів автоматизації облікових процесів. Це дасть змогу забезпечувати правильність збереження запасів у заданій формі, якості та кількості. Також, за допомогою раціональної організації обліку запасів, підприємства будуть мати змогу ретельно контролювати своєчасність та порядок проведення інвентаризаційних перевірок, з метою обмеження витрат на використання такого методу контролю.

В ідеалі, підприємства хотіли б проводити перманентну інвентаризацію наявних запасів, а також мати інформацію про вартість проданих запасів. Популярність та доступність бухгалтерського програмного забезпечення робить використання перманентної системи інвентаризації рентабельним процесом для багатьох видів бізнесу. Так, наприклад, у торговельних підприємствах використання спеціалізованого програмного забезпечення формує запис про продаж за допомогою використання оптичного сканеру в касі і забезпечує проведення перманентної інвентаризації. Менеджер, використовуючи сканер, який розміщують над штрих-кодом, що відповідає певному елементу, має можливість одержати інформацію про кількість товарів, що було продано вчора, минулого тижня або ж за аналогічний період минулого року. Також він матиме інформацію про кількість цих товарів на складі, в дорозі і обсяг, наявний в сусідніх магазинах цієї ж торговельної мережі (у випадку відсутності даного товару в одній із точок продажу).

Таку систему можуть собі дозволити лише великі торгівельні підприємства. Проте більшість також потребують максимально повної поточної інформації щодо їх запасів, яку можна сформувати у процесі інвентаризаційної перевірки стосовно виникнення надмірних витрат пов'язаних із придбанням та зберіганням запасів, а також для складання звітних форм. В результаті підприємства можуть використовувати модифікований перманентний вид проведення інвентаризації. Цей вид забезпечує формування детальних інвентаризаційних записів про наявність та рух запасів, але лише у натуральних показниках без використання вартісних характеристик. Це просто можливість одержати інформацію про рівень запасів у будь-який момент часу поза межами системи подвійного запису.

Незалежно від того, який вид інвентаризації підприємство використовує, воно зобов'язане проводити річну інвентаризацію для підтвердження даних фінансової звітності. Необхідність проведення річної інвентаризації пов'язане з тим, що завжди існує ймовірність того, що в ході проведення інвентаризаційних перевірок підприємство може стикнутися із проблемою виникнення помилок та перекручень їх результатів.

Запаси, що реалізуються (використовуються) протягом звітного періоду, рідко точно співпадають із обсягом їх придбання (виробництва) протягом цього ж періоду. Як наслідок, розмір запасів збільшується (зменшується) протягом періоду. Потім відбувається розподіл вартості усіх запасів наявних для продажу або ж використання, між запасами, які були вже продані або використані, а також тими, що призначені для зберігання.

Вартість запасів, доступних для продажу або використання, є сумою вартості запасів, що знаходяться на зберіганні на початку періоду і вартості придбаних або вироблених запасів протягом звітного періоду. Вартістю реалізованих товарів як складової запасів є різниця між вартістю товарів, наявних для продажу протягом періоду та вартістю товарів на відповідальному зберіганні наприкінці періоду.

Оцінювання запасів може бути складним процесом. Технічно підприємство повинне реєструвати покупку в момент отримання права власності на товар. Проте, як показує практичний досвід, у підприємствах фіксується факт придбання в момент фактичного одержання товару. Це відбувається тому, що дуже важко

визначити точний час юридичного входження в право власності. Іноді придбаний товар на дату звітного періоду ще не отриманий, тобто знаходиться в дорозі. В такому випадку можуть виникнути проблеми у визначенні моменту входження в право власності на нього. Так, наприклад, моментом набуття права на придбаний товар може бути момент, коли постачальник передає товар перевізнику. В такому випадку покупець має право відобразити вартість товару у звітності, пропускаючи момент проведення його перевірки. Якщо ж товар в дорозі, то в таких випадках його вартість не відображається у звітному періоді, що призводить до зменшення відображення суми запасів і кредиторської заборгованості в балансі, а також заниження цін на покупки та натурального відображення запасів у відповідних бухгалтерських документах.

Передача правового статусу є загальним керівним принципом для визначення юридичної підстави відображення товарів у складі запасів підприємства. На жаль, передача правового статусу та момент проведення власне транзакції в часі часто не збігаються. Наприклад, правовий статус на товар може бути переданий покупцеві, але продавець залишає за собою ризики права володіння ним. І навпаки, передача правового статусу ще не відбулося, але продавець більше не зберігає ризики володіння товаром. Такі ситуації пов'язані із варіантами реалізації товарів, що можуть скластися в практичній діяльності суб'єктів господарювання: продаж за договором викупу, продаж з одержанням високого рівня доходу та продаж в розстрочку.

Підприємства мають право купувати (продавати) товари через заключення договору консигнації. Під консигнацією слід розуміти вид посередництва, умовою якого є продаж товарів через консигнаційні склади посередників, коли право власності на товар, що надійшов на склад посередника, залишається за експортером до моменту продажу товару покупцеві.

В такому випадку вантажовідправник передає товар посереднику – вантажоодержувачу. При цьому посередник погоджується прийняти товари без набуття жодної відповідальності, за винятком того, щоб дотримуватися обачності та забезпечити належний рівень захисту від втрати чи пошкодження, доки не відбудеться продаж товарів третій стороні. Коли посередник реалізує товар, він розподіляє прибуток за вирахуванням комісійної винагороди та витрат, пов'язаних із

реалізацією товарів. Товари до моменту їх реалізації будуть залишатися майном відправника (консигнанта). Даний товар буде включатися до складу запасів за ціною його придбання або ж за собівартістю виготовлення. Вантажоотримувач (комісіонер) не повинен відображати дані товари в складі власних активів.

Іноді підприємство фінансує придбання запасів, але при цьому не звітує ні про виникнення зобов'язань, ні про факт їх придбання. Цей підхід часто називають фінансуванням придбання запасів за договором викупу. Наприклад, підприємство передає («продає») свій товар з умовою його викупу у майбутньому за заздалегідь визначеною ціною протягом певного періоду часу. Підприємство-отримувач («покупець») одержує товар у вигляді заставного майна і перераховує грошові кошти. Іншими словами відбувається формування кредитного зобов'язання у продавця товару. Викуп товару відбувається для погашення такого кредитного зобов'язання.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, в ході ведення обліку та проведення контрольних заходів необхідним є врахування галузевих особливостей діяльності суб'єктів господарювання, особливостей кожного факту придбання (продажу, використання) запасів, що може прямо впливати на порядок їх відображення в системі бухгалтерського обліку, а також інформаційних запитів менеджменту. Заважаючи на можливі перспективи подальшого розвитку господарських взаємовідносин вітчизняних підприємств із іноземними партнерами, доцільним є врахування міжнародного досвіду обліку та контролю запасів.

References

1. Savchenko, N. M. (2018). Aktualjni pytannja formuvannja ta obliku vyrobnychych zapasiv [Topical issues of formation and accounting of inventory]. *Aktualjni problemy sjoghodennja u sferi finansiv, obliku ta audytu* (pp. 223–227). Khmeljnjcjkj: KhKTEI [in Ukrainian].
2. Bernard, V. & Noel, J. (1991). Do Inventory Disclosures Predict Sales and Earnings? [Do Inventory Disclosures Predict Sales and Earnings?]. *Journal of Accounting, Auditing, and Finance*, 3, 145–182.

STOCKS: FEATURES OF ACCOUNTING AND CONTROL

R. Savchenko, N. Savchenko

e-mail: nataliyasavchenko2010@ukr.net,
rsavchenko2002@yahoo.com

Zhytomyr National Agroecological University,
Stary Boulevard, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

Stocks are the foundation of the material basis of business entities. Efficient management of their level in modern conditions is possible providing the organization of the optimal information system on the basis of accounting and control principles in order to meet the information needs of users. Investigation of the information requests of the management system makes it possible to distinguish the directions of the tasks improvement related to the systems of stocks accounting and control. In particular, it is advisable to reorient the above systems to management needs in order to achieve the optimum level of stocks efficiency. It is determined that the nomenclature composition of stocks is directly proportional to the branch peculiarities of enterprises.

In this regard, the necessity of conducting three accounts (sub-accounts) has been proved, which will enable to separate information about stocks in warehouses, transferred to consumption and directly about finished products. Regardless of whether an enterprise is engaged in production or in reselling products, it is expedient to organize an accurate accounting system using modern methods of accounting processes automation. This will allow to ensure the correct preservation of stocks in a given form, quality and quantity.

During stock control, enterprises can use one of two types of systems to maintain accurate inventories - a permanent or traditional, so-called periodic system. Using a permanent inventory is costly for its kind. The introduction of a modified type of permanent inventory will provide detailed inventory records on the availability and movement of stocks in natural indicators, which will provide an opportunity to obtain information about the level of stock at any time outside the accounting system.

Keywords: stocks, control, evaluation, accounting, goods, permanent inventory, constant inventory.

ЗАПАСЫ: ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА И КОНТРОЛЯ

Р. А. Савченко, Н. Н. Савченко

e-mail: nataliyasavchenko2010@ukr.net,

rsavchenko2002@yahoo.com

Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Запасы являются основой материальной базы субъектов хозяйствования. Эффективное управление их уровнем в современных условиях есть возможным при условии организации формирования оптимальной информационной базы на основе систем учета и контроля с целью удовлетворения информационных потребностей пользователей. Исследование информационных запросов системы управления дает возможность выделить направления совершенствования задач, которые ставятся перед системами учета и контроля запасов. В частности, целесообразным есть переориентация вышеупомянутых систем на нужды управления с целью достижения оптимального уровня эффективности использования запасов. Определено, что номенклатурный состав запасов прямо пропорционально зависит от отраслевых особенностей предприятий. В связи с этим доказана необходимость ведения трех счетов (субсчетов), которые будут давать возможность отделить информацию о запасах

на складах, переданных в потребление и непосредственно о готовой продукции. Независимо от того, предприятие занимается производством продукции или перепродажей продукции, целесообразной есть организация точной системы учета по использованию современных методов автоматизации учетных процессов. Это позволит обеспечивать правильность хранения запасов в заданной форме, качестве и количестве.

В ходе контроля запасов предприятия могут использовать одну из двух типов систем для ведения точных инвентаризаций – перманентную или традиционную, так называемую периодическую систему. Введение модифицированного вида перманентной инвентаризации обеспечит формирование детальных инвентаризационных записей о наличии и движении запасов в натуральных показателях, что позволит получить информацию об уровне запасов в любой момент времени вне системы учета.

Ключевые слова: *запасы, контроль, оценка, учет, товары, перманентная инвентаризация, постоянная инвентаризация.*

УДК 631.162

СИСТЕМНИЙ КОЛАПС ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Л. В. Недільська

e-mail: Lorka_nedelskaya@ukr.net

Житомирський національний агроекологічний університет
Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна

Обґрунтовано нераціональність і низькоефективність діючої системи державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні. Проаналізовано обсяги бюджетного фінансування сільськогосподарської галузі в Україні протягом 2013-2017 рр. і виявлено надзвичайно низький їх рівень у порівнянні з державним бюджетом та ВВП галузі. Відмічено зміни у програмах бюджетного фінансування сільськогосподарських товаровиробників протягом 2016-2017 рр. З огляду на досвід останніх років, наголошено, що для України актуально розглядати державну підтримку сільського господарства у трьох аспектах: економічна ефективність, корупційні ризики та вплив на конкуренцію.

Запропоновано та обґрунтовано вибіркового адресного підходу до розподілу бюджетних асигнувань сільськогосподарським підприємствам на основі інтегральної оцінки результативності використання фінансових ресурсів, згідно якого кожне підприємство, ефективно розпоряджаючись власним капіталом, повинно стимулюватися державою у вигляді фінансових асигнувань для поліпшення отриманих фінансових результатів. Ідентифікація підприємств, що мають право на державну фінансову підтримку, може здійснюватися на основі оцінки їх рейтингу за інтегральним показником, який відображає здатність кожного з них окупувати вкладені ресурси і перспективність їх економічного зростання.

Обґрунтовано необхідність встановлення межі недоречності державного фінансування як для збиткових підприємств через їх неперспективність, так і для високоприбуткових, які власним капіталом здатні покривати потреби розширеного відтворення. Побудована модель може стати основою для удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств, оскільки враховує ефективність господарювання кожного окремого підприємства і, відповідно, носить адресний характер.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, державна фінансова підтримка, дотації, бюджетні асигнування, інтегральний показник.

Постановка проблеми

Стратегічна значущість сільськогосподарської продукції та особливості її виробництва потребують постійного всебічного комплексного впливу для зрівноваження інтересів держави, сільськогосподарських товаровиробників і споживачів сільськогосподарської продукції. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників визнається необхідною у більшості країн світу. Сучасна система державної підтримки в Україні зарекомендувала себе як дефіцитна і низькоефективна. У такій ситуації доцільним є реформування діючої системи у напрямі обґрунтованості її розподілу та адресності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Необхідність дієвої системи державної підтримки відстоюють більшість вітчизняних науковців-аграріїв, зокрема, Юрчишин В. В., Хорунжий М. Й., Дем'яненко М. Я., Бородіна О. М., Гудзь О. Є., Гайдучий П. І. та

ін. Ці вчені стали фундаторами міцної теоретичної бази системи державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. На окрему увагу заслуговують дослідження Алейнікова О. В., Чорнобай М. М., Плеханова Д. О. та ін., які зорієнтовані на оцінку масштабів і обсягів фінансування за державними програмами підтримки сільськогосподарських підприємств різних регіонів України. Водночас, залишаються невирішеними питання конкретизації інструментарію запропонованих підходів і апробації їх у практичній діяльності.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою статті є обґрунтування вибіркового адресного підходу до розподілу державних асигнувань сільськогосподарським товаровиробникам за оцінкою їх здатності до ефективного використання отриманих бюджетних коштів. Завдання дослідження полягають у наступному: проаналізувати динаміку державної фінансової підтримки сільськогосподарських виробників в Україні та встановити тенденції її впливу на

результати господарювання; запропонувати методичний підхід до розподілу державних асигнувань сільськогосподарським товаровиробникам та обґрунтувати його параметри.

Методика порушених у дослідженні питань полягає у застосуванні системного підходу. Статистико-економічний та розрахунково-конструктивний методи використано для аналізу обсягів бюджетного фінансування сільськогосподарських підприємств України та Житомирської області протягом досліджуваного періоду. Монографічний метод дозволив підібрати вихідний матеріал для встановлення закономірності та побудови методом моделювання дискримінантної моделі відповідності сільськогосподарських підприємств доцільності державної фінансової підтримки. Абстрактно-логічний метод дозволив сформулювати висновки та пропозиції щодо удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва в Україні.

Результати досліджень

Визнано, що державна підтримка аграрних підприємств сприяє поглибленню інвестиційних процесів, покращенню технічної оснащеності, розвитку селекції, позитивно впливає на формування конкурентних переваг. Однак, вітчизняний досвід свідчить, що фінансова політика була і залишається обмеженою, непослідовною і навіть не забезпечує паритетності у міжгалузевому товарообміні. Як свідчить М. Я. Дем'яненко, проблема криється не тільки в обсягах державної фінансової підтримки, а й формах і методах її використання [3, с. 6]. Серед першочергових питань, які потребують негайного вирішення, О. М. Бородіна виділяє проблему неефективного використання вкладених бюджетних коштів, що визначається низькою їх віддачею та неадекватними кінцевими результатами діяльності сільськогосподарських підприємств [4, с.113].

Європейська практика наголошує, що державна підтримка повинна слугувати «не стільки для розвитку бізнесу, скільки для підтримання соціальної складової і заради продовольчої безпеки у широкому сенсі цього слова» [6].

Як свідчить вітчизняний досвід, державне фінансування з більшості задекларованих

програм залишається на проектному рівні. У 2016 р. було здійснено заміну спеціального режиму справляння ПДВ із сільськогосподарських підприємств на автоматичну систему дотацій. Згідно цієї системи за даними Реєстру отримувачів бюджетної дотації в автоматичному режимі здійснюється розподіл такої дотації між отримувачами згідно ключового критерію: пропорційно сумі вартості реалізованої сільськогосподарським товаровиробником сільськогосподарської продукції. Внаслідок такого підходу переважну більшість бюджетних коштів отримують декілька агрохолдингів ("Миронівський хлібопродукт" та "Укрленд-фармінг"), а не дрібні та середні фермери, як того вимагає стратегія розвитку аграрного сектору економіки. Науковці підтверджують, що діюча система використання коштів державного бюджету звужує доступ більшості малих сільськогосподарських товаровиробників та не забезпечує їх ефективного використання [7, 9, 10].

У 2017 р. на підтримку розвитку аграрних підприємств було заплановано фінансування наступних напрямів: здешевлення кредитів – 300 млн грн (6% загальних видатків на розвиток сільського господарства); підтримка тваринництва – 170 млн грн (3%); діяльність Аграрного фонду – 159 млн грн (3%); підтримка закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними – 75 млн грн (1%); підтримка заходів в агропромисловому комплексі (підтримка обслуговуючих кооперативів, створення резервного запасу насіння, здешевлення страхових премій) – 60 млн грн (1%) [11].

Специфіка державної фінансової підтримки розвитку сільського господарства у 2017 році полягала у концентрації бюджетних ресурсів у рамках однієї бюджетної програми – «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» (код 2801580). За нею перерозподіляється понад 84% загального обсягу бюджетних асигнувань, передбаченого на державне стимулювання розвитку аграрної галузі. Участь представників малого аграрного бізнесу в обох напрямках даної програми підтримки – бюджетні дотації в режимі квазіаккумуляції ПДВ та часткова компенсація вартості сільгосптехніки й обладнання вітчизняного виробництва – в силу об'єктивних причин є вкрай обмеженою [2].

Окрім того, в 2018 р. у державному бюджеті закладено нову бюджетну програму 2801580 «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників», яка передбачає допомогу невеликим господарствам, які обробляють до 500 га, для вирощування овочів, фруктів і ягід. За цією програмою передбачено фінансування обсягом 4,774 млрд грн (86 % фінансування), у тому числі за рахунок спецфонду – 3,30 млрд грн.

Вцілому, протягом 2013-2017 рр. обсяги видатків з державного бюджету на фінансування витрат Міністерства аграрної політики і продовольства України (МАПіП) залишаються на надзвичайно низькому рівні: від 1,6 млрд у 2016 р. до запланованих 9,4 млрд у 2017 р. (табл. 1). В структурі видатків державного бюджету їх частка становить лише 0,27-1,78 %.

Таблиця 1. Динаміка видатків МАПіП у державному бюджеті за 2013–2017 рр.

Показник	2013 р. (факт)	2014 р. (факт)	2015 р. (факт)	2016 р. (план)	2016 р. (факт)	2017 р. (план)
Всього видатків, млрд грн	7,194	5,501	2,124	2,171	1,612	9,442
Частка у видатках державного бюджету, %	1,78	1,28	0,37	0,32	0,27	1,18
Частка у випуску продукції, %	1,17	0,71	0,10	0,10	0,07	1,00

Джерело: наведено за даними [11].

Зважаючи на незначні обсяги державного фінансування розвитку сільського господарства в цілому по Україні, розподіл цих коштів по регіонах, окрім своєї обмеженості, помітно непропорційний. Зокрема, динаміка державної фінансової підтримки розвитку сільськогос-

подарського підприємництва у Житомирській області відображає суттєве її скорочення у 2016 р. (рис. 1). Найбільший обсяг асигнувань з державного бюджету (112410,0 тис. грн.) на підтримку та розвиток сільського господарства у Житомирській області отримано у 2015 р.

Рис. 1. Динаміка обсягів державної підтримки сільського господарства у Житомирській області

Джерело: побудовано за даними Департаменту агропромислового розвитку Житомирської обласної державної адміністрації.

За словами експертів, державну підтримку потрібно розглядати у трьох аспектах: економічна ефективність, корупційні ризики, вплив на конкуренцію, оскільки якщо така допомога призводить до збільшення корупції або негативно впливає на конкуренцію, то її надання може бути недоцільним [6].

Науково доведено, що державні асигнування покликані забезпечити умови сталого функціонування господарюючих суб'єктів на селі, сприяти вирішенню комплексу існуючих проблем, поступовому нарощенню обсягів сільськогосподарського виробництва. Водночас процес бюджетних асигнувань малого та середнього бізнесу має базуватися на певних принципах, зокрема: обґрунтованість фінансування; відповідність стратегічним цілям і завданням розвитку сільського господарства регіону; моніторинг використання коштів; гнучкість та прозорість; пріоритетність та концентрація фінансової підтримки.

В частині удосконалення державної фінансової підтримки, низка науковців акцентують увагу на необхідності тісного взаємозв'язку державних асигнувань із ефективністю господарювання кожного окремого підприємства та, відповідно, адресний характер такого фінансування [1, 3, 4]. З огляду на це, варто обрати такий підхід за яким кожне підприємство, ефективно розпоряджаючись власним капіталом, повинно стимулюватися державою у вигляді фінансових асигнувань для поліпшення отриманих фінансових результатів. Зокрема, ті сільськогосподарські підприємства, які отримують високі прибутки, можуть фінансуватися у рамках необхідних програм розвитку, наприклад, програм «зеленої скриньки» згідно вимог СОТ.

Водночас, підприємства, що знаходяться у кризовому стані повинні шукати власні шляхи виходу із складної ситуації при інформаційній та консультативній державній підтримці. Запровадження таких методів дасть змогу стимулювати ефективне використання як власних, так і асигнованих державою коштів, а також ліквідувати чи реорганізувати підприємства з неефективним фінансовим управлінням.

Ідентифікація підприємств, що мають право на державну фінансову підтримку, може здійснюватись на основі оцінки їх рейтингу за інтегральним показником, який відображає

здатність кожного з них окуповувати вкладені ресурси і перспективність їх економічного зростання [8]. Для розробки моделі інтегральної оцінки та ідентифікації рейтингу сільськогосподарських підприємств застосовано метод дискримінантного аналізу, головне завдання якого зводиться до побудови оптимальної дискримінантної функції (моделі). Така модель з достатньо високим ступенем імовірності дозволяє здійснювати класифікацію підприємств за їх здатністю до окупності власних та асигнованих державою фінансових ресурсів.

Базовий алгоритм лінійної багатофакторної дискримінантної функції має такий вигляд: $Z = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n$. Враховуючи важливість у даній моделі досягнення максимального ефекту, дискримінантний критерій (λ) виглядає як $\lambda(a) = Q_{Sb}(a)/A_{Sw}(a) \rightarrow \max$, де $Q_{Sb}(a)$ – міжгрупова варіація залежної змінної (інтегрального показника), $A_{Sw}(a)$ – внутрігруповою варіація залежної змінної.

Для визначення інтегрального показника незалежними змінними обрано показники ділової активності та ефективності господарської діяльності, оскільки саме вони об'єктивно відображають стан системи управління підприємством і здатність підприємства до економічного розвитку, що в подальшому може гарантувати ефективне використання державних асигнувань. Серед традиційних показників ділової активності та ефективності господарської діяльності відібрано такі, що найбільш точно відображають стан ефективності використання основних та оборотних активів (оборотність оборотних активів, капіталовіддача, окупність витрат операційної діяльності, прибутковість активів) і здатність підприємства до нарощування обсягів діяльності (темп зміни чистого доходу):

X_1 – темп зміни чистого доходу – відображає динаміку поширення підприємства на ринку за обсягами господарської діяльності;

X_2 – оборотність оборотних активів – показує швидкість обігу інвестованих у підприємство оборотних засобів;

X_3 – капіталовіддача – характеризує обсяг господарювання на кожну гривню фінансових ресурсів, вкладених у формування основних засобів підприємства;

X_4 – окупність витрат операційної діяльності – характеризує ефективність господарської

діяльності і показує розмір прибутку від операційної діяльності на одиницю операційних витрат;

X_5 – прибутковість активів – відображає розмір чистого прибутку на одиницю вкладеного капіталу.

Беручи до уваги те, що всі обрані показники позитивно впливають на зростання показника Z , запропонована дискримінантна функція матиме вигляд: $Z = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + a_4x_4 + a_5x_5$.

Дотримуючись обов'язкових передумов дискримінантного аналізу щодо неповторного відбору підприємств та їх чисельності, яка має перевищувати кількість змінних щонайменше у 2 рази (не менше $2 \times 5 = 10$ підприємств), розраховано обрані показники і побудовано матрицю незалежних змінних. На основі даних

$$W_{ков} = \begin{pmatrix} 0,118011 & 0,049208 & 0,052093 & 0,015937 & 0,011147 \\ 0,049208 & 0,281527 & 0,103763 & 0,04616 & 0,012165 \\ 0,052093 & 0,103763 & 0,52791 & -0,00876 & 0,009908 \\ 0,015937 & 0,04616 & -0,00876 & 0,054399 & 0,006747 \\ 0,011147 & 0,012165 & 0,009908 & 0,006747 & 0,005751 \end{pmatrix}$$

$$W_{ков}^{-1} = \begin{pmatrix} 10,80465 & -0,85756 & -0,56966 & -0,32627 & -17,76279 \\ -0,85756 & 4,71374 & -0,85073 & -3,55415 & -2,67275 \\ -0,56966 & -0,85073 & 2,19526 & 1,58153 & -2,73387 \\ -0,32627 & -3,55415 & 1,58153 & 24,66504 & -23,51142 \\ -17,76279 & -2,67275 & -2,73387 & -23,51142 & 246,24642 \end{pmatrix}$$

Перемноживши отриману інвертовану матрицю ($W_{ков}^{-1}$) на вектор середніх значень змінних, отримуємо вектор дискримінантних коефіцієнтів, елементами якого будуть відповідні ненормовані коефіцієнти. Ці коефіцієнти за

допомогою алгоритму $a_{jном} = \frac{a_j}{s}$ (якщо

$s = \sqrt{a^T W a}$) перетворюються у канонічні або не стандартизовані, що і буде параметрами дискримінантної моделі:

$$a_0 = 228,17; a_1 = 306,55; a_2 = 30,87; a_3 = 27,96; a_4 = 282,57; a_5 = -3100,09.$$

Вільний член a_0 даної моделі визначено за наступним алгоритмом: $a_0 = - \sum_{j=1}^p a_{jном} x_{jc}$ з

урахуванням знайдених параметрів виведена дискримінантна модель інтегральної оцінки відповідності підприємства доцільності

цієї матриці визначено наступний вектор-стовпчик середніх значень незалежних змінних:

$$\bar{X} = \begin{pmatrix} 1,088 \\ 0,970 \\ 0,952 \\ 0,179 \\ 0,069 \end{pmatrix}.$$

Побудуємо коваріаційну матрицю ($W_{ков}$) значень незалежних змінних на головних діагоналях якої знаходяться дисперсії відповідних незалежних змінних, та обернену до неї матрицю ($W_{ков}^{-1}$):

державного асигнування набуває наступного вигляду:

$$Z = 228,17 + 306,55 x_1 + 30,87 x_2 + 27,96 x_3 + 282,57 x_4 - 3100,09 x_5.$$

Слід підкреслити, що модель є адекватною відносно статистичних даних, оскільки $F_{розр} > F_{табл}$ ($F_{розр} = 1,5587E+31$; $F_{табл} = 4,5904$ при довірчій імовірності $p = 0,95$).

Побудована економетрична модель інтегральної оцінки відповідності сільськогосподарських підприємств доцільності державної фінансової підтримки дозволяє застосувати її до будь-яких суб'єктів господарювання, а її дані є підставою для прийняття рішень щодо доцільності вкладання державних коштів у їх розвиток. Так, відобразивши графічно залежність інтегрального показника від прибутковості активів досліджуваної сукупності підприємств (рис. 2), можна зробити висновок про тісний взаємозв'язок цих двох показників.

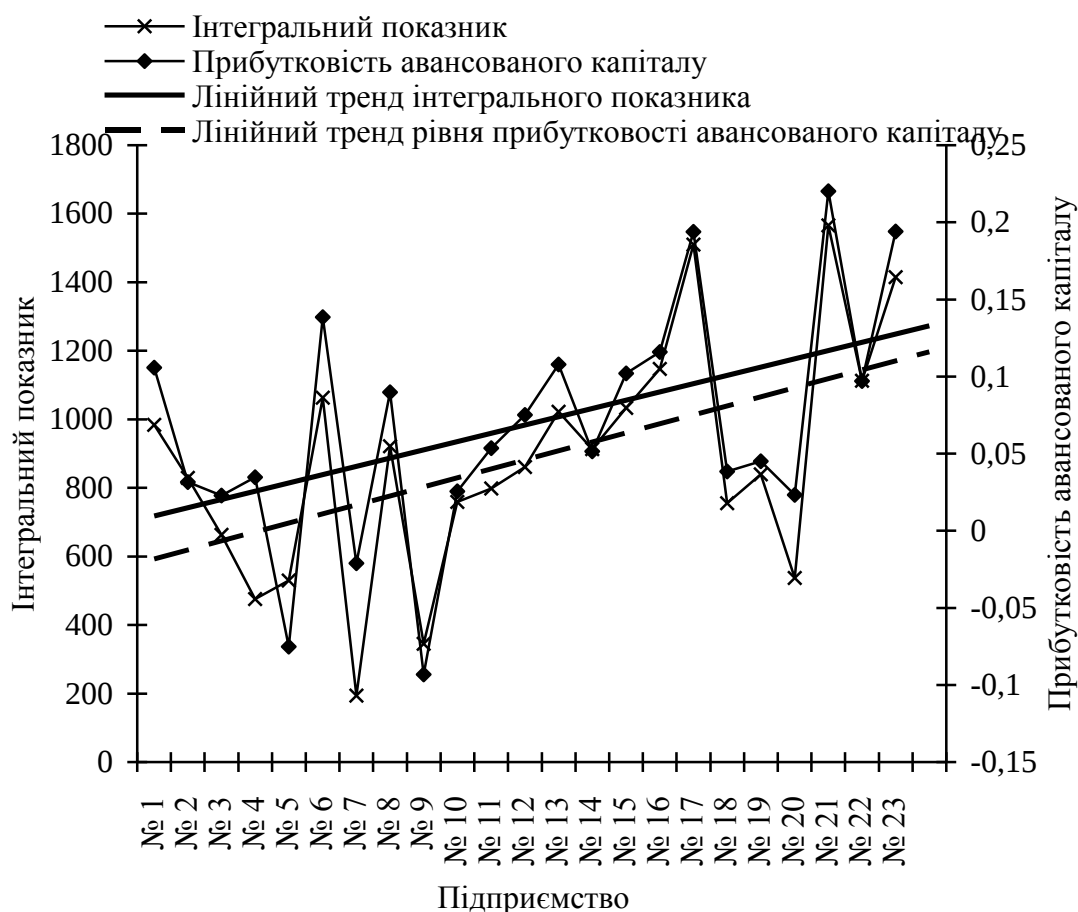

Рис. 2. Інтегральний показник відповідності сільськогосподарських підприємств доцільності державної фінансової підтримки

Не високе значення інтегрального показника, спричинене низькою якістю управління чи збитковістю активів підприємства свідчить про недоцільність державного фінансування таких підприємств. З іншої сторони, підприємства з високим рівнем рентабельності капіталу і, відповідно, високим інтегральним показником, також не повинні використовувати державних асигнувань, оскільки можуть розвиватися за рахунок власних коштів. Усі решта підприємств із задовільним рівнем управління, але не високоприбуткові мають право на державну фінансову підтримку, враховуючи, що чим менші власні прибутки підприємства та його інтегральний показник, тим більший розмір зовнішніх ресурсів йому потрібно залучити для ефективного виробництва.

Водночас, важливо обґрунтовано встановити межі недоречності державного фінансування як збиткових підприємств через їх неперспективність, так і високоприбуткових, які

власним капіталом здатні покривати потреби розширеного відтворення. Дослідивши сукупність сільськогосподарських підприємств із різним фінансовим станом: незадовільним, нестабільним і стійким та врахувавши можливість поєднання у моделі в межах одного підприємства критичних значень усіх показників зроблено висновок про наступне шкалування інтегрального показника:

$Z \leq 200$ – підприємство вважається неперспективним і державне фінансування у його розвиток не має сенсу;

$200 < Z < 1200$ підприємству необхідна державна фінансова підтримка;

$Z \geq 1200$ – підприємство вважається самодостатнім і державна фінансова підтримка може обмежуватись інноваційними інвестиціями та консультативною підтримкою.

У разі неможливості чіткого встановлення категорії підприємства необхідно здійснювати аналіз інтегрального показника у динаміці за

декілька останніх років: якщо становище підприємства покращується – є підстави віднесення його до вищої категорії.

Побудована модель може стати основою для удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарських підприємств, оскільки враховує ефективність господарювання кожного окремого підприємства і, відповідно, носиме адресний характер.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Обґрунтований адресний підхід у здійсненні фінансової державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників здатен забезпечити ефективне використання бюджетних коштів і сприяти успішному розвитку сільського господарства.

References

1. Abramova, I. V. (2015). Teoretyko-metodolohichni aspekty derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva [Theoretical and methodological aspects of state support of agriculture]. *Visnyk ZhNAEU*, 2, 103–113 [in Ukrainian].
2. Vitchyzniani maliy ahrobiznes ne zmozhe skorystatsia perevahamy derzhavnoi finansovoi pidtrymky [Domestic small agribusiness will not be able to take advantage of state financial support]. (2018, May 30). Retrieved from <https://agroreview.com/news/> [in Ukrainian].
3. Demianenko, M. Ya. & Ivanyna, F. V. (2009). Derzhavna pidtrymka yak faktor zabezpechennia konkurentospromozhnoho aharnoho vyrobnytstva [State support as a factor in ensuring competitive agrarian production]. *Ekonomika APK*, 9, 3–9 [in Ukrainian].
4. Borodina, O. M. (Ed.). (2008). Derzhavna pidtrymka ahrosfery: evoliutsiia, problemy [State support of the agrosphere: evolution, problems]. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. (2015). Iedyna kompleksna stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii na 2015–2020 rr. [The Integrated Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas for 2015–2020]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/system/files> [in Ukrainian].
6. Ihry v dotatsii: yak aharii vzialy 4 miliardy [Subsidies: how the farmers took 4 billion]. (2018 June 02). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633634/> [in Ukrainian].
7. Lupenko, Yu. O. & Tulush, L. D. (2014). Stratehichni napriamy podatkovoho rehuliuвання rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of tax regulation of agrarian sector development of Ukraine's economy for the period up to 2020]. Kyiv: NNTs IAE [in Ukrainian].
8. Nedil'ska, L. V. (2010). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpriemstv [Organizational and economic mechanism of management of financial resources of agricultural enterprises] (Dysertatsiia kandydata ekonomichnykh nauk). Zhytomyr: Zhytomyrskyi natsionalnyi ahroekolohichni universytet [in Ukrainian].
9. Popova, O. L. (2013). Novi priorytety Spilnoi aharnoi polityky YeS na 2014–2020 roky: stratehichni oriientyry dlia rozvytku ahrosfery Ukrainy [New priorities of the EU Common Agricultural Policy for 2014–2020: strategic benchmarks for the development of the agrosphere of Ukraine]. *Ekonomika APK*, 12, 89–96 [in Ukrainian].
10. Ptashnyk, S. A. (2017). Orhanizatsiino-ekonomichni kryterii derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskykh pidpriemstv [Organizational and economic criteria for state support of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 2, 74–78 [in Ukrainian].
11. Radchenko, O. D. (2017). Mekhanizm ta instrumenty pidtrymky silskoho hospodarstva zghidno z biudzhетom na 2017 rik [Mechanism and tools for supporting agriculture according to the budget for 2017]. Retrieved from <http://agro-business.com.ua/agro/pytannia-bukhhalterii/item/> [in Ukrainian].

SYSTEM COLLAPSE OF STATE FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

L. Nedil'skaya

e-mail: Lorka_nedelskaya@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University,
Saryi Blvd 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The irrationality and low efficiency of the existing system of state support of agricultural producers in Ukraine are substantiated. The volume of budget financing of the agricultural sector in Ukraine for 2013–2017 has been analyzed and their level of activity is extremely low compared to the

state budget and GDP. Changes in the budget financing programs of agricultural producers during the period 2016-2017 are noted. Taking into account the experience of recent years, it was emphasized that it is important for Ukraine to consider state support of agriculture in three aspects: economic efficiency, corruption risks and impact on competition.

A selective targeted approach to allocating budgetary allocations to agricultural enterprises based on an integrated assessment of the use of financial resources is proposed and substantiated, according to which each enterprise, effectively managing its own capital, should be stimulated by the state in the form of financial allocations in order to improve the financial results obtained. The identification of enterprises eligible for state financial support may be based on an assessment of their ranking by an integral indicator, which reflects the ability of each of them to occupy the investment and the prospects of their economic growth.

The necessity of establishing the limits of inappropriateness of state financing both for unprofitable enterprises due to their lack of prospects and for highly profitable, which with the equity capital can cover the needs of expanded reproduction, is substantiated. The constructed model can become the basis for improving the system of state support for agricultural enterprises, since it takes into account the efficiency of management of each individual enterprise and, accordingly, will be targeted.

Keywords: agricultural enterprises, state financial support, subsidies, budget allocations, integral indicator.

СИСТЕМНЫЙ КОЛЛАПС ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Л. В. Недельская

e-mail: Lorka_nedelskaya@ukr.net

Житомирский национальный

агроэкологический университет,

Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина

Обоснованы нерациональность и неэффективность действующей системы государственной поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей в Украине. Проанализированы объемы бюджетного финансирования сельскохозяйственной отрасли

в Украине в 2013–2017 гг. и выявлен чрезвычайно низкий их уровень по сравнению с государственным бюджетом и ВВП отрасли. Отмечены изменения в программах бюджетного финансирования сельскохозяйственных товаропроизводителей в течение 2016–2017 гг. Учитывая опыт последних лет, отмечено, что для Украины актуально рассматривать государственную поддержку сельского хозяйства в трех аспектах: экономическая эффективность, коррупционные риски и влияние на конкуренцию.

Предложен и обоснован выборочный адресный подход к распределению бюджетных ассигнований сельскохозяйственным предприятиям на основе интегральной оценки результативности использования финансовых ресурсов, согласно которому каждое предприятие, эффективно распоряжаясь собственным капиталом, должно стимулироваться государством в виде финансовых ассигнований для улучшения полученных финансовых результатов. Идентификация предприятий, имеющих право на государственную финансовую поддержку, может осуществляться на основе оценки их рейтинга по интегральному показателю, который отражает способность каждого из них окупать вложенные ресурсы и перспективность их экономического роста.

Обоснована необходимость установления границы неуместности государственного финансирования как для убыточных предприятий из-за их неперспективности, так и для высокодоходных, которые собственным капиталом способны покрывать потребности расширенного воспроизводства. Построенная модель может стать основой для совершенствования системы государственной поддержки сельскохозяйственных предприятий, поскольку учитывает эффективность хозяйствования каждого отдельного предприятия и, соответственно, будет носить адресный характер.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, государственная финансовая поддержка, дотации, бюджетные ассигнования, интегральный показатель.

УДК 334.72.008.8(477.42)

МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ПРИНЦИПАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

О. В. Захаріна*, С. В. Ярош**, С. В. Тищенко*

e-mail: ovzakharina@ukr.net, lana.v.yarosh@gmail.com, kadiss@ukr.net

*Житомирський національний агроекологічний університет

Старий бульвар, 7, м. Житомир, 10008, Україна

**ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ»

вул. Промислова, 1/154, м. Житомир, 10025, Україна

Реалізація політики залучення інвестицій в державну і комунальну інфраструктуру потребує вивчення механізму впровадження інвестиційних проектів на взаємовигідних умовах для бізнесу, держави та громади. Висвітлено теорію і практику застосування інституту державно-приватного партнерства (далі ДПП) при здійсненні інвестиційних проектів, спрямованих на інноваційний розвиток і забезпечення економічної безпеки держави. Визначено, що проекти ДПП реалізуються на основі проектного фінансування, механізм якого в світовій практиці дозволяє залучати для здійснення інвестиційних проектів кошти бізнесу, різних фінансово-кредитних структур на основі довгострокового фінансування, гарантій, відповідальності, перерозподілу ризиків тощо. Встановлено, що на умовах ДПП держава отримує функціонуючий об'єкт, роблячи економію на державному бюджетному фінансуванні його будівництва або реконструкції, а підприємці, в свою чергу, – заробляють кошти на подальшій його експлуатації. Визначення синергетичного ефекту від реалізації проекту в рамках ДПП дозволить оптимізувати зусилля держави з досягнення мети зростання добробуту населення.

Розкрито сутність державно-приватного партнерства та ідентифікована його роль в сучасній економіці. Соціально-економічна оцінка проекту модернізації теплопостачання в м. Малині Житомирської області в рамках ДПП здійснювалась виходячи з цілей державно-приватного партнерства, відповідності пріоритетам розвитку держави та міста, а також економічних, соціальних, правових та екологічних аспектів проекту ДПП. За ключовими показниками аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства доведена доцільність впровадження даного проекту.

Ключові слова: енергетична безпека держави, енергозберігаючі технології, державно-приватне партнерство, принципи здійснення державно-приватного партнерства, система управління ДПП, інвестиційний проект, дисконтування, ефективність, екологічна оцінка, синергетичний ефект.

Постановка проблеми

Державно-приватне партнерство є ефективним засобом реалізації інноваційної та інвестиційної політики, зміцнення економіки, розширення інфраструктури, реалізації соціальних проектів. Механізм державно-приватного партнерства, як однієї з форм взаємодії держави та приватного сектору економіки, широко використовується в країнах з розвинутою ринковою економікою. Так, співпраця між державним і приватним секторами економіки відкриває нові можливості отримати бажаний рівень ефективності під час реалізації важливих для всієї держави інвестиційних проектів. Пріоритетними напрямками реалізації проектів державно-приватного партнерства є: розвиток виробничої та транспортної інфраструктури, модернізація житлово-комунального господарства, розвиток інноваційної інфраструктури, стимулювання наукомістких виробництв, підтримка вищої освіти і системи перепідготовки кадрів, модернізація охорони здоров'я, забезпечення

консалтингової підтримки діяльності малого і середнього бізнесу та ін. Державно-приватне партнерство активно використовується і для підвищення ефективності системи державного управління в цілому. У зв'язку з цим велика увага приділяється наявності необхідних професійних компетенцій державних і муніципальних службовців в області проектного управління, формуванню і розвитку регіональних команд, здатних управляти проектами на основі сучасних стандартів і технологій, а також організаційній структурі проектної діяльності, її ефективній взаємодії з існуючою системою управління тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питанням механізму державно-приватного партнерства як дієвому інструменту забезпечення інвестиційної привабливості регіонів, взаємодії держави і бізнесу присвячені праці вітчизняних науковців, зокрема Варнавського В., Вілісова М., Грищенка С., Залознової Ю., Запатріної І., Павлюк К.,

Поповича Д., Тараш Л., Шилепницького П. та ін. дослідників. Науковці у своїх працях окреслюють проблеми сутності та механізму публічно-приватного партнерства. Разом з тим інституційні механізми державно-приватного партнерства у сфері взаємодії влади та бізнесу розроблені ще недостатньо. Вони потребують аналізу та пошуку шляхів оптимізації взаємодії між органами публічної влади та бізнесом, особливо на регіональному рівні.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є аналіз сучасного стану розвитку державно-приватного партнерства та соціально-економічна оцінка проекту модернізації теплопостачання в м. Малині Житомирської області в рамках державно-приватного партнерства. Методологічно, аналіз здійснюватиметься виходячи з цілей державно-приватного партнерства, відповідності пріоритетам розвитку держави та міста, економічних, соціальних, правових та екологічних аспектів проекту державно-приватного партнерства з метою визначення доцільності його впровадження за ключовими показниками аналізу ефективності здійснення державно-приватного партнерства.

Результати досліджень

В 2010 р. в Україні був прийнятий Закон «Про державно-приватне партнерство», який офіційно передбачає залучення державою приватного сектору до вирішення економічних, соціальних та екологічних завдань країни. Такий крок безумовно важливий з точки зору реалізації політики модернізації економіки та вирішення важливих проблем соціально-економічного розвитку територій. Законом визначено, що державно-приватне партнерство (далі ДПП) – співробітництво між державою, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору [1].

Заважимо, що проект в рамках ДПП має юридичну силу між організацією публічного та приватного секторів, що вимагає нових інвестицій від приватного партнера (кошти, технології, досвід, час, репутацію тощо) та передає ключові ризики приватному партнеру

(проектуювання, будівництво, функціонування), в якій оплата здійснюється в обмін на виконання робіт, з метою надання послуг, що надавалися державним сектором. Також ДПП, як форма співробітництва, передбачає наступне [6]:

- 1) довгостроковість відносин;
- 2) інвестування в об'єкти комунальної власності;
- 3) розподіл ризиків між державним та приватним партнерами;
- 4) досягнення кращих економічних і технічних показників;
- 5) конкурсний вибір приватного партнера;
- 6) умови співробітництва оформлюються договором або системою договорів.

Отже, ДПП дозволяє державі, залишаючись власником та контролером процесу, за допомогою приватного партнера впроваджувати передові технології, оновлювати та розбудовувати інфраструктуру регіону, досягаючи не тільки розрахованих техніко-економічних показників, але й інших системних показників, що покращують добробут країни. Закон України «Про державно-приватне партнерство» (ст. 4) містить широкий перелік сфер застосування державно-приватного партнерства, зокрема і виробництво, транспортування та постачання тепла та електроенергії [1]. Це, в свою чергу, зорієнтувало керівні органи м. Малина Житомирської області прийняти управлінське рішення модернізувати систему теплопостачання в місті в рамках ДПП. Очевидно, що зниження споживання природного газу об'єктами бюджетної сфери за рахунок переведення котлів на спалювання місцевих видів палива має на меті підвищити енергетичну безпеку держави і ліквідувати залежність від імпорту газу.

Адже, саме Житомирщина має унікальні можливості для впровадження енергозберігаючих технологій. Так, ліси займають 1 млн. 100 тис. га – третину території області, а запаси торфу становлять понад 100 млн. Житомирська область займає перше місце в Україні по об'ємам відходів деревини 563 тис. м³ в рік, має 340 тис. га посівів зернобобових культур. З одного гектара можна отримати від 2-х до 3-х тонн соломи. Енергетичний потенціал відходів біомаси (соломи) по Житомирській області складає 1,02 млн. тонн в рік, з яких можна отримати 4,1 млн. Гкал теплоти, що еквівалентно 510 млн. 881 тис. м³ природного газу, вартістю для бюджетних організацій 2,4 млрд. грн.

Таким чином, метою проекту модернізації системи теплопостачання в м. Малині в рамках ДПП (далі проект) було:

- покращення показників енергоефективності та зменшення споживання енергоресурсів бюджетних будівель;
- вирішення проблеми бюджетного фінансування;
- технічна модернізація системи теплопостачання і, як наслідок, зниження вартості комунальних послуг;

– зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища.

За підсумками першого етапу визначення відповідності проекту ознакам ДПП (табл. 1) були ідентифіковані потреби у ДПП, можливості його здійснення, необхідні ресурси та очікувані результати.

Таблиця 1. Відповідність проекту принципам здійснення державно-приватного партнерства

№ з/п	Ознаки ДПП	Відповідність	
1	Забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнерства.	+	Передбачається, що технічна модернізація забезпечить впровадження нових ефективних технологій та досягнення економічного ефекту.
2	Довготривалість відносин (від 5 до 50 років).	+	Передбачається довгострокове співробітництво, протягом якого приватний партнер здійснює повернення інвестицій.
3	Передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства.	+	Сторони розподіляють ризики між собою в рамках співробітництва.
4	Внесення приватним партнером інвестицій в об'єкти партнерства із джерел, не заборонених законодавством.	+	Приватний партнер здійснює модернізацію та переоснащення власними коштами.

Джерело: адаптовано дані ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Так, впровадження енергозберігаючих заходів на умовах ДПП шляхом модернізації котельні, яка опалює громадські об'єкти, а саме: загальноосвітні школи № 1 і № 2, а також дитячо-юнацьку спортивну школу було проведено в наступні етапи (табл. 2). Заважимо, що приватний партнер за власні кошти встановив опалювальне обладнання, а саме – твердопаливний піролізний водогрійний котел з автоматичною подачею палива, насосну групу,

хімводопідготовку, власними силами отримав всі дозвільні документи для введення в експлуатацію даного обладнання, забезпечує і організовує паливо для отримання тепла, а також продає тепло бюджетним установам. В свою чергу, власником об'єкту ДПП залишається державний партнер. Але зрештою, по закінченню договору ДПП, приватний партнер має передати міській громаді опалювальне обладнання.

Таблиця 2. Етапи впровадження енергозберігаючих заходів

№ з/п	Етапи	Строки
1	Замовлення та виготовлення обладнання.	вісім тижнів
2	Розробка проекту модернізації системи теплопостачання, шляхом заміни газового водогрійного котла на твердопаливний водогрійний котел.	12 тижнів
	Згідно робочого проекту проведення монтажних-будівельних робіт з встановлення обладнання.	
	Провести пусконаладжувальні роботи і отримати всі дозвільні документи на початок експлуатації даного обладнання	
3	Операційна діяльність, щодо постачання тепла споживачу.	до закінчення ДПП

Джерело: дані ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Відповідно для досягнення мети проекту була сформована цілісна система управління ДПП (рис. 1), яка являє собою цілеспрямовану координацію управління об'єктами і суб'єктами ДПП та їх відносинами в процесі досягнення мети.

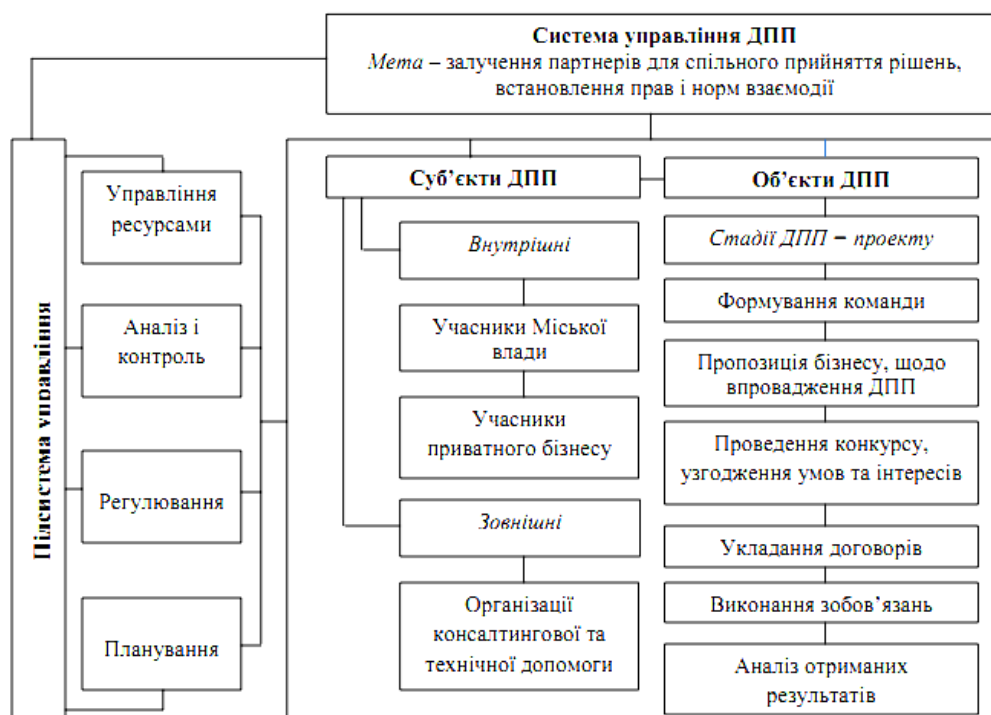

Рис. 1. Система управління ДПП

Джерело: адаптовано дані ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Так, суб'єктами ДПП є учасники міської влади та учасники приватного бізнесу, які можуть звертатися за допомогою до консалтингових організацій. Об'єктами управління ДПП виступають стадії проекту, які необхідні для досягнення поставлених цілей. Зазначимо, що основними загальними функціями управління є планування, регулювання, аналіз і контроль, управління ресурсами, що являють собою систему управління. Законодавчою базою проекту є: Конституція України, Господарський кодекс, Цивільний кодекс, Закон України «Про

державно-приватне партнерство» [1], Закон України «Про місцеве самоврядування» [4], Закон України «Про оренду державного та комунального майна» [3], Закон України «Про теплопостачання» [2], Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства» від 11.04.2011 р. № 384 [5].

Вихідні дані, що закладені в техніко-економічне обґрунтування проекту наведені в табл. 3-4.

Таблиця 3. Техніко-економічне обґрунтування проекту

№ з/п	Показники	Одиниці виміру	Вихідні дані
1	2	3	4
1.1.	Опалювальний період (2012 р. – 2013 р.)	днів	186
1.2.	Розрахункова теплова потужність	МВт	3,7
1.3.	Підключена теплова потужність	МВт	0,477
1.4.	Річне споживання електроенергії	кВт	81,145
1.5.	Річний виробіток тепла	Гкал	2.000
1.6.	Втрати тепла в тепломережах	%	3,26

Закінчення таблиці 3

1	2	3	4
1.7.	Витрати тепла на власні потреби	%	2,20
1.8.	Річне реалізоване тепло	Гкал	1,673,62
1.9.	Вода на роботу котельні	м ³	130
1.10.	Вартість тепла 1 Гкал без ПДВ	грн.	670,93
1.11.	Вартість тепла 1 Гкал з ПДВ	грн.	805,12
1.12.	Вартість електроенергії 1 кВт з ПДВ	грн.	1,18
<i>Технічна характеристика проектного обладнання</i>			
2.1.	Котел піролізний	шт.	1
2.2.	Потужність теплова	МВт	1,2
2.3.	КПД котла	од.	0,85
2.4.	Навантаження котла	год/рік	4,320
2.5.	Максимальна продуктивність котла	Гкал/год	1,0
<i>Характеристика палива</i>			
3.1.	Вища теплота згорання:		
	Пелета деревна	ккал/кг	4,500
	Пелета солом'яна	ккал/кг	4,000
	Деревна тріска	ккал/кг	2,000
3.2.	Насипна маса:		
	Пелета деревна	кг/м ³	550
	Пелета солом'яна	кг/м ³	550
	Деревна тріска	кг/м ³	350

Джерело: за даними ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Очевидно, що внаслідок впровадження проекту покращуються умови теплопостачання. По-перше, підвищується доступність, якість та надійність теплопостачання, за рахунок нових можливостей розпочати або закінчити

опалювальний сезон згідно погодних умов. А по-друге, підвищується комфорт в приміщенні, за рахунок підвищення температури теплоносія (води) на подачі з 0 °С на 90 °С.

Таблиця 4. Споживання газу та тепла

№ з/п	Об'єкт	Річна витрата теплоти	Природний газ		
			Витрати палива	Тариф (ціна) (2012-2013 рр.)	Річна оплата за паливо
		Гкал	м ³ /рік	1000 м ³	грн.
1	м. Малин	2 000	244 000,00	4 715,26	1 150 523,44

Джерело: за даними ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Сучасне обладнання дозволить покращити і екологічну ситуацію, внаслідок зниження шкідливих викидів в навколишнє середовище. Використання місцевих видів палива, деревної тріски, пелет, економічно підтримає місцевих виробників деревної пелети та гранули. Вважаємо, що рівень впливу здійснення ДПП на суміжні галузі є мінімальним, передусім через його малий масштаб, який не матиме значущого

впливу на постачальників природного газу та пелетів. Щоправда, єдиним можливим негативним впливом може стати переведення значної кількості котелень Житомирської області на пелети, що у майбутньому може створити попит на них і спричинити, по-перше, підвищення їх ціни та можливі перебої з постачанням, а по-друге, можливе перепрофілювання певних підприємств з високо

доданою вартістю (наприклад, виробництво меблів) на виготовлення пелетів. Крім того, у випадку, якщо джерелом пелетів стануть відходи сільського господарства, то при збільшенні попиту, можливе перепрофілювання певних сільськогосподарських підприємств з вирощення сільськогосподарської продукції на виробництво сировини для пелетів. Втім, ймовірність такого

ефекту є низькою і її реалізація вимагає більшої кількості котелень, що працюють на пелетах. Для цілей цього проекту ДПП кількість відходів як деревини, так і соломи цілком достатня і не спричинить негативного ефекту. Розрахунок необхідної кількості біопалива для отримання еквівалентної кількості теплоти наведено в табл. 5.

Таблиця 5. Споживання деревної тріски, паливних пелет

Показники	
Об'єкт	м. Малин, вул. Кримського
Річна витрата палива, Гкал	2 000
<i>Деревна тріска</i>	
Кількість біопалива для спалювання, м ³ /рік	2 667
Тариф (ціна), грн/1 м ³	220,00
Вартість біомаси, грн/рік	586 666,67
<i>Деревні пелети</i>	
Кількість біопалива для спалювання, м ³ /рік	662
Тариф (ціна), грн/1 м ³	1 000
Вартість біомаси, грн/рік	661 667,40
<i>Пелети з соломи</i>	
Кількість біопалива для спалювання, м ³ /рік	444
Тариф (ціна), грн/1 м ³	800
Вартість біомаси, грн/рік	354 942,08

Джерело: за даними ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Різниця вартості біопалива по відношення до вартості природного газу до вартості природного газу, який необхідно спалити, щоб виділилося 2.000 Гкал теплоти, представлено в табл. 6.

Таблиця 6. Різниця вартості біопалива по відношенню до вартості природного газу

№ з/п	Об'єкт	Деревна щіпка, грн/рік	Деревні пелети, грн/рік	Пелети із соломи, грн/рік
1	м. Малин вул. Кримського	563 856,77	488 856,04	795 581,36

Джерело: за даними ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Розрахунок економічної чистої приведеної вартості (ENPV) дозволяє оцінити ефективність інвестиційного проекту протягом усього економічного строку життя інвестицій (табл. 7). Показник визначається як різниця між сукупними доходами (сукупний грошовий приток) і сукупними витратами (сукупний

грошовий відтік), взятими за весь період економічного життя інвестицій і дисконтованими в кожному році на фактор часу. Ефективнішим вважається проект, який забезпечує максимум ЧПВ, оскільки при цьому досягається найвища доходність власників інвестицій у довгостроковий період.

Таблиця 7. Дисконтована вартість економічних витрат та вигод проекту

Грошові потоки	Рік експлуатації									
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
<i>Економічні витрати</i>										
Утилізація відходів, грн	49 068	53 975	59 372	65 310	71 840	79 025	86 927	95 620	105 182	115 700

Закінчення таблиці 7

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Економічні вигоди										
Скорочення викидів парникових газів, грн	4 945	5 439	5 983	6 581	7 239	7 963	8 759	9 635	10 599	11 659
Запобігання хворобам, грн	76 073	83 680	92 048	101 253	111 378	122 516	134 768	148 245	163 069	179 376
Різниця між перевагами та недоліками, грн	31 950	35 144	38 659	42 525	46 777	51 455	56 600	62 261	68 487	75 335
Умовна ставка дисконтування, %	10									
ENPV, грн	509 193									

Джерело: за даними ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Економічна чиста приведена вартість (ENPV) розраховується за формулою обчислення NPV, але з використанням потоків економічних витрат і вигід на рівні економіки (суспільства) країни, регіону, населеного пункту залежно від масштабу ДПП.

$$NPV = \sum_{k=1}^n \frac{NCF_k}{(1+rk)^k} - \sum_{j=1}^m \frac{I_j}{(1+rj)^j}$$

де: ENPV – економічна чиста приведена вартість;

n – прогнозний період;

k – рік у прогнозованому періоді;

NCF_k – чистий операційний потік коштів (доходи) у рік k;

r_k – річна ставка дисконту в рік k;

m – кількість років, протягом яких планується інвестування в проект;

j – рік, у якому здійснюється інвестування;

I_j – інвестиції (витрати) у рік j;

r_j – річна ставка дисконту в рік j [6].

Водночас, дисконтування – це визначення вартості грошових потоків, які відносяться до майбутніх періодів (майбутніх доходів на теперішній момент часу). Для правильної оцінки майбутніх доходів потрібно знати прогнозні значення виручки, витрат, інвестицій, структуру капіталу, залишкову вартість майна, а також

ставку дисконтування. З економічної точки зору, ставка дисконтування – це норма прибутковості на вкладений капітал, що вимагається інвестором. Таким чином, за допомогою ставки дисконтування можна визначити суму, яку доведеться заплатити інвесторові сьогодні за право отримати передбачуваний дохід у майбутньому. Тому саме від значення ставки дисконтування залежить прийняття ключових рішень, у тому числі при виборі інвестиційного проекту.

Отже, таблиця 7 ілюструє, що значних негативних зовнішніх соціально-економічних наслідків не передбачається. В свою чергу, проведемо короткий огляд вторинних (тих, що перегинаються) витрат та вигід, які мають вплив поза межами здійснення ДПП (зовнішній ефект), тобто вплив здійснення ДПП на макроекономіку. Так, до економічних витрат пов'язаних із реалізацією ДПП можна віднести наступне:

1. Утилізація золи від спалення пелетів і збільшення, таким чином кількості твердих побутових відходів. Якщо приватний партнер не знайде можливості реалізовувати золу у якості добрива, то вартість цієї статті втрат для проекту становитиме:

$$(0,210+5,242) \times 9 \text{ грн./м}^3 = 49 \text{ 068 грн/рік}$$

2. Зменшення викидів парникових газів у навколишнє середовище на 11429 тон CO_{2e} за період 2013-2038 рр. або 449,5 тон CO_{2e} на рік¹. При оціненій вартості мінімальної шкоди від 1 тони викидів у 11 гривень за тону, вигоди складуть 4944,5 грн. на рік.

3. Стабільна температура у приміщеннях трьох шкіл, що впливатиме на меншу захворюваність 1509 учнів та 144 вчителів. Проте, достовірно порахувати економічний ефект складно, через відсутність статистики по захворюваності на ГРВІ та різної етимології сезонних захворювань. Втім, враховуючи, що лікарняний при ГРВІ видається на 5 днів, а вартість лікування складає за оцінками біля 300 грн., і припустивши, що кількість захворювань через низьку температуру складає 10 % щорічно, то вартість становитиме:

– на лікування: $(1509 + 144) \times 10 \% \times 300 \text{ грн.} = 49\,590 \text{ грн.}$

– на лікарняні: $144 \times 10 \% \times (2500 \text{ грн заробітна плата вчителя} / 30 \text{ робочі дні} \times 5 \text{ днів лікарняних} \times 80 \% \text{ (середній відсоток на лікарняний)}) + 1509 \text{ учнів} \times 10 \% / 3 \text{ лікарняні для батьків молодших класів} \times 5 \times 3233 \text{ грн} / 30 \text{ робочі дні} \times 5 \text{ днів лікарняних} \times 80 \% \text{ (середній відсоток на лікарняний)}) = 26486 \text{ грн/рік.}$

Таким чином, перевага від запобігання захворювання через низьку температуру може скласти 76073 грн. на рік.

3. Скорочення споживання імпортного пального на 244.1 тис. м³/рік спричинить зменшення енергозалежності України, а також вплине на більшу надійність із постачанням енергоносія через вищий вплив місцевої влади на місцевих виробників. Оцінити у грошовому еквіваленті ефект досить складно.

Заважимо, що важлива роль при підготовці проекту надавалась його екологічній оцінці (табл. 8) шляхом порівняння кількості та видів забруднюючих речовин, що виділяються при роботі котельні на пелетах та природному газі при однаковому тепловому навантаженні на котли, а також кількісні характеристики (г/сек, т/рік) забруднюючих речовин, що утворюються та викидаються в атмосферу. Так, заміна морально та фізично зношених водогрійних опалювальних котлів КСВа-2,0, які працюють на

природному газі, на сучасний водогрійний опалювальний піролізний котел, що працює на деревних відходах, принесе не тільки економічний ефект за рахунок використання більш дешевого місцевого альтернативного палива замість газу, але надасть також ефект з точки зору охорони навколишнього природного середовища, оскільки кратність перевищення показника гранично допустимого забруднення, розрахованого згідно ДСП 201-97, складає при роботі котла на пелетах 0,07, а при роботі котлів КСВа-2,0 на природному газі – 0,11.

Таблиця 8. Екологічна оцінка проекту

Назва речовини	На деревних відходах		КСВа-2,0 на природному газу	
	г/сек.	т/рік	г/сек.	т/рік
Азоту діоксид	0,0385	0,599	0,2012	0,807
Вуглецю оксид	0,0275	0,428	0,0342	0,137
Зола	0,0135	0,210	-	-
Важкі метали (ртуть металева)	-	-	2,0E-7	8,0E-7
<i>Парникові гази</i>				
Метан	-	-	0,0020	0,008
Двоокис вуглецю	30,5157	474,580	118,3152	474,557
Закис азоту	×	×	0,0002	0,0008
<i>Всього:</i>	30,5952	475,817	118,553	475,510
<i>в т. ч парникові гази</i>	30,5157	474,580	118,3152	474,557

Джерело: за даними ТОВ «СТРОВ ЕНЕРДЖИ».

Розрахунки проводилися з врахуванням роботи котла на максимальну потужність. При цьому ліквідуються викиди ртуті металевої. Щодо викидів парникових газів, то, оскільки сировиною є відновне джерело – пелети з деревини, в цілому заміна котла призведе і до зменшення викидів парникових газів. Водогрійний піролізний котел, по-перше, відповідає всім технологічним, санітарним та екологічним вимогам, а по-друге, використовується найкраща на сьогоднішній день технологія спалювання твердого палива (пелет з відходів деревини) – спалювання в два ступеня і подачею вторинного повітря, тобто з використанням принципу піролізу деревинного палива. Зола, яка викидається в повітря з димовими газами та виділяється із котла при роботі на пелетах, можна використовувати на підживлення зелених насаджень на території підприємства та реалізовувати населенню як екологічно чисте добриво.

¹ Згідно з розрахунками ТОВ «Фонд м цільових екологічних (зелених) інвестицій».

Підсумовуючи вище зазначене, відмітимо, що метою ДПП є поєднання зусиль державного і приватного секторів для обопільної вигоди. З боку діяльності державної організації, вигода може бути незначною або навіть нульовою, оскільки державний сектор залучає бізнес та громадськість до вирішення соціально-економічних, технічних та екологічних завдань, які мають загальносуспільне значення [6]. За допомогою механізму ДПП можуть бути

вирішені і довгострокові задачі – від створення і розвитку інфраструктури до розробки та адаптації нових технологій. Наведений приклад ДПП у м. Малині доводить синергетичний ефект (табл. 9) від його реалізації, що поєднує економічний, соціальний та екологічний ефекти, які у сукупності сприятимуть сталому розвитку території, підвищенню ефективності діяльності держави на локальному рівні, розвитку бізнесу та покращенню умов життя громади.

Таблиця 9. Синергетичний ефект від реалізації проекту в рамках ДПП

Економічний ефект	Соціальний ефект	Екологічний ефект
Економія коштів місцевого бюджету.	Покращення якості життя населення.	Розвиток альтернативної енергетики.
Залучення інвестицій.	Краща ціна, за рахунок зменшення собівартості проекту, яка задовольняє широке коло споживачів.	Енергозбереження та енергоефективність в рамках дотримання пріоритетів державної політики.
Оптимізація розподілу ризиків.	Забезпечення якісних умов життя громади за рахунок реконструкції об'єкту інфраструктури.	Мінімізація впливу на навколишнє природне середовище за рахунок впровадження сучасного котла.
Покращення якості надання послуг.	Стимулювання та підтримка місцевих ініціатив для розбудови середовища проживання.	Зниження екологічного навантаження на територію за рахунок зменшення шкідливих викидів, підвищення рівня екологічної безпеки тощо.
Сприяння розвитку малого і середнього бізнесу.	Збереження робочих місць.	Використання відходів (золи) як екологічно чисте добриво.

Джерело: власні дослідження.

Таким чином, залучаючи приватного партнера через механізм ДПП, держава, перш за все, переслідує цілі створення добробуту для суспільства, а не отримання комерційних вигод. Завершальним етапом взаємодії держави і приватного сектора за умов розвинутості їх стосунків та задоволення результатами взаємодії може стати приватизація. Сутність приватизації полягає у відчуженні майна, що перебуває у державній або комунальній власності на користь юридичних або фізичних осіб [6]. В свою чергу, ДПП відрізняється від приватизації тим, що, по-перше, існує розподіл ризиків між приватним партнером і державою стосовно функціонування відповідного об'єкта інфраструктури та послуг, що надаються, а по-друге, об'єкти ДПП не передаються у власність приватному партнеру.

Підводячи підсумки зазначимо, що проект на базі комунального об'єкту з теплопостачання в м. Малині відповідає формі державно-приватного партнерства і передбачає довгострокове надання послуги вищої якості на

користь об'єктів комунальної власності міста за нижчої ціни, що зумовить раціональніше використання бюджетних коштів та полегшить бюджетну ситуацію в місті. Крім того, застосування альтернативних видів палива, що вироблятимуться з відходів лісгосподарської та сільськогосподарської діяльності, дозволить не лише знизити ціну тепла, але й покращити екологічну ситуацію, забезпечити розвиток альтернативної енергетики та раціонально використовувати локальні ресурси в рамках дотримання пріоритетів державної політики.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, ДПП є ефективним та перспективним інструментом економічного і соціального розвитку на локальному та державному рівнях, засобом залучення коштів у проекти, де державні та місцеві органи влади намагаються зберегти контроль та налагодити співпрацю з інвесторами. Під час такого співробітництва між державою і

бізнесом досягаються кращі техніко-економічні показники та результати господарювання, ефективніше використовуються державні ресурси і комунальне майно. ДПП є доцільним для розвитку та забезпечення нормального функціонування суспільно значущих об'єктів, експлуатація яких потребує значних бюджетних коштів.

Перспективами подальших досліджень є виявлення можливих ризиків, пов'язаних з реалізацією ДПП, проведення їх оцінки та визначення форми управління ризиками.

References

1. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo [About public-private partnership]. № 5007 (2012). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20120803> [in Ukrainian].
2. Pro teplopostachannja [About heat supply]. № 2633 (2005). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2633-15> [in Ukrainian].
3. Pro orendu derzhavnogho ta komunaljnogho majna [About lease of state and communal property]. № 2269 (1992). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2269-12> [in Ukrainian].
4. Pro misceve samovrjaduvannja [About local government]. № 280 (1997). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
5. Kabinet ministriv Ukrainy (1993). Dejaki pytannja orghanizaciji zdijsnennja derzhavno-pryvatnogho partnerstva [Some questions of organizing the implementation of public-private partnership]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF> [in Ukrainian].
6. Prohrama rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini (2012). Praktychnyj posibnyk z pidghotovky tekhniko-ekonomichnogho obgruntuvannja ta zastosuvannja metodyky provedennja analizu efektyvnosti zdijsnennja derzhavno-pryvatnogho partnerstva [Practical manual on the preparation of feasibility studies and the application of a method for conducting an analysis of the effectiveness of the implementation of public-private partnership]. Retrieved from <http://ppp-ukraine.org/wp-content/uploads/2015/03/PracticalGuide.pdf> [in Ukrainian].

MECHANISM OF FUNCTIONING OF INVESTMENT PROJECTS ON THE PRINCIPLES OF THE STATE-PRIVATE PARTNERSHIP

O. Zakharina*, S. Yarosh **, S. Tyshchenko *

e-mail: ovzakharina@ukr.net,

lana.v.yarosh@gmail.com, kadiss@ukr.net

*Zhytomyr National Agroecological University

Staryi Blvd, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

**LLC "STROV ENERGY"

St.Promyslova, 1/154, Zhytomir, 10025, Ukraine

Implementation of the policy of attracting investments into state and communal infrastructure requires the study of the mechanism of implementation of investment projects on mutually beneficial terms for business, state and community. The theory and practice of application of the institute of public-private partnership (here in after PPP) are described in the course of implementation of investment projects aimed at innovative development and ensuring economic security of the state. It is determined that PPP projects are implemented on the basis of project financing, the mechanism of which in the world practice allows to attract business funds, various financial and credit structures for the implementation of investment projects on the basis of long-term financing, guarantees, responsibility, redistribution of risks, etc. It was established that on the PPP conditions the state receives a functioning object, saving on state budget financing of its construction or reconstruction, and entrepreneurs, in turn, earn money for its further exploitation. Determining the synergistic effect of the project implementation within the framework of the PPP will optimize the state's efforts to achieve the goal of increasing the welfare of the population.

The essence of public-private partnership is revealed and its role in the modern economy is identified. The socio-economic assessment of the heat supply modernization project in the city of Malyn, Zhytomyr region, within the framework of the PPP, was carried out on the basis of the objectives of public-private partnership, compliance with the priorities of state and city development, as well as the economic, social, legal and environmental aspects of the PPP project. The feasibility of implementing this project has been proven by key indicators of the analysis of the

effectiveness of public-private partnership implementation.

Keywords: state energy security, energy saving technologies, public-private partnership, principles of public-private partnership, PPP management system, investment project, discounting, efficiency, environmental assessment, synergy effect.

МЕХАНИЗМ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ НА ПРИНЦИПАХ ГОСУДАРСТВЕННО- ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

**О. В. Захарина *, С. В. Ярош **,
С. В. Тищенко ***

* Житомирский национальный
агроэкологический университет
Старый бульвар, 7, г. Житомир, 10008, Украина

** ООО «Строве ЭНЕРДЖИ»
ул. Промышленная, 1/154,
г. Житомир, 10025, Украина

Реализация политики привлечения инвестиций в государственную и коммунальную инфраструктуру требует изучения механизма внедрения инвестиционных проектов на взаимовыгодных условиях для бизнеса, государства и общества. Освещены теория и практика применения института государственно-частного партнерства (далее ГЧП) при осуществлении инвестиционных проектов, направленных на инновационное развитие и обеспечение экономической безопасности государства. Определено, что проекты ГЧП реализуются на основе проектного финансирования, механизм которого в мировой практике позволяет привлекать для осуществления инвестиционных проектов средства бизнеса, различных финансово-кредитных структур на основе долгосрочного финансирования, гарантий, ответственности, перераспределения рисков и т.п. Установлено, что на условиях ГЧП государство получает функционирующий объект, экономя на

государственном бюджетном финансировании его строительства или реконструкции, а предприниматели, в свою очередь, – зарабатывают средства на дальнейшей его эксплуатации. Определение синергетического эффекта от реализации проекта в рамках ГЧП позволит оптимизировать усилия государства по достижению цели роста благосостояния населения.

Раскрыта сущность государственно-частного партнерства и идентифицирована его роль в современной экономике. Социально-экономическая оценка проекта модернизации теплоснабжения в г. Малине Житомирской области в рамках ГЧП осуществлялась исходя из целей государственно-частного партнерства, соответствия приоритетам развития государства и города, а также экономических, социальных, правовых и экологических аспектов проекта ГЧП. По ключевым показателям анализа эффективности осуществления государственно-частного партнерства доказана целесообразность внедрения данного проекта.

Ключевые слова: энергетическая безопасность государства, энергосберегающие технологии, государственно-частное партнерство, принципы осуществления государственно-частного партнерства, система управления ГЧП, инвестиционный проект, дисконтирование, эффективность, экологическая оценка, синергетический эффект.

УДК 338.439.5:637.5'62

ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

С. В. Василенко, Т. М. Паламарчук

e-mail: sveta_vasilenko@ukr.net, tatyana_1702@ukr.net

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Ринок продукції скотарства є ваговою складовою аграрного ринку країни. Скотарство як основна галузь з виробництва молока і м'яса відіграє провідну роль у забезпеченні потреб населення висококалорійними продуктами харчування та має важливе значення у формуванні продовольчої безпеки країни. Зазначено, що у 2016 р. в Україні ринок яловичини і телятини та ринок молока і молочних продуктів задовольняв потреби вітчизняних споживачів на рівні 25 та 55 % відповідно від фізіологічно обґрунтованих норм. Значне скорочення споживання продуктів скотарства в країні обумовлено різким зменшенням обсягів їх виробництва, низькою купівельною спроможністю значної частини населення, відносно обмеженою ємкістю внутрішнього ринку та іншими факторами. На підставі статистичних даних проведений аналіз балансів надходження і використання продукції скотарства, зокрема яловичини та телятини, молока та молочних продуктів в Україні за останні роки, який дозволив виявити тенденції щодо зміни показників виробництва та споживання, імпорту та експорту відповідних видів продукції, а також виявити низку проблем. Окреслено, що набувши форми Асоціації з ЄС та руху до Зони вільної торгівлі з 1.01.2016 року, Україна потребує вивчення кола політичних, торговельно-економічних питань, пов'язаних, в першу чергу, з проблемами екологічної та харчової безпеки. Формування вітчизняного ринку продукції скотарства в євроінтеграційних умовах вимагає від України розробки нових підходів до стратегії розвитку аграрного сектор, спрямованої на удосконалення законодавчої бази та приведення її у сфері міжнародної торгівлі до світових норм, перебудову економічних відносин на ринку, забезпечення продовольчої безпеки держави, підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: ринок, ринок продукції скотарства, яловичина і телятина, молоко та молочні продукти, споживання, виробництво, експорт, імпорт, продовольча безпека країни, євроінтеграція.

Постановка проблеми

Сучасний аграрний ринок України слід вважати найважливішим серед всієї сукупності діючих ринків, оскільки основними складовими його є попит (споживання) та пропозиція (виробництво) сільськогосподарської продукції. Ваговою складовою аграрного ринку є ринок продукції скотарства, основним завданням якого є забезпечення продовольчої безпеки країни.

Скотарство як основна галузь з виробництва молока і м'яса відіграє провідну роль у забезпеченні потреб населення висококалорійними продуктами харчування. Рекомендована норма споживання в середньому за рік на душу населення молока і молочних продуктів становить 380 кг (у перерахунку на молоко), м'яса яловичини – 33 кг [17, с. 267]. В 2016 році ринок яловичини і телятини та ринок молока і молочних продуктів задовольняв потреби вітчизняних споживачів у цих видах продукції на рівні 25 та 55 %, відповідно, від фізіологічно обґрунтованих норм. Значне скорочення споживання продуктів скотарства

обумовлено різким зменшенням обсягів їх виробництва, основною причиною чого стало скорочення поголів'я великої рогатої худоби в Україні з 4645,9 тис. гол. до 3682,3 тис. гол., або на 20,7 % протягом 2012–2016 рр. [19].

З 1 січня 2016 року набула чинності угода про Поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та Європейським Союзом. Тимчасове застосування економічної частини Розділу IV Угоди про асоціацію (що охоплює Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі) розпочалося ще 23 квітня 2014 року в односторонньому порядку, тобто Україна мала право використовувати квоти на безмитний експорт продукції до ЄС, у свою чергу, країни ЄС постачали продукцію в Україну на загальних умовах. Лише з січня 2016 року Угода почала діяти у двосторонньому порядку [5]. Актуальність питань формування вітчизняного ринку продукції скотарства в умовах співпраці між Україною та Європейським Союзом з урахуванням тарифного регулювання торгівлі між ними зумовили вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження проблем формування ринку продукції тваринництва і скотарства зокрема здійснювали такі вітчизняні науковці: О. Антонюк [1], В. Бовсуновський [3], В. Бойко [4], О. Висоцька [15], В. Власов [11], О. Головачова [6], А. Діброва [7], М. Ільчук [12], С. Камілова [8], Р. Касіян [10], С. Кваша [11], О. Козак [8], Н. Кривенко [11], І. Лозинська [13], Л. Мамчур [4], В. Микитюк [14], Т. Мостенська [8], В. Нелеп [15], А. Одосій [7], Т. Осташко [16], О. Островар [17], А. Рябчик [18], П. Саблук [8], Т. Сокольська [21], О. Шубравська [21], О. Шуст [22] та ін. Разом з тим, на нашу думку, поглибленого вивчення потребують питання формування вітчизняного ринку продукції скотарства з урахуванням умов співпраці між Україною та Європейським Союзом.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є дослідження формування вітчизняного ринку продукції скотарства в умовах співпраці України з Європейським Союзом.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

- розкрити сутність, основні функції сучасних ринків;
- дослідити особливості формування ринку продукції скотарства;
- проаналізувати попит і пропозицію вітчизняного ринку продукції скотарства в євроінтеграційних умовах.

Методологічною основою дослідження є концептуальні положення економічної теорії з питань ринкових відносин, діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, економіко-статистичний, балансовий, табличний та інші.

Результати досліджень

Існування будь-якої економічної системи неможливе без двох основних чинників – виробничого та споживчого. Формування виробництва продукції здійснюється за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел. До внутрішніх належить виробництво продукції на певній території. До зовнішніх – надходження зі

сторони. На внутрішній ринок вітчизняні виробники постачають продукцію скотарства та вироби із неї. Споживчий ринок м'ясо-молочної продукції складається із підприємств переробної промисловості, міських ринків та ринків населених пунктів, продажів посередниками, безпосередніми товаровиробниками, видачі в рахунок оплати праці.

В Україні існують або формуються такі ринки:

- за територіальною ознакою: місцевий (регіональний), національний, світовий (зовнішній);
- за товарними ознаками: ринок засобів виробника, ринок продовольства, ринок зерна, молока, м'яса, ринок послуг, ринок праці, робочої сили, інформатики, сучасних технологій тощо.

Кожен з них функціонує відповідно до дії об'єктивних економічних законів, головними серед яких є закон вартості та закон попиту і пропозиції. Ринок виступає як система товарно-грошових відносин, що виникають між покупцем і продавцем, яка включає механізм вільного ціноутворення, вільне підприємництво, що здійснюється на основі економічної самостійності, рівноправності та конкуренції суб'єктів господарювання у боротьбі за споживача.

Оскільки в ринкових відносинах беруть участь багато суб'єктів (виробники, переробники, посередники, споживачі), на ринку завжди існує певне співвідношення між попитом і пропозицією. Якщо платоспроможний попит відображає потребу, пред'явлену на ринку, то пропозиція відображає кількість натуральної продукції, що перебуває на ринку [8, с. 14–15].

Особливістю сучасного ринку є самостійність ринкових структур, свобода останніх розпоряджатися доходами від своєї праці, продукцією, майном тощо. Це стосується товаровиробників усіх форм власності, проте найбільший вплив на ринкові суб'єкти щодо рівня виробництва і збуту товарів, їх асортименту має споживач. Основними структурними ланками ринкової економіки є вільне підприємництво в умовах багатокладної економіки; вільні ціни, що формуються під впливом попиту і пропозиції та держави через економічні регулятори; наявність і успішний розвиток ринкової інфраструктури; заходи соціального захисту населення, зміцнення

економіки успішно працюючих підприємств і розорення та банкрутство відстаючих; вільна реалізація продукції і оптова торгівля ресурсами [10].

На підставі фактичних даних та проведених розрахунків здійснено порівняння балансів надходження і використання м'яса та м'ясних продуктів, в тому числі яловичини та телятини (табл. 1), молока та молочних продуктів (табл. 2) в Україні протягом 2012–2016 рр. Для складання відповідних балансів використовується така принципова схема:

РЕСУРСИ = ВИКОРИСТАННЯ
РЕСУРСИ = ПРИДАТНА ДЛЯ
ВИКОРИСТАННЯ ПРОДУКЦІЯ + ІМПОРТ
ВИКОРИСТАННЯ = ЕКСПОРТ + ЗМІНИ В
ЗАПАСАХ (+ або – ; запаси на кінець року –
запаси на початок року) + ВНУТРІШНЄ
ВИКОРИСТАННЯ

Наведена схема формування балансів продовольчих ресурсів відповідає міжнародним рекомендаціям і базується на концепціях та методологічних підходах їх складання Продовольчою сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), [2, с. 33].

Баланс м'яса та м'ясних продуктів можна розрахувати, визначивши обсяги виробництва м'ясної сировини [2, с. 34]. З'ясовано, що виробництво м'яса та м'ясних продуктів протягом 2012–2016 рр. зросло на 5,2 %. Однак, протягом останніх трьох років спостерігається зниження попиту на продукцію, що пов'язано зі зменшенням кількості населення у зв'язку з

тимчасово окупованою територією АР Крим та воєнними діями на Сході України. За досліджуваний період споживання м'яса та м'ясних продуктів зменшилося на 283 тис. тонн, або на 11,4 %. У розрахунку на одну особу споживання цих видів продукції зменшилось на 5,5 %. Крім зазначених показників, у балансі передбачено імпорту та експорту м'ясопродукції, які залежать від суб'єктивних факторів. Тому не завжди тенденції змін цих показників відповідають змінам обсягу виробленої м'ясної сировини. Так, за рахунок збільшення обсягів виробництва м'ясної сировини експорт м'яса та м'ясних продуктів протягом 2012–2016 рр. збільшився в 2,4 раза.

Виробництво яловичини та телятини за 2016 рік склало 376 тис. тонн, що на 3,3 та 37 % менше протягом досліджуваного періоду та періоду 2014 року, відповідно (табл. 1). Значне скорочення споживання яловичини та телятини обумовлене зменшенням обсягів їх виробництва, високою вартістю, у порівнянні з іншими видами м'яса, і низькою купівельною спроможністю значної частини населення, а також відносно обмеженою ємністю внутрішнього ринку. Ринку яловичини та телятини витісняє більш дешеве та менш поживне (дієтичне) м'ясо птиці, особливо курятини, яке має надзвичайно інтенсивну технологію вирощування. Динаміка експорту яловичини та телятини протягом 2012–2016 рр. відповідає тенденціям до зростання, обсяги якої в 2016 році збільшились в 2,7 раза.

Таблиця 1. Баланс яловичини та телятини в Україні, тис. тонн

Показник	Рік					2016 р. у % до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	389	428	413	384	376	96,7
Зміна запасів на кінець року	1	-1	-1	0	-1	-100,0
Імпорт	16	19	7	16	16	100,0
Всього ресурсів	404	448	421	400	393	97,3
Експорт	17	27	27	40	46	270,6
Витрачено на нехарчові цілі (на корм, втрати та ін.)	1	1	1	1	1	100,0
Фонд споживання	386	420	390	347	346	89,6
- у розрахунку на одну особу, кг	8,5	9,2	9,1	8,1	8,1	95,3

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [2, с. 34].

Баланс молока та молочних продуктів розраховують аналогічно (табл. 2).

Таблиця 2. Баланс молока та молочних продуктів в Україні, тис. тонн

Показник	Рік					2016 р. у % до 2012 р.
	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	11378	11488	11133	10615	10382	91,2
Зміна запасів на кінець року	90	-45	85	-41	28	31,1
Імпорт	410	548	357	78	105	25,6
Всього ресурсів	11698	12081	11405	10734	10459	89,4
Експорт	820	769	527	464	434	52,9
Витрачено на корм	1072	1252	1153	1097	1069	99,7
Втрати	9	10	14	15	14	155,6
Фонд споживання	9797	10050	9581	8995	8942	91,3
- у розрахунку на одну особу, кг	214,9	220,9	222,8	209,9	209,5	97,5

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [2, с. 35].

Протягом 2012–2016 рр. виробництво молочної сировини скоротилося на 8,8 %, а споживання молока та молочних продуктів зменшилося на 855 тис. тонн, або на 8,7 %. Відповідно, споживання молока та молочних продуктів однією особою зменшилося на 2,5 %. Експорт молока та молочних продуктів скоротився на 47,1 %.

Таку ситуацію на ринку продукції скотарства сьогодення можна пояснити невідповідністю підприємств галузі до ринкових умов господарювання, а також імпортом в Україну м'яса, молока та молочних продуктів низької якості, що робить неконкурентоспроможною аналогічну вітчизняну продукцію на внутрішньому ринку.

У зв'язку із впровадженням систем безпечності харчових продуктів більшість переробних підприємств, а особливо ті, які є експортерами м'ясо-молочної продукції, сертифікували систему управління якістю (за стандартами Міжнародної організації стандартизації ISO чи HASSP), яка вимагає від вітчизняних товаровиробників виходу на зовнішні ринки, а також виробництво конкурентоспроможної продукції, порівняно із продукцією закордонного виробництва на внутрішньому ринку [14, с. 31].

Набувши форми Асоціації з ЄС (за окремими етапами підписання Політичної та Економічної частини в 2014 році) та руху до Зони вільної торгівлі (з 1.01.2016 року) Україна потребує вивчення кола політичних, торговельно-економічних питань, пов'язаних, у першу чергу, з проблемами екологічної та харчової безпеки. Мета зазначеної Угоди полягала у зростанні торгівлі та інвестицій між Україною та ЄС

шляхом лібералізації торгівлі та гармонізації регуляторного середовища.

Характерною особливістю є несиметричність відносин між потенційними партнерами угоди щодо ЗВТ у сфері сільського господарства. По-перше, високий рівень підтримки галузі, який існує в ЄС, з одного боку, й низький рівень підтримки сільського господарства України, з іншого боку, зумовлюють підвищені ризики ЗВТ саме для сільського господарства України. По-друге, існує несиметричність у торговельних режимах, зокрема, у рівнях тарифного захисту сільського господарства. Середній зв'язаний тариф на продукти сільського господарства становить в ЄС 13,5 %, тоді як Україна при вступі до СОТ зобов'язалася «зв'язати» тарифи на продукцію сільського господарства на рівні 11,1 % [16, с. 155–156].

Варто відмітити, що формування вітчизняного ринку продукції скотарства в умовах співпраці України з Європейським Союзом потребує вивчення досвіду розвинених країн, в яких становлення ринкових відносин зумовлені державним регулюванням. Це явище є закономірним, оскільки в ринковій економіці недостатньо покладатися лише на ринкові механізми.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, формування вітчизняного ринку продукції скотарства в євроінтеграційних умовах вимагає від України розробки нових підходів до стратегії розвитку аграрного сектора, спрямованої на таке: перегляд своєї законодавчої бази та приведення її у сфері міжнародної торгівлі до світових норм, перебудову

економічних відносин на ринку, забезпечення продовольчої безпеки держави, підвищення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому та зовнішньому ринках, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

References

1. Antoniuk, O. P. (2014). Analiz struktury eksportu ahroprodovolchoi produktsii [Analysis of the export structure of agri-food products]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 3, 27–32 [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017). Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy. 2016 : stat. zb. [Balance and consumption of the main food products by the population of Ukraine. 2016: statistics digest] (pp. 33–35). Kyiv [in Ukrainian].
3. Bovsunovskiy, V. V. (2012). Osoblyvosti rozvytku rynku produktsii tvarynnytstva Ukrainy [Peculiarities of the development of the market of livestock products in Ukraine]. *Naukovo-tehnichniy biuletyn*, 108, 29–36 [in Ukrainian].
4. Boiko, V. I. & Mamchur, L.V. (2011). Rynok miasa: svitovi tendentsii rehionalnoho rozvytku vyrobnytstva [Meat market: global trend of the regional production development]. *Ekonomika APK*, 1, 145–148 [in Ukrainian].
5. Ukrainskyi klub ahrarynoho biznesu (2018). Vedennia ahrobiznesu v Ukraini. [Running agribusiness in Ukraine]. Retrieved from http://www.ucab.ua/ua/doing_agribusiness/ [in Ukrainian].
6. Holovachova, O. S. (2013). Problemy ta perspektyvy rozvytku infrastruktury ahrarynoho rynku Ukrainy [Problems and prospects of developing infrastructure of agricultural market in Ukraine]. *Biznesinform*, 5, 178–183 [in Ukrainian].
7. Dibrova, A. D. & Odosii, A. D. (2012). Osnovni tendentsii rozvytku zovnishnoi torhivli ahroprodovolchoiu produktsiieiu [The main trends of developing foreign trade in agri-food products]. *Ekonomika APK*, 2, 95–102 [in Ukrainian].
8. Sabluk, P. T. & Boiko, V. I. (Eds.). (2005). *Ekonomika vyrobnytstva moloka i molochnoi produktsii v Ukraini* [Economics of producing milk and dairy products in Ukraine]. Kyiv : NNTs IAE [in Ukrainian].
9. Ministerstvo ahrarynoi polityky ta prodovolstva Ukrainy (2015). Iedyna kompleksna stratehiia ta plan dii rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na 2015-2020 roky : proekt [A consistent complex strategy and action plan for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for the period of 2015-2020: project]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/> [in Ukrainian].
10. Kasiian, R. L. (2013). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva moloka i napriamy yii pidvyshchennia [Economic efficiency of producing milk and ways of its improvement]. *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva*, 23, 78–85 [in Ukrainian].
11. Kvasha, S. M., Vlasov, V. I. & Kryvenko, N. V. (2013). Eksport ta import produktsii ahrarynoho sektoru Ukrainy: stan i tendentsii. [Export and import of products of agricultural sector in Ukraine: state and trends]. Kyiv: In-t ahrary. ekonomiky [in Ukrainian].
12. Ilchuk, M. M. (Ed.). (2015). Konkurentospromozhnist produktsii skotarstva i ptakhivnytstva Ukrainy v systemi yevrointehratsii [Competitive ability of the livestock and poultry products in Ukraine in the system of European integration]. Kyiv : Ahrary Media Hrup [in Ukrainian].
13. Lozynska, I. V. (2014). Suchasni pidkhody do formuvannia konkurentospromozhnosti produktsii v haluzi miaso-molochnoho skotarstva. [Modern approaches to the formation of competitive ability of the products in the sector of meat-and-dairy cattle breeding]. *Biznesinform*, 4, 203–208 [in Ukrainian].
14. Mykytiuk, V. M. & Vasylenko, S. V. (2017). Shchodo pytannia yakosti produktsii v umovakh yevrointehratsii. [On the question of the product quality in the context of European integration]. *Sotsialno-ekonomichni problemy ahrarynoho rozvytku rehioniv : materialy vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 28–33). Zhytomyr : Zhytomyrskyi natsionalnyi ahroekolohichnyi universytet [in Ukrainian].
15. Nelep, V. M. & Vysotska, O. M. (2014). Perspektyvy eksportu produktsii silskoho hospodarstva i kharchovoi promyslovosti Ukrainy [Prospects of exporting agricultural and food industry products in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 3, 72–78 [in Ukrainian].
16. Ostashko, T. O. (2011). Tsinova konkurentospromozhnist miasomolochnoi produktsii v umovakh SOT [Price competitiveness of meat and

dairy products in the context of WTO]. *Ekonomika APK*, 2, 155–161 [in Ukrainian].

17. Ostrovar, O. V. (2012). Problemy rozvytku miaso-molochnoho vyrobnytstva v Ukraini [Problems of developing meat and dairy production in Ukraine]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 1 (44), 266–272 [in Ukrainian].

18. Riabchyk, A. V. & Volynets, O. P. (2014). Rynok produktiv tvarynnystva v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. [Market of livestock products in Ukraine: current state and prospects of development]. *Ahrosvit*, 11, 38–43 [in Ukrainian].

19. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017). Silske hospodarstvo Ukrainy. 2016 : stat. zb. [Agriculture of Ukraine. 2016 : statistical book]. Kyiv [in Ukrainian].

20. Ministerstvo aharnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy (2013). Stratehiia rozvytku aharnoho sektoru ekonomiky Ukrainy na period do 2020 roku: proekt [Strategy for the development of agricultural sector of economy of Ukraine for the period until 2020: project]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/node/7644/> [in Ukrainian].

21. Shubravska, O. V. & Sokolska, T. V. (2008). Rozvytok rynku moloka i molochnoi produktiv: svitovi tendentsii i vitchyzniani perspektyvy [Development of the milk and dairy products market: global trends and domestic prospects]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, 2, 80–93 [in Ukrainian].

22. Shust, O. A. (2013). Suchasnyi stan ta problemy rozvytku rynku produktiv miasnoho skotarstva. [Current state and problems of developing the market of products of beef cattle breeding]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 10 (102), 29–33 [in Ukrainian].

FORMATION OF THE DOMESTIC MARKET OF LIVESTOCK PRODUCTS UNDER THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

S. Vasilenko, T. Palamarchuk

e-mail: sveta_vasilenko@ukr.net,
tatyana_1702@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University,
Sary Boulevard, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

Market of livestock products is a significant component of the agricultural market of the country. Cattle breeding, which is the main branch of meat and milk production, plays a key role in meeting the needs of population in the high-calorie products and is important in forming the food security of the

country. It is noted that in 2016 in Ukraine the beef and veal market as well as market of milk and dairy products met the needs of domestic consumers at the level of 25 and 55% respectively according to physiologically substantiated norms. A considerable reduction in consuming livestock products in the country is determined by a sharp decrease of their production volumes, low buying capacity of a large part of the population, relatively limited capacity of the internal market and other factors. On the basis of the statistical data, the analysis of the balance between the inflow and use of livestock products, in particular, beef, veal, milk and dairy products in Ukraine in recent years is carried out. This analysis allowed to identify the trends regarding the change of indicators of production and consumption, import and export of certain types of products, and also to bring to light a number of problems. It is outlined that after acquiring the form of the Association with the EU and moving towards the Free Trade Zone since January 1, 2016, Ukraine needs to study a range of political, trade, and economic issues that are primarily related to the problems of ecological and food security. Formation of the domestic market of livestock products under the conditions of European integration requires Ukraine to work out new approaches to the strategy of developing the agricultural sector aimed at improving the legislation basis and bringing it to the compliance with the global norms of international trade, to restructure the economic relationships in the market, to ensure food security of the state, to increase the competitive ability of agricultural products both in the internal and external markets.

Keywords: market, market of livestock products, beef and veal, milk and dairy products, consumption, production, export, import, food security of a country, European integration.

ФОРМИРОВАНИЕ ОТЕЧЕСТВЕННОГО РЫНКА ПРОДУКЦИИ СКОТОВОДСТВА В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

С. В. Василенко, Т. Н. Паламарчук

e-mail: sveta_vasilenko@ukr.net,
tatyana_1702@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Рынок продукции скотоводства является весомой составляющей аграрного рынка страны. Скотоводство как основная отрасль по производству молока и мяса играет ведущую

роль в обеспечении потребностей населения высококалорийными продуктами питания и имеет важное значение в формировании продовольственной безопасности страны. Отмечено, что в 2016 г. в Украине рынок говядины и телятины, рынок молока и молочных продуктов удовлетворял потребности отечественных потребителей на уровне 25 и 55 %, соответственно, от физиологически обоснованных норм. Значительное сокращение потребления продуктов скотоводства в стране обусловлено резким уменьшением объемов их производства, низкой покупательной способностью значительной части населения, относительно ограниченной емкостью внутреннего рынка и других факторов. На основании статистических данных проведен анализ балансов поступления и использования продукции скотоводства, в частности говядины и телятины, молока и молочных продуктов в Украине за последние годы, который позволил выявить тенденции изменения показателей производства и потребления, импорта и экспорта соответствующих видов продукции, а также выявить ряд проблем. Определено, что, получив форму Ассоциации с ЕС и движения в Зону свободной торговли с 1.01.2016 года,

Украина нуждается в изучении круга политических, торгово-экономических вопросов, связанных, в первую очередь, с проблемами экологической и пищевой безопасности. Формирование отечественного рынка продукции скотоводства в евроинтеграционных условиях требует от Украины разработки новых подходов к стратегии развития аграрного сектора, направленной на совершенствование законодательной базы и приведения ее в сфере международной торговли к мировым нормам, перестройку экономических отношений на рынке, обеспечение продовольственной безопасности государства, повышение конкурентоспособности продукции сельского хозяйства на внутреннем и внешнем рынках.

Ключевые слова: рынок, рынок продукции скотоводства, говядина и телятина, молоко и молочные продукты, потребление, производство, экспорт, импорт, продовольственная безопасность страны, евроинтеграция.

УДК 658.5:338.432:631.1

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ОРГАНІЧНОЇ СИРОВИНИ ЯК ЕНЕРГОРЕСУРСУ

В. В. Кухарець

e-mail: lidanaz@ukr.net

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Виробництво біологічних видів палива із органічної сировини сільськогосподарського походження є одним із способів забезпечення підприємств аграрного сектора власними енергетичними ресурсами, а також можливості отримання додаткового капіталу при його реалізації. Узагальнено напрями раціонального застосування аграрними підприємствами органічної сировини для енергетичних цілей з метою покращення ефективності господарювання. Значну роль для ефективного застосування біосировини відіграє система управлінських рішень та дій. Виконання алгоритму управлінських рішень щодо напрямів використання конвертованої біомаси надасть можливість для покращення фінансового становища підприємства, диверсифікації виробничої діяльності, виходу на ринок нового виду продукції.

Сформульовано найбільш привабливі стратегії біоенергетичної діяльності сільськогосподарських підприємств. Для аграрних господарств Житомирської області можна розглядати такі концепції щодо використання потенціалу доступної біосировини для конверсії в енергоресурс: посилення енергетичної безпеки; концепція використання наявного потенціалу біосировини для конверсії в енергоресурс з подальшою її реалізацією; концепція диверсифікації власної виробничої програми та виходом на ринок біопалива. Перша стратегія передбачає заміщення традиційних енергетичних ресурсів альтернативними, тобто забезпечення аграрного підприємства власними біоенергетичними ресурсами. Друга стратегія орієнтована на виробництво біосировини, придатної для конверсії в біопаливо та подальшу її реалізацію. Третя стратегія окреслює напрямки конверсії біосировини в енергоресурс та подальшу реалізацію біопалива (пелети, брикети).

Розглянуто можливість виходу вітчизняних аграрних підприємств на ринок біопалива, а також формування в Україні біржі біопалива з сільськогосподарської органічної сировини.

Ключові слова: органічна сировина, біопаливо, біоенергетичний потенціал, аграрне підприємство, управління, концепція використання біосировини, енергетична безпека, ефективність, ринок біопалива.

Постановка проблеми

Протягом останніх років для України все більшого значення набувають питання енергетичної безпеки та зменшення залежності від імпортованих традиційних енергоносіїв як держави загалом, так і підприємств, зокрема. В енергетичній галузі змінюється вектор напрямку щодо використання альтернативних джерел енергії. Так, одним з основних шляхів скорочення споживання природного газу може стати широке використання місцевих видів біопалива, таких як сільськогосподарська біосировина. Виробництво біологічних видів палива із сировини сільськогосподарського походження є одним із способів забезпечення підприємств аграрного сектора власними енергетичними ресурсами, а також можливості отримання додаткового капіталу при його реалізації.

У зв'язку із цим постає питання щодо раціонального та ефективного управління використанням біопалива. Актуальність та

практичне значення, а також недостатня вивченість питання, зумовлюють подальше дослідження становлення ринку біопалива в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика конверсії органічної сировини у біопаливо та напрямів його використання висвітлена в наукових працях О. В. Гелетути [1; 3], Г. М. Калетніка [4], Н. О. Шквирі [7], М. П. Талавирі, О. Д. Барановської, В. М. Лисюк [6] та інших вчених, наукові напрацювання яких розкривають та оцінюють перспективи і проблеми виробництва та використання біопалива. Здебільшого такі дослідження проводилися на макrorівні, стосовно потенціалу органічної сировини, придатної для виробництва біопалива та шляхів можливого використання даного виду енергоресурсу в цілому по Україні та світі. Проте питання застосування та шляхи реалізації органічної сировини як енергоресурсу, його впливу на ефективність ведення виробничої

діяльності аграрних підприємств потребує подальшого системного дослідження.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є встановлення напрямів використання сільськогосподарської органічної сировини як енергоресурсу на мезорівні без негативного впливу на економічні показники аграрного підприємства в умовах Житомирської області. Завданням даного дослідження є узагальнення напрямів раціонального застосування аграрними підприємствами органічної сировини для енергетичних цілей з метою покращення ефективності господарювання. Об'єктом дослідження є потенціал біосировини аграрних підприємств для конверсії в енергоресурс та напрями його застосування. У процесі дослідження використовували загальні та спеціальні наукові методи: теоретичного узагальнення, наукової абстракції, економіко-статистичний метод, зокрема, порівняння середніх і відносних величин.

Результати досліджень

Створення єдиної моделі формування механізму раціонального використання аграрними підприємствами органічної сировини для енергетичних цілей в ринкових умовах породжує конвергенцію економічних, технологічних, логістичних, маркетингових, інноваційних бізнес-процесів. Враховуючи сучасні тенденції розвитку ринкових відносин, значну роль для ефективного виробництва відіграє система управлінських рішень та дій. Метою управлінських рішень щодо можливих напрямів використання конвертованої біомаси є покращення фінансового становища підприємства, диверсифікація виробничої діяльності, вихід на ринок нового виду продукції, покращення екологічного стану території розміщення підприємства.

Для аграрних підприємств виникає необхідність створення алгоритму певних заходів, що передбачають послідовність відповідних дій з метою отримання бажаного результату. На етапі аналізу здійснюється оцінка: способів конверсії, їх економічних та технологічних показників; ринку біопалива; ефективності використання біоресурсів для власних потреб. На другому етапі передбачається прийняття рішень щодо вибору

виду процесу конверсії та способу використання чи реалізації біопалива власного виробництва. Це не лише диверсифікація виробничої діяльності, вихід на ринок нового виду продукції, але й можливість часткового заміщення енергоресурсів, зокрема, за рахунок використання альтернативних шляхів одержання біопалива.

Враховуючи маркетингові дослідження, найбільш зацікавленим сегментом ринку біопалива є сільське господарство, що є виробником органічної сировини та потенційним споживачем. Ефективність залучення біомаси в енергетичний баланс країни певною мірою залежить від розвиненості місцевого ринку біопалив. Наразі для аграрних господарств Житомирської області можна розглядати такі стратегії щодо використання потенціалу доступної біосировини для конверсії в енергоресурс:

- концепція посилення енергетичної безпеки, використання власної органічної сировини для конверсії в енергоресурс та використання отриманого енергоресурсу на підприємстві;
- концепція використання наявного потенціалу біосировини для конверсії в енергоресурс з подальшою її реалізацією;
- концепція диверсифікації власної виробничої програми та виходом на нові ринки, зокрема ринку біопалива.

Перша стратегія передбачає заміщення традиційних енергетичних ресурсів альтернативними, тобто забезпечення аграрного підприємства власними енергетичними ресурсами. Така концепція потребує інвестування в інноваційні лінії конверсії органічної сировини в енергоресурс, проте дозволяє зекономити на використанні енергетичних ресурсів.

Друга стратегія орієнтована на виробництво біосировини, придатної для конверсії в біопаливо та подальшу її реалізацію. Проте, нині в Україні виробники біосировини самі мають знаходити покупців та домовлятися з ними, адже жодна із організованих форм забезпечення купівлі-продажу аграрної біомаси (туків солом, стебел кукурудзи та інших видів) не функціонує. Ринок біомаси в Україні переважно орієнтований на локальні договори між виробником та трейдером. Здебільшого виробники співпрацюють з посередникам, а не з

кінцевими споживачами зазначеного виду продукції.

Для українських виробників біосировини позитивним може бути практика Данії – однієї із найдосвідченіших країн Європи у питанні енергетичного використання соломи. Тут на соломі припадає майже 20 % загального обсягу біомаси на енергетичні цілі, що споживається. Датська організація постачальників соломи об'єднує фермерів, для яких постачання соломи в сектор енергетики є пріоритетним видом діяльності. Організація відстоює інтереси постачальників на усіх рівнях, популяризує напрям енергетичного використання соломи. Окрім даної організації існують місцеві групи виробників соломи, а також місцеві і регіональні кооперативи [1].

Торгівля соломомою як паливом в Данії включає локальну і оптову торгівлю, проведення тендерів і аукціонів. Локальна торгівля передбачає поставки біомаси кількома фермерами для одно-двох котельних ТЕЦ малої або середньої потужності із споживанням соломи від 1 до 20–30 тис. т/рік. Контракти укладаються на 1–10 років. При оптовій торгівлі компанія-постачальник купує біомасу у місцевих виробників та постачає її на крупні локальні котельні. Постачальники можуть обиратися виробниками біосировини і через тендери, на які приймаються заявки від індивідуальних фермерів, груп фермерів та кооперативів. Також Датською організацією постачальників соломи проводяться аукціони, на яких укладаються контракти купівлі-продажу соломи терміном на 1–5 років [1].

Третя стратегія окреслює напрямок конверсії біосировини в енергоресурс та подальшу реалізацію біопалива (пелети, брикети). Зважаючи на те, що сектор виробництва біопалива в Україні перебуває на початковій стадії розвитку, прагнення вийти на світові ринки біопалива для більшості господарств-виробників «альтернативної» енергії аграрного сектора залишається бажаним, а нездійсненим. В першу чергу, це зумовлено тим, що галузь виробництва біопалива в Україні формується стихійно, нагромаджуючи як позитивний, так і негативний досвід розвитку даної галузі на ринку джерел енергії з країн ЄС та США.

Розглянувши зарубіжний досвід становлення ринку палива з органічної сировини, слід відмітити, що у більшості Європейських країн,

США, Канаді виробництво енергії з відновлюваних джерел, в тому числі шляхом конверсії органічної сировини, динамічно розвивається. Найбільш потужною часткою відновлюваних джерел енергії в ЄС є біомаса. На даному етапі світового розвитку ринку біопалива комерційне виробництво твердого біопалива з органічної сировини започаткували уже 20 країн, з них – 9 європейських (Австрія, Бельгія, Чехія, Франція, Німеччина, Італія, Словаччина, Швейцарія, Великобританія), а також США, Бразилія, Канада, Китай, Австралія та інші країни. В основному це паливні гранули. Основними ж споживачами паливних гранул є країни Європи, США, Японія. Зважаючи на складнощі початкового етапу такого виробництва в кожній з країн на рівні державного регулювання були вжиті заходи й прийнято державні програми підтримки, спрямовані на сприяння розвитку виробництва і споживання біопалив.

Відповідно до вжитих заходів у країнах ЄС сформувалось дві основні моделі ринку біопалива: «німецька» та «французька». При впровадженні «німецької» моделі розвитку ринку біопалив важливу роль відіграє сільськогосподарський сектор. Для зростання ринку біопалива за даною моделлю застосовується система звільнення від податків виробників біопалива. «Французька» модель ринку передбачає партнерство між усіма суб'єктами, задіяними у ланцюгу виробництва біопалива. Регулювання ринку здійснюється за рахунок значних податкових пільг та застосуванням тендерної системи, що передбачає одержання офіційного сертифікату на постачання біопалива на ринок [3, 11].

Загалом же, ринок продуктів конверсії органічної сировини, так як будь-який інший, функціонує в певному економічному макросередовищі та в тісному поєднанні з іншими ринками. Попит на продукти конверсії – брикети та гранули (пелети), обладнання для їх спалювання та виробництва зростає пропорційно цінам на такі традиційні види палива, як нафта і газ. Найбільші виробники паливних гранул в країнах Євросоюзу: Швеція, Фінляндія, Німеччина, Австрія, Великобританія. Виробництвом паливних гранул зайнято більше 80 компаній, більше 20 компаній виробляють котли, печі, пальники та інше обладнання для спалювання паливних гранул.

Застосування паливних гранул у Європі визнано й підтримується міжнародними екологічними фондами (NEFCO, SIDA і ін.), а також громадськими організаціями. Біосировина та продукти її переробки, виступаючи об'єктом угод купівлі-продажу на ринку біопалив, має свої особливості, оскільки кожний із видів біосировини відрізняється від іншого своїми властивостями та якість. [3]. Як наслідок, у різних країнах Євросоюзу стандарти виробництва паливних гранул дещо різняться. Так, у Німеччині на паливні гранули прийнятий стандарт DIN 51731. Довжина – не більше 5 см, діаметр – від 4 до 10 мм. Вологість не більше 12%, вміст пилу не більше 0,5% і тощо. В Австрії – стандарт ONORM M 7135, Великобританії – The British BioGen Code of Practice for biofuel (pellets), Швейцарії – SN 166000, Швеції – SS 187120.

У США діє Standard Regulations & Standards for Pellets in the US: The PFI (pellet). Стандартом дозволено виробництво гранул двох сортів: «Преміум» і «Стандарт». «Преміум» повинен містити не більше 1% золи, а «Стандарт» – не більше 3%. «Преміум» може застосовуватися для опалення будь-яких будівель. На сорт «Преміум» припадає близько 95% виробництва гранул у США. Сорт «Стандарт» містить більший обсяг кори або сільськогосподарських відходів. Стандарти визначають також щільність, розміри гранул, вологість, вміст пилу та інших речовин [9].

Якість і вигляд пелет залежать від сировини й технології виробництва. Пелети високої якості (білі і сірі) – гранули першого класу. Вони, як правило, мають: діаметр 6–8 мм; теплотворність 16,9 МДж/кг, 4,7 кВт/год; вміст золи < 0,7 %; щільність насипом > 600 кг/м³. Гранули з низьким вмістом кори, мають найнижчий відсоток зольності, вважаються продуктом високої якості, придатним для використання й у домашніх котельнях шляхом спалювання в невеликих котлах, печах і камінах. Відповідно, ринок збуту для цього продукту істотно розширюється. Промислові гранули мають: діаметр 8–10–12 мм; теплотворність 15,1 МДж/кг, 4,2 кВт/год; вміст золи > 1,5 %; щільність насипом > 500 кг/м³ [9].

Найбільш привабливим сегментом ринку гранульованого палива є країни з високорозвинутою економікою й жорстким екологічним законодавством. Відповідно до

певної якості, ціни на гранули мають різне значення. Залежно від якісних характеристик у країнах ЄС введено 5 стандартів: EN plus-A1, EN plus-A2, EN-B, DIN plus, DIN 51, що дозволяє використовувати пелети і брикети в якості базового активу стандартизованих біржових угод, ф'ючерсів та опціонів на енергетичних та товарних біржах ЄС. Так, в Європі в середньому ціни становлять для кінцевого споживача приблизно 30–40 євро за 1 МВт-год (150–200 євро за тонну), а вартість упаковки гранул вищої (20 кг) становить від 7 до 8 євро. Великі електростанції й інші великі споживачі в Данії й Швеції купують гранули судовими партіями по 90–110 євро за тонну. Найвищі ж ціни спостерігаються в Англії – до 160 євро за тонну гранул [6].

Україна нині займає лише 2,5 % у структурі європейського імпорту паливних гранул. При формуванні ринку біопалива в Україні взято за основу «німецьку» модель, за якою виробництво біопалива здійснюється невеликими сільськогосподарськими підприємствами на устаткуванні вітчизняного виробництва. Українські виробники в основному спираються на німецький стандарт DIN та DIN+. Експорт становить 85% від обсягу виробництва, внутрішній споживчий ринок становить відповідно 15% від обсягу виробництва.

Так, перед кризою український ринок твердого біопалива палива ріс щороку на 15–20%, а у кризовому 2012–2013 рр. обсяг продукції пелет із соломи, що вироблялась на експорт, скоротився і в 2014–2015 рр. становив самих низьких значень (130–120 т). Основними покупцями української продукції є Польща, Німеччина, Данія, країни Балтики [4].

Перші біржі, що продають біопаливо, в США з'явилися в 2009 році. Біржа Minneapolis Biomass Exchange працює з і пропонує типові договори на купівлю біомаси, перевірку якості, систему онлайн-транзакцій та логістичні послуги. В Європі – з 2010 р., коли Енергобіржа APX-ENDEX та порт Роттердама заявили про створення спільного проекту з торгівлі біопаливом. Порт Роттердам надає територію для проведення експертизи, зберігання та дистрибуції біопалива, а біржа APX-ENDEX надає платформу для проведення торгів, розрахунків, а також можливість користування кліринговими послугами учасникам торгів із біопалива.

В 2012 році схожа торговельна площадка відкрилася у Швеції. У 2012 році також запрацювала Біржа біопалива Baltpool у Литві. Акціонерами даної біржі є великі державні енергетичні компанії UAB "EPSO-G" (67%) і AB "Klaipėdos Nafta" (33%). Через біржу продається 100% біопалива в країні, торговельні аукціони проводять щотижнево, а продавці та покупці спілкуються між собою анонімно [1].

Для торгівлі між споживачами, виробниками та оптовими продавцями біомаси на міжнародному рівні працює Гонконгська біржа біомаси Graceful Globe. Торгівля здійснюється через онлайн аукціони на анонімній основі і відбувається цілодобово. Серед учасників є кілька представників з українських міст: Києва, Полтави, Івано-Франківська, Одеси, Охирки, Ужгорода та інших.

Серед українських бірж по даному типу біопалив проводяться торги на «Українській біржі біопалива» та «Українській енергетичній біржі» (UEEX). Значний обсяг експорту відмічається саме через «Українську енергетичну біржу» [10]. Це може бути пов'язано із застосуванням ЄС стандартів біржового товару та членством біржі UEEX у ЕВА (European Business Association), що надає можливість їй інтегруватися до ринку ЄС на умовах експортера. Учасникам ринку біоенергетики надаються пільги: виробники пелет і брикетів звільняються від сплати податку на прибуток та податку на додану вартість на продаж пелет і брикетів до 2020 року; виробники твердого біопалива не сплачують імпортерський тариф та ПДВ на пелетне обладнання, що купується за кордоном до 2019 року, відповідно до Податкового Кодексу України [6]. Проте, на даних біржах операції проводять здебільшого по біопаливу із деревини та великі компанії. Продавці та покупці сільськогосподарської біомаси, виробники енергії з неї не мають консолідованого джерела інформації про обсяги пропозиції та попиту на біопаливо.

Подальший розвиток ринку біосировини та біопалива в Україні передбачає розвиток інфраструктури ринку та розповсюдження інформації про обсяги, ціни, умови практичних продаж; прогноз попиту, пропозиції; набуття ринком рис «прозорості» та економічної передбачуваності [3]. Одним із елементів інфраструктури може стати біржа біомаси у вигляді електронного торговельного майданчика

(ETM). Такий підхід допоможе власникам підприємств отримувати в он-лайн режимі інформацію про наявність палива в регіонах, що їх цікавлять, а власникам сировинного ресурсу – знайти покупців з урахуванням сформованої на ринку цінової кон'юнктури. Саме через ЕТМ до торгів біомасою можуть бути залучені дрібні постачальники біопалива (в першу чергу, фермерські господарства), які наразі функціонують «поза ринком» через відсутність пропозиції великої партії сировини.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Незважаючи на очевидні переваги і вигоди виробництва біопалива та його реалізації сільськогосподарськими підприємствами, виробництво паливних гранул із рослинної біомаси сільськогосподарського походження розвивається в Україні досить повільно. На досліджуваній період виробники біосировини сільськогосподарського походження самостійно проводять пошук ринків збуту продукції конверсії органічної сировини, визначають самостійно ціну на біопаливо (в т. ч. паливні гранули), виходячи із вартості органічної сировини та кількості вкладених фінансових ресурсів. Найбільшою перешкодою для енергетичного використання органічної біосировини рослинного походження (соломи) в Україні є обмеженість досвіду виробництва та фінансових ресурсів для необхідних інвестицій, а також відсутність економічних стимулів для підприємств. Тому, необхідне розроблення чітких, послідовних пропозицій щодо визначення доступного потенціалу органічної сировини, визначення її початкової та ринкової вартості, проведення організаційної роботи для формування ринку біопалива в Україні, що стане перспективним напрямом подальших досліджень.

References

1. Geletuxa, G. G., Zhelyezna, T. A., Bashtovyy, A. I. & Geletuxa, G. I. (2017). Oglyad krashih praktik organizatsiyi roboti rinku biopaliw u krayinah YeS [Overview of the best practices in organizing work of biofuels market in the EU.]. *Promyshlennaya teplotekhnika*, 39 (5), 108–112 [in Ukrainian].
2. Zinovchuk, N. V., Zinovchuk, V. V. & Kukharets, V. V. (2011). *Silskohospodarskiy*

obsluhovuyuchy kooperatyv yak orhanizatsiyna forma vyrobnytstva ta realizatsiyi biopalyva [Agricultural service cooperative as an organizational form of biofuel production and sales]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, 1 (28), 2, 65–72 [in Ukrainian].

3. Kaletnik, G. M. (2008). Rozvytok rynku biopalyv v Ukraini [Development of biofuel market in Ukraine]. Kyiv : Ahrarna nauka [in Ukrainian].

4. Heletukha, H., Kramar, V., Epik, O., Antoshchuk, T. & Titkov, V. (2016). Kompleksnyy analiz ukrayinskoho rynku pelet z biomasy [Development of biofuel market in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Kurylo, L. I. (2010). Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku biopalyva v Ukraini [Socio-economic aspects of biofuel development in Ukraine]. *Visnyk naukovykh prats VNAU*, 42 (1), 51–53 [in Ukrainian].

6. Lysyuk, V. M., Teplyashyn, A. Y. (2014). Rozvytok natsionalnoyi bioenerhetyky shlyakhom zaluchennya ahrarnykh bioresursiv cherez tovarni birzhi. [The development of national bioenergy through the use of agrarian bioresources with help of commodity exchanges]. *Ekonomichni innovatsiy*, 58, 184–191 [in Ukrainian].

7. Shkvyrya, N. O. (2014). Perspektyvy rozvytku vyrobnytstva biopalyva z vidkhodiv produktsiyi roslynnytstva [Prospects for the development of biofuel production from crop production waste]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya*, 1–2 (17–18), 312–315 [in Ukrainian].

8. Ukrayinskij biopalivnij portal [Ukrainian Biofuel Portal]. Retrieved from <http://pelleta.com.ua/>.

9. Yevropejska asociaciya virobnykiv pelet [European Association of Pellets Manufacturers]. Retrieved from <http://epc.aebiom.org/>.

10. Tovarna birzha «Ukrayinska energetichna birzha» (UEEX) [Commodity Exchange "Ukrainian Energy Exchange"]. Retrieved from <http://ueex.com.ua/>.

11. Naukove zabezpechennya rozvitku rinku bioenergetiki v Ukraini [Scientific support for the development of the bioenergy market in Ukraine]. Retrieved from <http://www.biofuel.nas.gov.ua/>.

GENERALIZATION OF EXPERIENCE OF USING ORGANIC RAW MATERIALS AS ENERGY RESOURCE

V. Kukharets

e-mail: lidanaz@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University, Stry Boulevard, 7, Zhytomyr, 10002, Ukraine

Production of biofuel from organic agricultural raw materials is a way to provide agrarian enterprises with self-made energy resources and an opportunity to get extra profit during its realization. Areas of rational using of organic raw materials by agrarian enterprises were generalized in order to improve the efficiency of manage. System of management actions and decisions is very important for effective using of bio raw materials. Improvement of financial state of an enterprise, diversification of production activity and providing market with new kinds of products way be reached with help of management decisions algorithm describing areas of converted biomass using.

The most presentable strategies of bioenergetic activity of agricultural enterprises were formed. There are several conceptions describing using of bio raw materials for its conversion into energy resource suitable for agrarian manage of Zhytomyr region: increasing of energetic safety; conception of available potential of bio raw material using with its further realization; conception of own production program diversification and providing market with biofuel. First strategy provides substitution of traditional energy resources with alternative ones, which means that agrarian enterprise is provided with its own bioenergy resources. Second strategy is focused on bio raw materials production, its conversation into biofuel and further realization. Third strategy describes the way of bio raw materials conversion into energy resource and further realization of biofuel, pellets and briquettes, for example.

Possibilities of access of domestic agrarian enterprises to the biofuel market and forming of burses with biofuel made of agricultural organic raw materials in Ukraine were also considered.

Keywords: organic raw materials, biofuel, bioenergy potential, agrarian enterprises, management, conception of the use of bio resources, energy security, efficiency, biofuel market.

**ОБОБЩЕНИЕ ОПЫТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ОРГАНИЧЕСКОГО СЫРЬЯ
КАК ЭНЕРГОРЕСУРСА**

В. В. Кухарен

e-mail: lidanaz@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10002, Украина

Производство биологических видов топлива из органического сырья является одним из способов обеспечения предприятий аграрного сектора собственными энергетическими ресурсами, а также возможности получения дополнительного капитала при его реализации. Были обобщены направления рационального использования аграрными предприятиями органического сырья для энергетических потребностей с целью улучшения эффективности хозяйствования. Важную роль для эффективного использования биосырья отыгрывает система управленских решений и действий. Применение алгоритма управленских решений к направлениям использования конвертированной биомассы обеспечит возможность улучшения финансового состояния предприятия, диверсификации производственной деятельности, выхода на рынок новых видов продукции.

Сформулированы наиболее презентабельные стратегии биоэнергетической деятельности сельскохозяйственных предприятий. Для аграрных хозяйств Житомирской области что касается использования потенциала доступного биосырья для конверсии в энергоресурс могут быть рассмотрены такие концепции: усиление энергетической безопасности; концепция

использования имеющегося потенциала биосырья для конверсии в энергоресурс с последующей его реализацией; концепция диверсификации собственной производственной программы и выходом на рынок биотоплива. Первая стратегия подразумевает замещение традиционных энергетических ресурсов альтернативными, то есть обеспечение аграрного предприятия собственными биоэнергетическими ресурсами. Вторая стратегия ориентирована на производство биосырья, пригодного для конверсии в биотопливо и последующую его реализацию. Третья стратегия затрагивает направление конверсии биосырья в энергоресурс и последующую реализацию биотоплива (пеллеты, брикеты).

Рассмотрено возможность выхода отечественных аграрных предприятий на рынок биотоплива, а также формирование в Украине бирж биотоплива из сельскохозяйственного органического сырья.

Ключевые слова: органическое сырье, биотопливо, биоэнергетический потенциал, аграрное предприятие, управление, концепция использования биосырья, энергетическая безопасность, эффективность, рынок биотоплива.

УДК: 330.132: 664.64.016.7

СКЛАДОВІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОДУКЦІЇ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. В. Васільцова

e-mail: Selenabest8@gmail.com

Інститут агроєкології і природокористування
Національної академії аграрних наук України,
вул. Метрологічна, 12, м. Київ, 03143, Україна

Стаття присвячена визначенню екологічності та безпечності хлібопродуктів для здоров'я споживачів. Визначено особливості хлібопекарської галузі, що зумовлюють необхідність залучення поліпшувачів до процесів виготовлення хлібопродуктів, які дадуть змогу підвищити ефективність функціонування галузі та дозволять вирішити низку завдань: формувати певні реологічні властивості тіста (підвищення газоутримуючої здатності тіста, надання еластичних властивостей, забезпечення в'язко-пластичних властивостей, зниження адгезії заготовок); інтенсифікувати технологічний процес, впровадити прискорені технології приготування хліба; уповільнити процес черствіння і запобігти мікробіологічному псуванню хлібобулочних виробів; продовжити термін зберігання свіжості хліба, знизити його крихкість; поліпшити якість хлібобулочних виробів різноманітного асортименту – здобних, листкових дріжджових і бездріжджових виробів, виробів, виготовлених із заморожених напівфабрикатів; стабілізувати якість хліба при переробці борошна з нестабільними хлібопекарськими властивостями; розширити асортимент виробів, що випускаються згідно з постійно зростаючими вимогами споживача; поліпшити біотехнологічні властивості дріжджів.

Подано класифікацію харчових добавок і хлібопекарських поліпшувачів залежно від функціонального та технологічного призначення. Проведено дослідження щодо наявності домішок та поліпшувачів у деяких зразках хлібобулочних виробів хлібопекарських підприємств Вінницької області, з якого стає очевидним, що застосування поліпшувачів буде продовжуватися й у майбутньому через значне погіршення показників якості зерна та борошна в Україні, яке спостерігається в останні роки. Недостатньо вивченим залишається питання їх якості та безпечності для здоров'я споживачів. Через відсутність з боку держави, суспільства та самих хлібопекарських підприємств достатнього та належного контролю за використанням харчових домішок у процесах виробництва: за їх кількістю, якістю, терміном дії, можливістю непередбачуваного хімічного реагування між різними домішками в одному продукті, на нашу думку, створює ризик зловживання цими речовинами та нанесення прихованої шкоди здоров'ю людей.

Ключові слова: екологічність хлібопекарської продукції, хлібопекарські підприємства, харчові добавки, хлібопекарські поліпшувачі.

Постановка проблеми

На якість та харчову безпеку продукції сучасних хлібопекарських підприємств в Україні впливає система чинників, а саме: економічні, організаційні, технологічні, санітарно-гігієнічні, екологічні. Якість хлібобулочних виробів залежить від фізико-хімічного складу борошна для випікання хлібопродуктів, наявності якісних та недорогих інгредієнтів, необхідних для виготовлення хлібопродукції, технології виготовлення, строку зберігання хліба й хлібобулочних виробів, способу їх реалізації тощо. Жорстке державне регулювання процесу ціноутворення на хліб і хлібобулочні вироби зумовлює низьку рентабельність хлібопекарських підприємств та змушує виробників шукати способи здешевлення своєї продукції для того, щоб залишитися на ринку та покращити свої фінансові та економічні результати

діяльності. Досить часто здешевлення хлібобулочних виробів відбувається за рахунок якості та харчової безпеки. Сучасні харчові технології пропонують хлібопекарській галузі значний обсяг харчових домішок (добавок) та поліпшувачів якості хлібобулочних виробів та хліба, що дозволяють виробникам заощаджувати на сировині та одержувати хліб привабливого зовнішнього вигляду. Однак якість таких виробів та їх екологічна безпека є сумнівною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Такі науковці, як О. І. Галенко [1], Г. Ф. Ємцева [2], В. В. Ліщинська [3] та інші присвятили свої праці проблемам ціноутворення та аналізу цін на хліб і хлібобулочні вироби. Питаннями якості хлібобулочних виробів займалися такі дослідники: Г. Ф. Пшенишнюк, І. В. Солоницька [4], І. В. Дробот,

Н. З. Петришин, Т. А. Сильчук, Н. О. Фалендиш [5] та інші.

Наукові дослідження щодо покращення споживних властивостей хлібобулочних виробів за допомогою залучення домішок і поліпшувачів проводили І. Петрова, Л. Кричківська [1], Т. Ярошевич, С. Ягелюк [7], Н. Джурик, М. Ковальчук, В. Гаврилишин, А. Баб'як [8], Г. Дремучева [9] та інші.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є визначення складових екологічної безпеки хлібопекарської продукції. Завданням статті є узагальнення особливостей хлібопекарської галузі, що призводять до необхідності залучення поліпшувачів у процеси виготовлення хлібопродуктів; визначення наявності домішок та поліпшувачів у зразках продукції хлібопекарських підприємств Вінницької області.

У процесі дослідження було використано такі методи дослідження як: абстрактно-логічний (для визначення причин та наслідків залучення харчових домішок та поліпшувачів з огляду особливостей функціонування хлібопекарської галузі), аналізу і синтезу (для здійснення класифікації харчових добавок і хлібопекарських поліпшувачів залежно від їхнього функціонального та технологічного призначення).

Результати досліджень

До виробів хлібобулочної галузі ставляться особливі вимоги безпеки, в тому числі й екологічні, оскільки їх якість має безпосередній вплив на здоров'я споживачів. Щодо продуктів харчової індустрії, то безпечною вважається продукція високої якості, яка є нетоксичною, не канцерогенною, не містить ГМО та не здійснює негативного впливу на здоров'я споживачів. Екологічна безпека продукту в широкому розумінні охоплює як безпечне споживання продукту, так і безпечну сировину, що застосовувалася при його виробництві, а також саме виробництво, зберігання продукції та утилізації обгортки та упакування.

Хлібопекарська галузь, функціонуючи за сучасних умов, набуває певних особливостей, що призводить до необхідності залучення поліпшувачів до процесів виготовлення хлібопродуктів, які дають змогу підвищити

ефективність функціонування галузі та вирішувати низку економічних завдань (рис. 1).

У значній кількості наукових робіт здебільшого вказується на позитивні моменти використання поліпшувачів у виробництві хлібобулочної продукції [7, 8, 9]. А разом з тим, аналізу негативного ефекту та наслідків споживання від використання хлібопекарських поліпшувачів приділяється недостатньо уваги.

Зважаючи на низькосортне пшеничне зерно, яке надходить на перероблення, у виробництві хлібобулочних виробів, все частіше застосовуються комплексні поліпшувачі, що надає змогу виробникам підвищити інтенсивність технологічного процесу виробництва, зберігаючи привабливість вигляду та стабільність якісних показників продукції при цьому використовувати низькоякісну сировину. Поліпшувачі модифікують компонентну структуру тіста: білки, крохмаль, геміцелюлозу, пентозани, ліпіди, впливаючи на активність ферментів та мікроорганізмів у тісті.

Поліпшувачами є композиційні добавки багатофункціональної дії, які складаються з компонентів різного роду дії. Ними є окислювачі, що здатні підвищувати властивість клейковини до гідратації, яка обумовлює збільшену водопоглинальну спроможність тіста (аскорбінова кислота, пероксид кальцію); гідроколоїдні стабілізатори, що інтенсифікують гідрофільну здатність тіста, посилюють клейковину, пришвидшують окисно-відновлювальні процеси, покращуючи цим вигляд м'якуша та збільшуючи терміни зберігання (окислений чи набрякаючий модифікований крохмаль); поверхнево-активні речовини, які поліпшують структурно-механічну властивість тіста; регулятори кислотності, що інтенсифікують технологічні процеси (органічні кислоти, здебільшого, лимонна, оцтова, яблучна), [8].

Найпоширенішими видами функціональних добавок є суха клейковина „Штабилаза”, до структури якої входить аскорбінова кислота та мезофільні ферменти; поліпшувач смаку „Ірексол”, що включає аскорбінову кислоту, глюкозу, ферменти; для виробництва продукції з низькосортного борошна використовують препарат „Стабілін”, в якому містяться мальтодекстрини, карбонат кальцію, фосфат кальцію, аскорбінова кислота; модулятор смаку, аромату та об'єму „Фреш”, який окрім екстракту

солоду містить емульгатор, стабілізатор, різноманітними витяжками з натуральних декстрозу, регулятор кислотності [7, 8]. продуктів та купуються підприємствами за Перелічені добавки здебільшого є високою ціною.

Рис. 1. Причини та наслідки залучення харчових домішок та поліпшувачів з огляду особливостей функціонування хлібопекарської галузі
Джерело: розроблено автором.

Слід акцентувати, що більш ефективним, з огляду на рентабельність виробників хлібобулочних виробів, є застосування хімічних поліпшувачів: регуляторів вологи, що допомагають підвищити вихід продукції, залишаючи надлишок вологи в тісті; штучно синтезованих ферментів; емульгаторів, які надають тісту більш однорідну структуру, підвищуючи еластичність м'якуша; розпушувачів, що в результаті використання забезпечують сталий об'єм продукту зі зниженням ваги на 20–30% [7]. Ці перелічені

речовини дозволені МОЗ України до застосування у виробництві. Однак вироблений за їх участі хлібний продукт не можна вважати цілком натуральним та екологічно безпечним. Насамперед тому, що хімічні речовини володіють кумулятивними властивостями та здатні накопичуватися в людському організмі, зумовлюючи канцерогенний ефект.

Залежно від функціонального призначення та технологічних властивостей у хлібопеченні застосовуються харчові добавки і хлібопекарські поліпшувачі, класифікація яких подана у табл. 1.

Таблиця 1. Класифікація харчових добавок і хлібопекарських поліпшувачів залежно від функціонального та технологічного призначення

Групи харчових добавок і хлібопекарських поліпшувачів	Функціональні та технологічні властивості
1	2
Харчові добавки:	
поліпшувачі окисної дії	для зміцнення фізичних властивостей тіста, тобто, зміцнюють клейковину, збільшують газоутримуючу здатність тіста, тим самим підвищуючи його здатність до машинної обробки і стабільність його в розстоюванні, зменшення гливікості подових виробів внаслідок зниження білкових речовин протеїназ та утворення дисульфідних зв'язків шляхом окислення суміжних сульфгідрильних груп, перетворення протеїнази в неактивну форму окисленням сульфгідрильних груп
поліпшувачі відновлювальної дії	дозволяють регулювати реологічні властивості тіста та інтенсивність протікання біохімічних і колоїдних процесів у тісті
ферментні препарати різного принципу дії	(α -амілаза, мальтогенна амілаза, ксиланаза, ліпаза, фосфоліпаза, глюкозооксидаза, протеаза) дозволяють регулювати спиртове бродіння в тісті, покращують забарвлення скоринки хліба, підвищують водопоглинальну здатність тіста, інтенсифікують дозрівання тіста.
модифіковані види крохмалю	(окислені, набухають, екструзійні) покращують структурно-механічні властивості тіста, структуру пористості і колір м'якушки, сповільнюють черствіння хліба. У нашій країні широко застосовуються для виправлення борошна зі зниженими хлібопекарськими властивостями, окислені різними способами крохмалі (E-1404). В основному карбоксиметилкрохмаль і крохмалі з епіхлоргідрином або хлорокисом фосфору. У комплексних харчових добавках для випічки хліба до складу входить в основному модифікований крохмаль E-1422
харчові емульгатори (поверхнево-активні речовини)	стабілізують властивості емульсій, а в якості добавок покращують властивості тіста і якість хліба, сприяють більш тривалому збереженню свіжості хліба.
добавки консервуючої дії (консерванти)	антимікробні агенти, призначені для того, щоб довгий час зберігати продукти придатними до вживання. У хлібопеченні застосовуються пропіонат (пропіонат натрію - E281), що пригнічує розвиток цвілевих грибів
органічні кислоти	(лимонна, оцтова, молочна, виннокаменная та інші) є засобом регулювання кислотності тіста, особливо житнього.
мінеральні солі	активатори бродильної здібності хлібопекарських дріжджів, посилюючи процес накопичення вуглекислого газу в напівфабрикатах, дають різний результат при короткому бродінні тіста та підвищеній кількості дріжджів і при тривалому процесі та невеликій витраті дріжджів. Певне значення має якість дріжджів. Мінеральні солі необхідні для життєдіяльності дріжджів, регулюють тиск у дріжджовій клітці, є активаторами і стабілізаторами ферментативної активності, покращують структурно-механічні властивості тіста. Внесення мінеральних солей покращує консистенцію і еластичність тіста, а також інтенсифікує газоутворення тіста. При цьому в основному застосовують фосфати натрію, калію, кальцію, магнію, амонію, поліфосфати, амонійні солі, карбонати, лактати кальцію, сульфати кальцію, амонію
ароматичні та смакові добавки	Поліпшують смакові та ароматичні якості хліба та хлібобулочних виробів

Закінчення таблиці 1

1	2
Хлібопекарські поліпшувачі:	
суха пшенична клейковина та поліпшувачі на її основі	регулює реологічні властивості тіста, його водопоглинаючі здібності і якість готових виробів. Вона дозволяє створювати стабільну структуру тіста, контролювати його розтяжність, збільшувати газоутримуючу здатність, поліпшувати структурно-механічні властивості характеристики тіста, і якість самого кінцевого продукту-хлібобулочних виробів, а також дозволяє збільшити терміни зберігання свіжості готових виробів, знизити крихкість м'якушки, збільшити вихід готових виробів на 2–7%; використання сухої пшеничної клейковини дозволяє стабілізувати якість борошна і отримати борошно з наперед заданими якостями
комплексні хлібопекарські поліпшувачі	дозволяє одночасно впливати на основні компоненти борошна, підвищити ефективність кожного компонента покращувача за рахунок синергізму їх дії і тим самим знизити витрату і спростити способи їх використання. При цьому ефективність покращувачів підвищується за рахунок введення до їх складу наповнювачів, що мають технологічне значення (сухої клейковини, соєвої муки, крохмалю, цукрів і інших) Застосування комплексних хлібопекарських поліпшувачів призводить до підвищення газоутворення при бродінні, поліпшення властивостей тіста, якості хліба внаслідок одночасного впливу на вуглеводний і білково-протеїнальний комплекс борошна, а також ферментні системи дріжджових клітин. Їхній склад оптимізують в основному в залежності від впливу їх на реологічні властивості тіста, газоутворення при бродінні, показники якості хліба.
сухі закваски, підкислювачі	для забезпечення необхідної кислотності житнього тіста при прискорених технологіях його приготування використовують підкислюючі комплексні добавки, а також сухі чи пастоподібні закваски, що містять молочнокислі бактерії. До їх складу можуть входити органічні кислоти, висушені густі борошняні закваски, мінеральні солі, солод, ферментні препарати та інша сировина.

Джерело: сформовано автором на основі [7, 1, 8].

Важливо зауважити, що науковці по-різному оцінюють безпечність використання харчових домішок. На думку одних вчених, харчові домішки та поліпшувачі можуть застосовуватися лише в тому разі, якщо вони за тривалого вживання не чинять загрози людському здоров'ю. Під час розробки технологій мають бути враховані фактори технологічної доцільності та важливості застосування мікроінгредієнтів. На думку інших науковців, застосовуючи добавки й поліпшувачі, можна не лише регулювати технологічний процес, коригувати властивості сировини, а й створювати здорові продукти з наданням їм профілактичної, лікувальної та функціональної властивості.

На нашу думку, за умов відсутності контролю за процесами виробництва, використання харчових домішок створює ризик зловживання цими речовинами та нанесення

прихованої шкоди здоров'ю людей. Для проведення дослідження щодо наявності домішок та поліпшувачів у деяких зразках хлібобулочних виробів мають застосовуватися методи оцінки якості хлібобулочних виробів, що передбачають визначення органолептичних та обов'язкових фізико-хімічних показників (пористість і кислотність) згідно з чинними в Україні нормативно-технічними документами: ДСТУ-П 4587: 2006, ГОСТ 5670-96, ГОСТ 5669-96. Кількість харчових домішок, їх якість, термін дії, можливість непередбачуваного хімічного реагування між різними домішками в одному продукті не є предметом постійного контролю ні з боку держави, ні з боку суспільства, ні тим більше з боку підприємства-виробника.

Узагальнення результатів протокольного дослідження щодо наявності домішок та поліпшувачів у деяких зразках хлібобулочних виробів наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Аналіз досліджуваних зразків хлібу (батонів з муки І сорту) на предмет наявності у них домішок та поліпшувачів

Показники та ознаки зразків	Зразки хлібу хлібопекарень		
	Зразок № 1- «Немирівський КПК»	Зразок № 2 - хлібопекарський цех при гіпермаркеті	Зразок № 3 - ДП «Гайсинхліб» ПАТ «Концерн хлібпром»
1	2	3	4
Зовнішні ознаки зразків: форма, стан поверхні, колір скоринки	Практично не відрізнялися між собою й цілком відповідають вимогам ДСТУ-П 4587: 2006: форма батона правильна, не розпливчаста, без притисків, на поверхню виробу навскіс нанесені характерні надрізи; поверхня – чиста, блискача, без вм'ятин, тріщин, підривів; колір скоринки – властивий виду виробів, світло-коричневий; стан м'якуша – пропечений, з розвиненою пористістю, не вологий на дотик, без ознак непромісу, порожнин та ущільнень; колір м'якуша – від білого до білого з легким кремуватим відтінком.		

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4
Органолептичні показники: смак і аромат	смак невиразний, аромат слабкий, з відтінком сирого борошна	невиразний смак, аромат з помітною дріжджовою складовою та відтінком пастеризації (що може бути обумовлено використанням в рецептурі високопастеризованого чи стерилізованого молока або ж наявністю відповідного ароматизатора)	Має властиві свіжовипеченого виробу: смак і аромат
Стан та структура м'якуша	пропечений з тонкостінною розвинутою пористістю, проте крихкий	м'якуш пропечений, з дуже розвинутою тонкостінною пористістю, дуже еластичний, надміру пухкий	м'якуш пропечений, в міру еластичний з тонкостінною розвинутою пористістю
Маса виробу (ДСТУ-П 4587: 2006, маса нарізного батона 400 г), г	385	330	420
Пористість (за ГОСТ 5669-96, використовуючи прилад Журавльова), %	76	85	77
Кислотність (визначали титруванням 50 мл витяжки з хлібного м'якуша, одержаної за стандартною методикою, вказаною в ГОСТ 5670-96, норма становить для вищого та першого сортів 2–3 град.), град.	1,2	1,1	1,6

Джерело: розроблено автором на основі [10, 11, 12].

Три зразки нарізних батонів від різних виробників: № 1 – «Немирівський КПК», № 2 – хлібопекарський цех при гіпермаркеті, № 3 – ДП «Гайсинхліб» ПАТ «Концерн хлібпром» було придбано у торговельній мережі. На основі аналізу результатів дослідження якості зразків хлібобулочних виробів можна відзначити, що у виробництві зразка №1 («Немирівський КПК»), швидше за все, використані штучні розпушувачі та, можливо, добавки з вологоутримуючою дією, у результаті чого хлібобулочний виріб характеризується слабким, невиразним ароматом, пористим, але крихким м'якушем, заниженою кислотністю. У рецептурі зразка № 2 (хлібопекарський цех при гіпермаркеті) однозначно присутні штучні розпушувачі, ймовірно – емульгатори та ароматизатор; підтвердженням цього є мала вага виробу, нехарактерний аромат, дуже пухкий та еластичний м'якуш, низька кислотність. Рецепт зразка № 3 від ДП «Гайсинхліб» ПАТ «Концерн хлібпром», вочевидь, є найбільш наближеною до традиційної, хоча занижена кислотність також може бути обумовлена застосуванням розпушувачів (для скорочення

тривалості бродіння тіста та зниження собівартості виробів).

На нашу думку, українська хлібопекарська галузь має достатній потенціал для виходу на новий рівень, що відповідатиме міжнародним стандартам якості, що сприятиме досягненню максимізації економічних показників та збереженню здоров'ю споживачів. Одним з найбільш перспективних способів такої трансформації хлібопекарських підприємств може стати виробництво екологічно безпечної (органічної) продукції із застосуванням органічної сировини. За визначенням міжнародної федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), "органічна сировина – сировина, отримана з об'єктів тваринного світу, мисливських ресурсів, об'єктів аквакультури, лісових рослин, якщо вони походять з чітко визначених місць збору, які не схильні до дії шкідливих речовин, а також сировина рослинного, тваринного походження, отримана від здорових тварин і рослин, без застосування хімічних препаратів, хімічних добрив, стимуляторів росту і відгодівлі тварин, гормональних препаратів, генномодифікованих

(генно інженерних, трансгенних) організмів, що не піддане обробці з використанням іонізуючого випромінювання, що містить у своєму складі не менше 95 % органічних інгредієнтів, а зміст інших інгредієнтів у кінцевому продукті не перевищує 5 % від маси всіх інгредієнтів (за винятком харчової солі й води), що відповідає гігієнічним вимогам і нормативам якості питної води, вироблених традиційним сільським господарством" [13]. Сертифікація є однією з основних і найбільш містких складових органічної гарантійної системи. Саме органічні стандарти, з метою покращення якості харчової продукції, встановлюють вимоги до виробництва продукції, а інспекція та сертифікація забезпечують дотримання даних вимог. Отже, сертифікація є необхідною умовою для збалансування інтересів виробника та споживача. Тому, для хлібопекарських підприємств обов'язковим є перехід на застосування для виробництва хлібопродуктів сертифікованого органічного зерна.

Можливість виробництва органічної продукції потребує залучення певної частини капіталовкладень за допомогою процесу екологічної капіталізації на створення та впровадження органічних технологій, що дозволять покращити якість та безпечність продукції, зменшити витрати на застосування хімічних засобів захисту та мінеральних добрив, сприятиме відновленню родючості виснажених ґрунтів, допоможе вдало продумати та оптимально пов'язати еко-логістику з процесами зберігання й очищення; посприє побудові розумної політики ціноутворення з урахуванням усіх ймовірних витрат; допоможе максимізувати збут та покращить налагодження комунікацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, основною складовою екологічної безпеки хлібопекарської продукції є застосування у процесі її виробництва органічної сировини за допомогою залучення до виробничих процесів органічних технологій шляхом здійснення екологічної капіталізації – тобто виділення частини капіталу для досягнення даних цілей.

З проведеного дослідження стає очевидним, що виробників хлібопекарської продукції до залучення домішок та поліпшувачів у процеси виготовлення хлібопродуктів спонукають

особливості галузі. Зокрема, це дає їм змогу підвищити ефективність функціонування галузі та дозволяє вирішити низку завдань: формувати певні реологічні властивості тіста (підвищення газоутримуючої здатності тіста, надання еластичних властивостей, забезпечення в'язко-пластичних властивостей, зниження адгезії заготовок); інтенсифікувати технологічний процес, впровадити прискорені технології приготування хліба; уповільнити процес черствіння і запобігти мікробіологічному псуванню хлібобулочних виробів; продовжити термін зберігання свіжості хліба, знизити його крихкість; поліпшити якість хлібобулочних виробів різноманітного асортименту – здобних, листових дріжджових і бездріжджових виробів, виробів, виготовлених із заморожених напівфабрикатів; стабілізувати якість хліба при переробці борошна з нестабільними хлібопекарськими властивостями; розширити асортимент виробів, що випускаються згідно з постійно зростаючими вимогами споживача; поліпшити біотехнологічні властивості дріжджів.

З проведеного дослідження щодо наявності домішок та поліпшувачів у деяких зразках хлібобулочних виробів хлібопекарських підприємств Вінницької області (ДП «Гайсинхліб» ПАТ «Концерн хлібпром», «Немирівський КПК», хлібопекарський цех при гіпермаркеті), стає очевидним, що застосування поліпшувачів буде продовжуватися й у майбутньому через значне погіршення показників якості зерна та борошна в Україні, яке спостерігається в останні роки. Питанням залишається лише їхня якість та цілкова безпечність для здоров'я споживачів. Через відсутність з боку держави, суспільства та самих хлібопекарських підприємств достатнього та належного контролю за використанням харчових домішок у процесах виробництва: за їх кількістю, якістю, терміном дії, можливістю непередбачуваного хімічного реагування між різними домішками в одному продукті, на нашу думку, створює ризик зловживання цими речовинами та нанесення прихованої шкоди здоров'ю людей.

Таким чином, подальше вивчення питання екологічної безпеки продукції хлібопекарських підприємств та перспектив залучення екологічної капіталізації хлібопекарськими підприємствами до процесів своєї господарської діяльності з метою виділення певної частини

капіталу на створення та запровадження органічних технологій дозволить покращити підприємствам хлібопекарської галузі якість та безпечність своєї продукції для здоров'я споживачів, збільшити збут хлібопродуктів, підвищити свої фінансові результати від власної господарської діяльності. Тим самим, випуск продукції, що відповідатиме міжнародним стандартам якості, сприятиме виведенню хлібопекарських підприємств на новий рівень господарювання та надасть їм можливість стати рівноправними конкурентами на міжнародному ринку.

References

1. Galenko, O. I. (2016). Problemy reguluvannya cin u xlibopekarskij galuzi Ukrayiny [Problems of price regulation in the baking industry of Ukraine]. *Agrosvit*, 11, 22–28 [in Ukrainian].
2. Yemceva, G. F. (2007). Formuvannya polityky cinoutvorennja na xlibobulochni vyroby [Formation of the pricing policy for bakery products]. *Problemy ekonomiky pidpryyemstv v umovax stalogo rozvytku* : 3-ya Mizhnarodna naukovo-praktychna konferenciya (p. 46). Kyiv : NUXT [in Ukrainian].
3. Lishhynska, V. V. (2016). Konkurentne seredovyshhe pidpryyemstv xlibopekarskoyi promyslovosti Ukrayiny [Competitive environment of the enterprises of the baking industry of Ukraine]. *Strategichni imperatyvy suchasnogo menedzhmentu* : zb. materialiv III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 49–55). Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Solonyczka, I. V. & Pshenyshniuk, H. F. (2012). Yakist xlibobulochnyx vyrobiv iz zamorozhenyx napivfabrykativ za texnologiyeyu vidkladenogo vypikannya [The quality of baked goods from frozen semi-finished products based on technology of deposited baking]. *Zernovi produkty` i kombikormy*, 4, 19–23 [in Ukrainian].
5. Drobot, V. I., Sylchuk, T. A., Falendysh, N. O. & Petryshyn, N. Z. (2006). Pidvyshhennya yakosti xlibobulochnyx vyrobiv – shlyax do yix konkurentospromozhnosti [The quality of baked goods from frozen semi-finished products based on technology of deposited baking]. *Zernovi produkty i kombikormy*, 4, 36–38 [in Ukrainian].
6. Petrova, I. A. & Krychkovska, L. V. (2014). Osoblivosti ekspertnogo doslidzhennja hlibobulochnih virobiv pri vijavlenni ekonomichnih pravoporushen [Features of expert research of bakery products at detection of economic violations]. *Naukovi praci [Odeskoi nacionalnoi akademii harchovih tehnologij]*, 46 (1), 281–284 [in Ukrainian].
7. Jaroshevich, T. S. & Yaheliuk, S. V. (2011). Vplyv polipshuvachiv na kharchovu tsinnist ta yakisni pokaznyky khlibobulochnykh vyrobiv [Influence of enhancers on nutritional value and qualitative parameters of bakery products]. *Visnik Lvivskoi komercijnoi akademii. Serija tovaroznavcha*, 12, 132–134 [in Ukrainian].
8. Dzhurik, N. R., Kovalchuk, M. P., Havrylyshyn, V. V. & Babiak A. M. (2009). Polipshennja spozhivnih vlastivostej zhitno-pshenichnogo hliba [Improvement of the consumer properties of rye and wheat bread]. *Visnik Lvivskoi komercijnoi akademii. Serija tovaroznavcha*, 11, 15–18 [in Ukrainian].
9. Dremucheva, G. (2006). Kogda i kak primenjat hlebopekarnye uluchshiteli dlja regulirovaniya kachestva muki [When and how to apply baking improvers to regulate the quality of flour]. *Hlebopekarnaja i konditerskaja promyshlennost Ukrainy*, 6, 32–34 [in Russian].
10. Vyroby bulochni. Zahalni tekhnichni umovy (2006) [Bakery products. General specifications]. DSTU-P 4587: 2006. Retrieved from <https://www.twirpx.com/file/963054/> [in Ukrainian].
11. Hlebobulochnye izdelija. Metody opredelenija kislotnosti (1996) [Bakery products. Methods of determination of acidity]. GOST 5670-96. Retrieved from <http://www.proagro.com.ua/reference/standard/mill/6936.html> [in Russian].
12. Hlebobulochnye izdelija. Metod opredelenija poristosti (1996) [Bakery products. Method for determining porosity]. GOST 5669-96. Retrieved from <http://www.proagro.com.ua/reference/standard/mill/6937.html> [in Russian].
13. Organic Standards and Certification. International Federation of Organic Agriculture Movements. Retrieved from http://www.ifoam.org/about_ifoam/standards/index.html.

**COMPOSITION OF ENVIRONMENTAL
SAFETY OF PRODUCTS OF BAKERY
ENTERPRISES**

O. Vasiltsova

e-mail: Selenabest8@gmail.com

Institute of Agroecology and Nature Management
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
street Metrological, 12, Kyiv, 03143, Ukraine

The article is dedicated to the definition of the environmental and safety of bakery products on the health of consumers. The features of the bakery industry have been identified, which led to the need to attract enhancers to the processes of making bread products, which will enable to improve the efficiency of the industry and will solve a number of tasks: to formulate certain rheological properties of the dough (increasing the gas-retaining ability of the dough, providing elastic properties, providing viscoplastic properties, reduction of adhesion of billets); to intensify the technological process, to introduce accelerated bread making technologies; slow down the process of drawing and prevent microbiological damage to bakery products; to extend the shelf life of bread's freshness, to reduce its fragility; to improve the quality of bakery products of a wide range of flour, flaky yeast and non-yeast products, products made from frozen semi-finished products; to stabilize the quality of bread when processing flour with unstable baking properties; to expand the assortment of products, produced in accordance with constantly increasing requirements of the consumer; improve biotechnological properties of yeast.

The classification of food additives and bakery improvers is given, depending on the functional and technological purpose. The research on the presence of impurities and improvers in some samples of bakery products of the bakery enterprises of the Vinnytsia region has been carried out, from which it becomes clear that the use of enhancers will continue in the future due to a significant deterioration in the quality of grain and flour in Ukraine, which has been observed in recent years. The question remains only their quality and complete safety for consumers. Due to the lack of state and society and the bakery enterprises themselves sufficient and adequate control over the use of food additives in production processes: in terms of their quantity, quality, duration, possibility of unpredictable chemical reaction between different impurities in one product, in our opinion, creates a

risk of abuse these substances and causing hidden harm to people's health.

Keywords: *ecological compatibility of baking products, bakery enterprises, food additives, bakery enhancers.*

**СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ ПРОДУКЦИИ
ХЛЕБОПЕКАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

А. В. Васильцова

e-mail: Selenabest8@gmail.com

Институт агроэкологии и природопользования
Национальной академии аграрных наук Украины
ул. Метрологическая, 12, г. Киев, 03143, Украина

Статья посвящена определению экологичности и безопасности хлебопродуктов на здоровье потребителей. Определены особенности хлебопекарной отрасли, которые привели к необходимости привлечения улучшителей к процессам изготовления хлебопродуктов, которые позволят повысить эффективность функционирования отрасли, что позволит решить ряд задач: формировать определенные реологические свойства теста (повышение газоудерживающей способности теста, предоставление эластичных свойств, обеспечение вязко-пластических свойств, снижение адгезии заготовок) интенсифицировать технологический процесс, внедрить ускоренные технологии приготовления хлеба; замедлить процесс черствения и предотвратить микробиологическом порчи хлебобулочных изделий; продлить срок сохранения свежести хлеба, снизить его хрупкость; улучшить качество хлебобулочных изделий широкого ассортимента – сдобных, слоеных дрожжевых и бездрожжевых изделий, изделий, изготовленных из замороженных полуфабрикатов; стабилизировать качество хлеба при переработке муки с нестабильными хлебопекарными свойствами; расширить ассортимент выпускаемых изделий согласно с постоянно растущими требованиями потребителя; улучшить биотехнологические свойства дрожжей.

Представлена классификация пищевых добавок и хлебопекарных улучшителей в зависимости от функционального и технологического назначения. Проведено исследование о наличии примесей и улучшителей в некоторых образцах хлебобулочных изделий хлебопекарных предприятий Винницкой области,

из которого становится очевидным, что применение улучшителей будет продолжаться и в будущем из-за значительного ухудшения показателей качества зерна и муки в Украине, которое наблюдается в последние годы. Вопросом остается только их качество и полная безопасность для здоровья потребителей. Из-за отсутствия со стороны государства, общества и самих хлебопекарных предприятий достаточного и надлежащего контроля за использованием пищевых добавок в процессах производства: по их количеству, качеству, сроком действия, возможностью непредсказуемого химического реагирования между различными примесями в одном

продукте, по нашему мнению, создает риск злоупотребления этими веществами и нанесения скрытой вред здоровью людей.

Ключевые слова: экологичность хлебопекарной продукции, хлебопекарные добавки, пищевые добавки, хлебопекарные улучшители.

ВИМОГИ

до матеріалів, що подаються до наукового журналу
НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ. SCIENTIFIC HORIZONS

«Наукові горизонти» є науковим фаховим виданням, що видається 12 разів на рік, в якому друкуються статті зі сільськогосподарських, ветеринарних, технічних і економічних галузей науки.

Редакційна колегія збірника приймає до друку наукові статті українською, англійською та російською мовами, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Наказу МОНУ України № 32 від 15.01.2018 р. «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України».

Структура статті:

1. Індекс УДК (виключка по лівому краю).
2. Назва статті повинна відповідати її змісту (не більше 12 слів), (виключка по центру, прописними літерами, напівжирним шрифтом).
3. Ініціали та прізвища авторів (виключка по центру).
4. Електронна адреса авторів (виключка по центру).
5. Повна офіційна назва та юридична адреса установи авторів (виключка по центру).
6. Анотація мовою статті (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова).
7. Ключові слова: 4–10 слів (словосполучень), (курсив, виключка по ширині).
8. Текст статті (вирівнювання по ширині).

Виклад основного матеріалу здійснюється у такому порядку:

- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- мета, завдання та методика досліджень;
- результати досліджень;
- висновки та перспективи подальших досліджень.

9. Література (виключка по ширині).

Список використаної літератури оформляється відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015). Посилання на джерела слід позначати в тексті у квадратних дужках за порядковим номером. У списку літератури мають переважати посилання на джерела останніх років. Слід уникати

посилань на власні наукові праці (не більше одного автопосилання). Не бажано використовувати інтернет-публікації, окрім наукових (джерела мають бути доступними), тези доповідей, звіти, автореферати та дисертації.

10. References (виключка по ширині).

Окремий транслітерований список використаної літератури подавати латиницею (бажано в стилі APA – American Psychological Association, (<http://www.apastyle.org/>) згідно з вимогами світових реферативних баз даних, з індексами DOI, наведеними на сайті <https://www.crossref.org>.

Транслітерувати український (російський) алфавіт латиницею потрібно відповідно до постанови КМУ від 27.01.2010 № 55. Іншомовні літературні джерела наводять мовою оригіналу. Для автоматичної транслітерації можна також скористатися сайтом <http://ukrlit.org/transliteratsiia>.

Приклади оформлення літературних джерел додаються.

11. Анотація англійською та російською мовами (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова), із зазначенням ініціалів та прізвищ авторів, назви статті, повної офіційної назви та юридичної адреси установи. Якщо стаття англійською мовою, то резюме подаються, відповідно, українською та російською мовами.

Англійський варіант статті приймається лише за умови її фахового перекладу. У разі надсилання англійського варіанту, перекладеного за допомогою інтернет-перекладачів (наприклад, Google), матеріали будуть відхилені.

Рукопис наукової фахової статті слід подавати разом з його електронною версією у форматі *doc.*, виконаною у редакторі *Microsoft Word* (будь-яка версія). Обсяг статті до 12 сторінок тексту формату А4 (210x297 мм), включаючи таблиці, ілюстративний матеріал і бібліографічний список.

Параметри сторінки: орієнтація книжкова; поля – 20 мм з усіх боків. Параметри абзацу: відступ першого рядка (абзац) – 1,0 см, шрифт – гарнітура *Times New Roman*, розмір шрифту – 14 pt, інтервал – 1,0, вирівнювання – по ширині сторінки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули подаються після посилання на них у тексті і мають бути пронумеровані арабськими літерами (орієнтація книжкова). Всі аббревіатури слід розшифровувати. У таблицях слова повинні бути написані повністю та вірно розставлені переноси.

Формули мають бути написані у редакторі *Equation Editor*, змінні математичні величини у тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки та фото мають бути розташовані по центру, без обтікання текстом, спосіб заливки «Узор» у чорно-білих тонах.

Всі розмірності фізичних величин повинні подаватися відповідно до Міжнародної системи одиниць (СИ). Між одиницями виміру та символами і цифрами, до яких вони належать, ставиться пробіл.

Статті направляються до редколегії тільки в електронному вигляді. Відповідальність за достовірність змісту і наявність плагіату поданих матеріалів несуть автори. Для зручності авторів рекомендуємо у якості зразка використовувати статті, опубліковані в останньому номері збірника.

До статті додаються відомості про авторів, оформлені окремим файлом, де вказуються: прізвище, ім'я, по батькові автора; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи, посада; адреса для листування; телефон, адреса електронної пошти (обов'язково). Назва файлів повинна відповідати прізвищу автора. Наприклад: Іванчук_Стаття, Іванчук_Відомості.

Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять незалежне рецензування

провідними спеціалістами у відповідній галузі науки. У разі повернення статті на доопрацювання, автор має врахувати всі зауваження редколегії. Статті, повернуті після доопрацювання пізніше, ніж через місяць, розглядаються як нові надходження. Редколегія зберігає за собою право виправляти та редагувати текст. Рукописи, відхилені редакційною колегією, авторам не повертаються. Стаття, не рекомендована рецензентом до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Остаточне рішення про опублікування статті приймає редколегія збірника.

Адреса редколегії:

Т. М. Тимошук

тел.: (096) 493–30–24,

e-mail: visnyk_znau@ukr.net

(сільськогосподарські,
ветеринарні і технічні науки);

Н. О. Куровська

тел.: (096) 680–02–95,

e-mail: kurovska@gmail.com

(економічні науки)

Житомирський національний
агроекологічний університет,

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

ЗМІСТ

П. Т. Саблук ВІД СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДО ЦИВІЛІЗОВАНОЇ (ЛЮДСЬКОЇ) ІДЕЇ СТАНОВЛЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	3
М. М. Тимошенко ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНОГО СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ.....	11
Н. І. Кравчук, О. С. Кільницька, В. М. Ходаківський ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ.....	17
Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, М. Ф. Плотнікова ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	28
Ю. С. Цаль-Цалко, Ю. Ю. Мороз СТАТИСТИЧНА І ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	36
Р. О. Савченко, Н. М. Савченко ЗАПАСИ: ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ І КОНТРОЛЮ	47
Л. В. Недільська СИСТЕМНИЙ КОЛАПС ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОС- ПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	53
О. В. Захаріна, С. В. Ярош, С. В. Тищенко МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ПРИНЦИПАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	61
С. В. Василенко, Т. М. Паламарчук ФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	72
В. В. Кухарець УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ВИКОРИСТАННЯ ОРГАНІЧНОЇ СИРОВИНИ ЯК ЕНЕРГОРЕСУРСУ..	79
О. В. Васільцова СКЛАДОВІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОДУКЦІЇ ХЛІБОПЕКАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ....	86
Вимоги	96

CONTENT

P. Sabluk FROM SOCIALIST TO CIVILIZED (HUMAN) IDEA OF AGRARIAN AREA ESTABLISHMENT IN UKRAINE.....	3
M. Tymoshenko THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF MULTIFUNCTIONAL RURAL DEVELOPMENT.....	11
N. Kravchuk, O. Kilnitska, V. Khodakivskyi DETERMINANTS OF RURAL ECONOMICS DEVELOPMENT.....	17
E. Khodakovsky, V. Yakobchuk, M. Plotnikova PUBLIC ADMINISTRATION IN THE PROCESS OF DECENTRALIZATION.....	28
Yu. Tsal-Tsalko, Yu. Moroz STATISTICAL AND FINANCIAL REPORTING IN THE SYSTEM OF INFORMATION RESOURCES FOR ASSESSING THE DEVELOPMENT OF BUSINESS OF TERRITORIAL COMMUNITIES.....	36
R. Savchenko, N. Savchenko STOCKS: FEATURES OF ACCOUNTING AND CONTROL.....	47
L. Nedilskaya SYSTEM COLLAPSE OF STATE FINANCIAL SUPPORT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	53
O. Zakharina, S. Yarosh, S. Tyshchenko MECHANISM OF FUNCTIONING OF INVESTMENT PROJECTS ON THE PRINCIPLES OF THE STATE-PRIVATE PARTNERSHIP.....	61
S. Vasylenko, T. Palamarchuk FORMATION OF THE DOMESTIC MARKET OF LIVESTOCK PRODUCTS UNDER THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION.....	72
V. Kukharets GENERALIZATION OF EXPERIENCE OF USING ORGANIC RAW MATERIALS AS ENERGY RESOURCE.....	79
O. Vasiltsova COMPOSITION OF ENVIRONMENTAL SAFETY OF PRODUCTS OF BAKERY ENTERPRISES	86
Requirements.....	96

